

ВАСИЛЬ
СИМОНЕНКО

БЕРЕГ

ЧЕКАНЬ

ВИДАВНИЦТВО
СУЧАСНІСТЬ 1973

Василь Симоненко
БЕРЕГ ЧЕКАНЬ

Василь Симоненко

БЕРЕГ ЧЕКАНЬ

Видання друге, доповнене

Вибір і коментарі Івана Кошелівця

diasporiana.org.ua

Видавництво «Сучасність» 1973

ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ

Ця книжка появилася в першому виданні (двома накладами — 1965 і 1966) як здійснення нашого зобов'язання видати збірку Симоненкових творів, яке ми взяли на себе, публікуючи десяток невідомих доти творів поета у першому числі «Сучасности» за 1965 рік. Перше видання містило: а) вибір з першої збірки поета «Тиша і грім»; б) з посмертної — «Земне тяжіння»¹; в) в окремий розділ виділені ті поезії, що їх зфальшувала радянська цензура і г) заборонені й ніде в радянських виданнях не друковані поезії; г) щоденник поета, відомий на радянщині теж тільки в рукописних копіях; д) у додатках три вірші, присвячені Симоненкові його друзями, передмову до одного з варіантів машинописної збірки Симоненкових творів, таємно поширеної в УРСР, і статтю ще одного радянського автора, яка так само не могла появитися друком і дісталася за кордон, як і Симоненкові твори. Ці додатки є цінними документами вшанування пам'яті покійного поета на Україні, яке не знайшло свого вияву в офіційно дозволених там висловах.

Це друге видання значно поширене. Із збірки Симоненка «Поезії», що вийшла в Києві 1966 року, ми додали цикл «Листи з дороги» і «Казки», а також збірку новель «Вино з троянд», що вийшла у видавництві «Каменярь» (Львів, 1965).

Докладніше про принцип упорядкування збірки сказано в коментарях у кінці книжки.

Vasyl Symonenko

THE SHORE OF EXPECTATIONS

Selected and annotated

by

Iwan Koszeliwec

Обкладинка Якова Гніздовського

Satz und Druck: „Logos“ GmbH, 8 München 19, Bothmerstr. 14

Готуючи до друку перше видання, ми сподівалися (і повторюємо це тепер), що в такому укладі книжка відповідає бажанню покійного поета побачити вимріяну ним книжку заборонених творів під назвою «Берег чекань», яке не здійснилося за його життя; з другого боку — думаємо, що читач матиме з неї більш-менш повне уявлення про цілу творчість Василя Симоненка.

Видавництво

У ХОРОШИЙ ШЕВЧЕНКІВ СЛІД СТУПАЮЧИ...

Доля уділила Василеві Симоненкові мало часу. Він помер, ледве почавши літературну працю. Відчуваючи наближення кінця, він нотував у щоденнику під датою 22. 7. 1963: «Дивна річ: я не хочу смерті, але й особливої жадібності до життя не маю. Десять років — для мене більше, ніж достатньо». А дістав по цій даті лише п'ять місяців. Зате був винагороджений даром, який дається одиницям: йому судилося на одному з критичних поворотів історії бути обранцем, устами якого промовляє доля нації. Цим визначена довговічність невеликої Симоненкової творчості. Перше десятиліття по його смерті зміцнює нас у цьому переконанні, бо за цей час вона не те що не зблідла, а, навпаки, на тлі загального літературного занепаду ще більше виакравилася. Зацікавлення творчістю Симоненка ніяк не зменшується. Книжка «Берег чекань» стала найпопулярнішим виданням повоєнної еміграції: вона розійшлася у двох накладах першого видання, і, зважаючи на тривалий попит, ми даємо читачеві це друге видання. Не зайшло істотних змін і в оцінці творчості Симоненка за цей час. Так що, переглядаючи тепер попередню передмову, я обмежуюся лише неістотними змінами.

■

Симоненко, за свідченням його друзів, почав писати рано, в роки навчання в Київському університеті, отже десь у середині 1950-их років. За тими ж свідченнями,^{*)} він не поспішав свої перші твори друкувати, дійшовши до першої збірки щойно в 1962 році.

Що він до того часу лишався менше помітний, ніж того заслуговував, на це були різні причини. Передусім його власна скромність, сумніви щодо своїх можливостей. Це яскраво видно з його щоденника, в якому поет раз називає себе «маленьким чорноробом поезії», а вдруге нарікає, що природа «обділила» його «слухом» і «очима», тобто що він не має так потрібного поетові чуття музики й кольору. Що це не позерство, а сама щирість, переконається кожен, хто прочитає щоденник. Але це, відразу скажемо, явне перебільшення, бо творчість Симоненка великою мірою спростовує його сумніви. А все таки притаманна поетові скромність не сприяла поширенню його популярності за життя.

Однак якщо я при цій нагоді скажу, що Симоненко таки справді свого часу не належав до числа найпомітніших своїх ровесників у поезії, то ще й з інших причин. На час від середини 1950-их років до 1962, коли появилася його книжка «Тиша і грім», припадає великий переломовий період відродження української поезії,

^{*)} Див. Микола Сом, «Слово про Василя Симоненка», передмова до збірки «Земне тяжіння» (Київ, 1964).

який, незалежно від того, що тих поетів, які в цей час з'явилися, замордували вкрай несприятливі обставини творчості в советщині, — увійде в історію української літератури як явище рівнорядне появі в перші роки революції 1917 року покоління Павла Тичини, неоклясикив та інших з ними.

Якраз у названий відтинок часу появилися вже три збірки поезій Ліни Костенко: «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1962); «Ніж у сонці» (1961) і збірка поезій «Соняшник» (1962) Івана Драча; уже друкувався і видав першу збірку Микола Вінграновський («Атомні прелюди», 1962). Супроти всіх цих трьох Симоненко в поезії був менш яскравий. А ще ж був цілий гурт інших, котрі, як не були талановитіші від Симоненка, то багато сміливіше домагалися визнання.

Так і склалося, що скромний Симоненко не був дуже помітний у колі своїх сучасників. Не дуже змінила б цей стан і книжка «Тиша і грім», якби вже тоді не йшла чутка, що є Симоненко ще й інший, той, що в дозволені збірки не входить. І саме завдяки цьому критика вже з появи цієї книжки почала твердити, що з'явилося нове ім'я, варте уваги. Так писав і Степан Крижанівський коротку післямову до неї (сама вже назва говорить за зміст — «Радість першовідкриття»), певно не без впливу того іншого Симоненка.

«Як грім народжується з тиші, — пише там Крижанівський, — так з глибини нашої землі, з надр нашого народу вибруньковується нова

поетична індивідуальність, виникає щира, тверда, упевнена мова поета Василя Симоненка, що уміє, знає як, має що сказати своїм читачам. Якщо молодий поет переживає радість першовідкриття світу ідей і художніх образів, то для нас — це радість першовідкриття таланту».*)

Якби вже при цій нагоді ми хотіли зробити огляд, як інтерпретовано Симоненка в радянській критиці, то мусіли б ствердити, що після названої післямови Крижанівського, яка всього лише представляє поета читачам, нічого істотного про Симоненка там не було сказано. Були не в малій кількості більші й менші нотатки в поточній пресі, що густіше появились з нагоди його смерті, потім ряд статейок при появі посмертної збірки «Земне тяжіння» (1964) і в цей таки час з того приводу, що комсомольські літературні органи висунули кандидатуру Симоненка на посмертне здобуття нагороди ім. Т. Шевченка за 1965 рік.

Саме в цей час виринула на поверхню (широко відома по всій Україні, але офіційно промовчувана) тим способом, що була опублікована у нас в «Сучасності» (ч. 1, 1965), захлавна творчість Симоненка. Саме тому, що відтепер і офіційно її не можна було втаїти, навколо Симоненка почалася везірська гра, досконало розроблена деспотами за понад півстоліття їхнього панування. З одного боку, пригальмовано надто позитивні статті про нього в пресі. З друго-

*) Василь Симоненко, «Тиша і грім» (Київ, 1962, стор. 151).

го — замість говорити про творчість поета по суті, розвели навколо нього чисто політичні спекуляції.

Найлогічніше було б від них сподіватися, що вони скажуть, ніби й поезії, опубліковані в «Сучасності», і його щоденник — фальшивки «буржуазних націоналістів». Але цього найпростішого виверту, на їх превеликий жаль, не можна було зробити, бо заки потаємні Симоненкові писання дійшли за кордон, вони вже ходили по руках, мабуть, більшим «накладом», ніж звичайно книжки поезій в УРСР видаються. Довелося визнати їх існування і вдаватися в діалектичну еквілібристику, пояснюючи, що все це речі випадкові, що, попри їх наявність, Симоненко — радянський патріот, а «буржуазні націоналісти» вчинили злочин, опублікувавши ці твори за кордоном. До того ж поет помер і не заважатиме маловати його, як захочеться. Це та сама гра, яка вже десять літ триває з убитими (М. Скрипник, М. Куліш, Є. Плужник та ін.): треба заінвентаризувати їх, як своїх, хоч усім змістом творчості вони далеко не були «своїми». Але можна по-везірськи твердити про людей, що хочеш, заховавши їх спадщину. Так поведися і з Симоненком. І «люблять» його про людське око всі ті, хто пашисть на нього зеленою ненавистю. Далєбі вони й самі знають, що з цієї «любви» буде їм малий хосен. І в результаті на наших очах тема Симоненка потихеньку зникає з сторінок радянської преси.

Нам відомі дві статті, сповнені такою «любов'ю». Перша Миколи Негоди — «Еверест під-

лости» («Радянська Україна» від 5 квітня 1965). При цій статті лист матері покійного поета Ганни Щербань, яка, нібито почувши, що за кордоном надрукували твори її сина, звернулася до ЦК КПУ з проханням «захистити добре ім'я її сина комуніста...»

Радянський читач добре знає, як ці фальшивки робляться, і його не треба переконувати, що не бідна мати Симоненка зверталася до ЦК з запевненнями, що вірші її сина вільно читати тільки з «виданих книжок», а з ЦК приїхали до неї й змусили підписати готову заяву. Певно колись виявиться, яким способом цей документ зфабриковано, а покищо він вартий того, щоб подати його текст цілістю.*)

*) «Мій син був комуніст, і тому я звертаюся до Центрального Комітету Комуністичної партії України з тим, що мене дуже турбує. Я краще, ніж будь-хто, знаю свого сина. Ріс він без батька, закінчив сільську школу з золотою медаллю, навчався в Київському університеті, і все, що він мав, дала йому Радянська влада. Я бачила й чула, як його вірші з виданих книжок читають і односельці і молодь шкіл, студенти інститутів, і я, зазнавши великої втрати, втрати єдиного сина, жила єдиною вітхою, що сина мого шанують і що наша Радянська влада не забула його сім'ї.

«Але раптом мені кажуть сусіди, що вірші й щоденники мого сина передають закордонні радіостанції. Я була дуже здивована, як вони туди попали. На похорон і після похорону приїжджали з Києва його товариші Іван Світличний, Анатолій Перепаддя та інші — всіх я не знаю — були з Львова і з Києва, і вони попросили в мене синові рукописи. Я думала, що віддаю їх у чесні руки, що синові товариші передадуть їх у Спілку письменників, а

Лист не вимагає коментарів по суті (Симоненкова мати — неписьменна колгоспниця), але є в ньому один деталь, на якому варто зупинитися. Якщо до матері Симоненка дійсно приїжджали «з Львова і з Києва» і було їх, за її свідченням, багато, то й правда, що вона не могла їх знати. І якби вона сама писала листа, то також навряд чи впало б їй на думку чомусь виділити спеціально імена І. Світличного й А. Перепадді. Скорше напрошується припущення, що їх імена вставив той, хто писав за Симоненкову матір цю заяву, і зроблене це з метою, щоб, називаючи ці прізвища, стероризувати ними українські закордонні видавництва. От ви, мовляв, оприлюднили там Симоненкові твори, а ми зате застосуємо репресії до Світличного чи Перепадді. Тож як вам трапляється ще щось до рук, не публікуйте його, бо на ваше сумління ми покладемо відповідальність за карі, яких зазнають у нас ці автори.

Я не беруся тут вирішувати, як ми мусимо поставитися до цього роду шантажу, але переконаний, що такий задум цензурувати нас на віддалі безперечно був основним мотивом публікації т. зв. листа матері Симоненка до ЦК КПУ.

виявилось не те. Вони їх привласнили, пустили по руках, і це мене дуже образило. Я розумію, що мій син де в чому міг помилятися, але ж він писав щоденник для себе, а не для того, щоб його читали й тлумачили, як кому заманеться.

«Я це осуджую і прошу взяти до уваги мою щирісердечну заяву.

Ганна Щербань».

Повернімося до самої статті Миколи Негоди, в якій він теж трудиться над обороною чести В. Симоненка від напасти «буржуазних націоналістів». Тут стався прикрий недогляд: неfortunно було доручати це Негоді, бо саме його чесність Симоненко поставив під сумнів, пишучи в щоденнику:

«Приятельські стежки між мною та Негодою й Оглоблином, можна сказати, позаростали буйним шпорішем. Одному з них я був потрібен, доки міг щось допомогти, другий виявився звичайнісіньким флюгером. Не сумніваюся, що він цькуватиме мене з таким же запалом, як раніше вихваляв. Та він це й сам продемонстрував з кількох трибун на різних нарадах».

Що саме котрого з них стосується, важко сказати, але Негода є тут, і в справі Симоненка йому говорити далєбі не личило.

Другу статтю в пляні оборони Симоненка від «буржуазних націоналістів» написали вже не початкуючі журналісти, а люди з літературними іменами — Василь Козаченко і Петро Панч: «Тобі, народє» («Літературна Україна» від 27 квітня 1965). Половина опусу цих відомих діячів літератури присвячена констатації факту, що українська радянська література за весь час свого існування вірно служила комуністичній партії. У другій половині автори стверджують, не змигнувши оком, що й Василь Симоненко робив нібито те саме. А от знайшлися якісь «самозванці-опікуни», які забрали щоденник покійного поета в його матері і, замість «передати його в Спілку письменників», «привласнили»

його... «Якимсь чином щоденник померлого поета потрапив за кордон...» і т. д.

Плямуючи «наших клясових ворогів за кордоном», автори кілька разів з притиском повторюють думку, що творчість радянських письменників належить народові. Як ось, наприклад:

«...високоідейні та художньо довершені твори того чи іншого письменника, митця — то народний скарб».

Або:

«Треба берегти наші скарби. Не можна розкидатися ними. Вони належать народові і більше нікому».

Слова дуже категоричні. Але яке дивне розуміння народної власності тут висловлене: після нашої публікації ні заохальні поезії Симоненка, ні його щоденник у радянських виданнях ніде не появились. Чи не належить розуміти це так, що «народна власність» має бути пильно захована від народу в сейфах теперішнього «Третього отделения»?

Щоправда, ця сама стаття запевняє:

«Творча спадщина Василя Симоненка тільки впорядковується, друзі й товариші передають до комісії по його спадщині ще не відомі вірші, новелі, листи. Все краще, що не побачило світу за його життя, зараз готується до друку. Слово поета служить і служитиме народові — будівникові комунізму».

Ми вже маємо достатній досвід, щоб сумніватися в правдивості цих деклярацій, а головне —

розуміти, що саме криється під словами «все краще...»

Цей досвід перевірений і на Симоненкові, бо за час від його смерті вони вже досить попрацювали над «упорядкуванням» його спадщини, і перші наслідки їх праці засвідчені на його посмертній збірці «Земне тяжіння». Щоб не повторюватися, раджу читачеві перервати тут читання цієї статті й ознайомитися з поданими в кінці книжки коментарями, де наведені конкретні факти фальсифікації й перекручення частини Симоненкових творів. Тут скажу лише в загальному, що «впорядкування» зводиться часто до викидання цілих строф (в одному випадкові з вісьмох строф викинено рівно половину — чотири), якщо в них щось не відповідає т. зв. «партійності». Окремим творам додають фальшиві назви, які фальшиво спрямовують весь зміст твору, при тому ж дошивають на закінчення рядки, яких Симоненко не писав. В окремих поезіях підступно й ніби непомітно змінене одне лише слово, яке зовсім міняє сенс поезії, і т. д.

Щодо інших писань про В. Симоненка, то вони переважно належить перу його молодих колег, які чи то з приводу появи його збірки «Земне тяжіння», чи з нагоди висунення його на премію ім. Т. Шевченка хотіли сказати ширше слово про покійного товариша, але це в більшості не були фахові критики, висловлювалися дослівно в кількох рядках, і то без можливості сказати щось одверто з уваги на «крамольність» нелегальної творчості Симоненка. Так що якоїсь

повнішої оцінки його годі в цих писаннях шукати. Так триває вже десять років по смерті Симоненка.

Я вже дещо сказав про причини, з яких Симоненко не відразу звернув на себе увагу, пояснюючи це почасти його скромністю і наявністю поруч з ним яскравого прона інших шестидесятиників. Але власне почасти. Може, більш важливу причину на це знайдемо в особливості його поетичної індивідуальності. На відміну від Ліни Костенко чи Івана Драча, Симоненко не був підкресленим модерністом, який входить в літературу тільки з своєю поетикою, що має виразно відрізнити його від інших. Василь Симоненко ніби не претендував бути першовідкривачем, а свідомо йшов тим шляхом, яким пройшли вже інші, тобто ніби хотів бути традиційним поетом. Я вживаю два рази слово *ніби*, бо хочу цим сказати, що попри те він все таки був цілком оригінальним, що читач побачить з дальшого.

Є в Симоненка одна поезія, яка висловлює його поетичне кредо, його поетичний стиль. Це — «Гей, нові Колумби, Магеллани». Поет слідом за тими, що вже пройшли по океанах поезії, вибирається у творчу подорож, з певністю, що знайде щось і він, досі не відкрите. Кінчається поезія рядками:

А якщо відкрию вже відкрите, —
Друзі! Ви підкажете мені...

Це молодеча наївність. У поезії є так, що друзі не «підказують». І Симоненко довів це на власному досвіді: «відкривши» подекуди «вже відкрите». Наприклад, таким «відкриттям» є рядки у циклі «Тиша і грім» з однойменної збірки:

І обнявся сміх з журбою,
Ненависть з любов'ю...

Відкрив це давно вже Олександр Олесь, і ніхто з друзів поетові цього не «підказав».

Але на честь Симоненка треба сказати, що таких відкриттів у нього мало. Поетичне чуття перестерігало його від повторень. А в цілому, ніби йдучи тим шляхом, яким пройшло вже багато перед ним, він умів зауважити на безконечних шляхах поезії острови й затоки, не помічені іншими. Придивляючися уважніше до його поезії, бачимо, що в нього насправді все нове, індивідуально симоненківське. З цим моїм твердженням погодиться кожен, хто гляне на поезію Симоненка з чисто формального боку.

З поверхні його поезія буде здаватися таки чисто традиційною. Щоправда, трапляється подеколи деформація строфи, яка віршеві надає модерного вигляду. Ось перший вірш з «Тиша і грім» — «Жорна»:

Натуга на руках,
від втоми чорних,

здувала жили,
ніби мотузки.
Каміння клацало зубами
в жорнах,
жувало жовті зерна на друзки.
І сіялось не борошно,
а мука...
При тьмяному мигтінні каганця
жіночі ніжні
материнські руки
тягли за ручку
камінь без кінця.

За цією модерно посіченою нерівноскладовістю криється клясична чотирирядкова строфа ямбічного пентаметра. Ще й звичайне перехресне римування:

Натуга на руках, від втоми чорних, (а)
здувала жили, ніби мотузки. (б)
Каміння клацало зубами в жорнах, (а)
жувало жовті зерна на друзки. (б)

Через один вірш далі — знову цей самий п'ятистопник, уже без деформації («Можливо, знову закримлять гармати...»), і наступний — «Верба»:

Розлогі верби. Затішок і тіні.
Під ними тихо плещеться ріка...

Цей таки розмір знайдемо дуже часто і в збірці «Земне тяжіння» («Там, у степу, скрестилися дороги...», «Лев у клітці», «Поет і природа»

та багато інших). Хай у читача не складається враження, що в Симоненка домінує одноманітна метрика. Я всього лише наводжу більше прикладів ямбічного метро-ритмічного ряду. А поза тим знайдемо в нього і хорей, і досить багато трискладових метрів з різними можливими їх ускладненнями. Особливо останні часто іпоставані, що надає віршам Симоненка ритмічної різноманітності, характеристичного пуантування рядків, доводячи подеколи ритм до властивостей т. зв. павзника.

Зрештою, в цьому немає нічого нового, бо й кожен радянський поет володіє сьогодні без труднощів цією метро-ритмічною технікою, що рішуче ще нічого не говорить про кожного з них як поета. А поза тим у Симоненка немає ні верлібру, ні замилювання в будованні вишукано-складних строф, хоч уже в самій радянській поезії він знайшов би багато їх прикладів у своїх попередників (Тичини, наприклад). Навпаки, строфічна будова Симоненкових віршів також надто проста: в обох виданих його збірках десь понад дві третини домінує чотирирядкова строфа, поза тим набереться якого півтора десятка сонетів, кілька віршів дворядкової строфи, а вся решта просто астрофічна.

І все ж ця зовнішня формальна простота була б оманною, якби хто хотів на її підставі робити висновки про звичайну традиційність Симоненкової поезії, в якій не знайдеш нічого нового, без чого властиво поет і не існував би.

Отверджуючи, що він сам не є прихильником формалізму, Симоненко по-своєму розумів цей

термін: формалізмом він вважав специфічно в радянській поезії шаблон, повторення чужих клішованих думок, банальних істин на зразок: «люби працю, поважай тага й маму, не дивись косо на сусідів...»

У час, коли готувався хрущовський погром літератури й мистецтва 1962—63 року, Симоненко сміливо розвинув цю думку:

«Література і мистецтво не терплять шаблону — це кілька століть проголошують усі, хто вміє говорити і писати. А хіба відсутність новизни — не шаблон? Наскільки я знаю літературу і мистецтво, вони споконвіку мали за найкращу традицію духовне новаторство. Загрозу цій вічній і найтрадиційнішій традиції у новаціях моїх талановитих ровесників не вдасться розгледіти навіть крізь люпу. Те, що вони завдали кілька відчутних ударів по поганих традиціях (маю на оці бездумність, чуттєву млявість та інтелектуальну жволість), не завдало поезії жодної крапельки горя. Якраз навпаки».*)

Це поетичне кредо Симоненка, і йому вірний був поет не лише в декляраціях, а й у поетичній творчості:

Юність вчать — наука їй не шкодить,
Але рветься зойк у мене з уст:
Хай до неї й близько не підходить
Із своєю міркою Прокруст.

За простою, майже клясичною формою його віршів легко побачити ті елементи, які харак-

*) «Літературна Україна» від 16 жовтня 1962.

теризують Симоненка, як поета живої думки, свіжого й наскрізь оригінального. Тоді виявиться, що він своєрідний і в формі, і не бракує йому того, за чим він так щиро уболівав: чуття слова, його звучання. Без підкресленого хизування і, видимо, без умисного добирання, а чисто інтуїтивно йому вдається досконале в своїй природності озвучення рядків, як, наприклад, в цитованому вже вірші «Жорна» звучать на ж і з оці рядки:

Каміння клацало зубами
в жорнах,
жувало жовті зерна на друзки.

Вишукування й підкреслювання подібних явищ до певної міри відгонить штучністю, може, тому, що поет, komponуючи твір, і сам їх не помічає. Можливо, продовжимо цю думку, цього не треба й робити. Але з другого боку, вони, ці елементи, органічно присутні в творі, мають свою поетичну функцію і надають поезії певного мистецького зафарблення, індивідуально властивого саме цьому поетові, і без їх вичуття сприймання поетичного твору було б не повне.

Ще один приклад. Буває, що вірш як цілість і не запам'ятовується, а от трапляється в ньому один рядок, як знахідка, яка притягає до себе увагу. Любитель поезії цінує ці речі і не лишить їх поза увагою. Ось такий рядок у Симоненковій поезії «Там, у степу, схрестилися до роги»:

У травах стежка свище, мов батіг...

Свідчить такий рядок про те, що поет живе у власному світі, в якому речі мають свої символи й знаки, і стежка уявилася йому в такій метафорі. Скільки мені відомо, цей рядок ні від кого не визичений, специфічно Симоненків, бо, наприклад, Тичинине — «Співає стежка на город...» має зовсім інший настрій і джерелом надхнення для Симоненка не могло бути. Але про Симоненкову метафору мова буде ще далі, ту мені йдеться покищо про саме звучання його вірша. Отже, поезія, про яку тут зайшла мова, кінчається такою строфою:

Ми ще йдемо. Ти щось мені говориш.
Твоя краса цвіте в моїх очах.
Але скажи: чи ти зі мною поруч
Пройдеш безтрепетно по схрещених мечач?

Можна цього й не помічати, але людині, яка поезію сприймає не тільки з самого ритму й римованих закінчень, звукова функція шиплячих ч, ш, щ далєбі очевидна.

Як сказано, Симоненко либонь не працював спеціально над «озвученням» своїх віршів і нема в нього такого розкошування в звуках, як у Тичини або в Ліни Костенко. Виходило в нього таки саме собою, але всюди в його поезіях натрапите на дискретно дозоване насичення тим чи тим звуком, специфічно симоненківське:

Сам я сонний ходив землею,
Але ти, як весняний прім,

Стала совістю і душею,
І щасливим нещастям моїм.

Як про індивідуальність Симоненка говорити, слід визнати за ним також увагу до семантики слова, на основі якої поет часто будує оригінальні асоціативні комбінації. Ще раз повернуся до двічі вже цитованого вірша «Жорна», щоб на ньому ілюструвати своє твердження, тим більше, що це один з ранніх віршів Симоненка. У рядках —

І сіялось не борошно,
а мука...

— поет ніби прається натяком на синонімомографічні семантичні прикмети слів *борошно* — *мука*, мабуть, умисне не поставивши «для ясности» наголосу на останньому, яке має звучали — *мука*.

Сьогочасній поезії властива тенденція позбуватися поверхової описовості. Заміняючи її метафорою, сучасний поет висловлюється ощадніше, по змозі уникаючи епітета і виявляючи тенденцію радше до малих форм, ніж до сюжетної поеми, не кажучи вже про віршований роман. Асоціативна глибина поезії, її спроможність проникати в глибинні шари підсвідомого виявляється в індивідуальності і, в прямії залежності від цього, — в складності метафори. Ця загальна тенденція, засвідчена в творчості й т. зв. шестидесятників і багатьох ще молодших поетів, які роблять щойно перші спроби, є

ознакою того, що українська поезія за Симоненка модернізувалася, набираючи тих своєрідностей, які цінують сучасну світову поезію взагалі. Звідси далі поглиблений інтелектуалізм нашої молодшої поезії, ускладненість образу, гін до поширення поетичного словника коштом вилітання «поетичних» банальностей, занадто зужитих поетами-середняками. Дуже часто можна спостерігати, як молоді поети вилочують із словників давно забуті слова, щоб повернути їх в обіг, а зокрема ж залюбки вдаються до сухого прозаїзму.

І тут Симоненко не буде такий яскравий, як Іван Драч чи Григорій Квириченко. Але й на його метафорі, і на прагненні до конденсації вислову, і, врешті, на смакові до поетичного прозаїзму можна спостерігати, що за зовні традиційною формою його віршування криється модерний поет, який ішов у загальній течії оновлення української поезії свого часу.

Між іншим, цю своєрідність Симоненка зауважив один з радянських авторів, але, на жаль, (мабуть, за браком можливості висловлюватися одверто), належно не розвинув своєї думки.*)

■

Є поети, які з першого вірша суворо фільтрують свою творчість, скупко випускаючи на люди тільки те, що, на їх думку, дійшло досконалого

*) Див. Анатолій Шевченко, «Так він писав, так і жив» («Радянська Україна» від 17 лютого 1965).

вивершення, навіть як між двома віршами трапляється багаторічна павза. Таких на диво мало. Ними були Стефан Маллярме і Поль Валері. Серед наших поетів на еміграції просто таки унікальним прикладом є Олег Зуєвський. Що ж до шестидесятників, то мені відомий теж лише один випадок такого суворого самообмеження — Григорій Кириченко. Щоправда, його літературний шлях вимірюється всього лише кількома роками, але за цей час він надрукував хіба який десяток віршів, і що не річ — то шедевр.

Є знову ж поети занадто вітальні, вони ніби розкошують у творчому надкненні і на цьому бенкеті роздають усе, що ледь устигло лягти на папір. Таких називають «нерівними», і навіть якщо вони винятково талановиті, у них трапляються досадні загзаги й спади. Іван Драч (при всій величині його таланту) здається мені отаким «нерівним».

Цих поетів п'янить саме почуття приналежності до світу, і вони звичайно люблять писати отак:

Світ який — мереживо казкове!
Світ який — ні краю, ні кінця!
Зорі й прави, мрево світанкове...

і т. д.

Це вже Симоненко. Бо й він «нерівний», як і Драч. У останнього, поруч з творами високої поетичної напруги (як, наприклад, цикл баляд з «Теліженського літа»), можуть появлятися такі розводнені речі, як «Ейнштейніана», а в Си-

моненка — «Божественний пшик». Специфічно в радянських умовах такі поети багато втрачають на цьому, бо видавці їх творів охотливі друкувати якраз ці слабші твори, бо вони або позбавлені проблемности взагалі, або мають якраз ту «співзвучність», яка підходить під «лінію». Тому і Драч і Симоненко слабші в збірках, ніж вони є в дійсності. І зовсім слушно вже в цитованій післямові до першої збірки Симоненка зауважує Степан Крижанівський: «Менш оригінальний покищо поет в інтимній ліриці, хоч і серед його любовних віршів є кілька чудових знахідок».

Це достеменно так. Слушно й щодо знахідок. І ключ до чару цих знахідок ось у чому. Розкладання, скажемо так, поетичности на елементи (ритмічні особливості, порівняння, метафори тощо) подібне анатомуванню живого організму. Ті елементи, окремо кожен взяті, самі з себе ще нічого не говорять про твір як цілість, у якій дихає душа поета і головним є те, що являє та людина, яка відбивається в творі, людина як стиль (у суто бюффонівському розумінні слова). Щоб дійти отже до сприймання Симоненка як поета, треба побачити його — як людину. Вона виявляється в самій таки поезії, але й поза тим Симоненко залишив не одне свідчення про себе, своє розуміння світу і власного місця в ньому. Передусім у щоденнику. Ще один винятково цікавий документ для пізнання Симоненка-людини становить його інтерв'ю для Українського радіо після виходу книжки «Тиша і прім». Наводжу його майже повністю:

«Що я можу сказати про себе? Ще так мало прожито і так мізерно мало зроблено. Хочеться бути людиною, хочеться робити гарне і добре, хочеться писати такі вірші, які б мали право називатися поезією. І якщо це мені вдається рідко, то це не тому, що я не хочу, а тому, що мало вмю і мало знаю.

«Найбільше люблю землю, людей, поезію і... село Бієвці на Полтавщині, де мама подарувала мені життя. Ненавиджу смерть. Найдужче боюся нещирих друзів. Більше мені сказати про себе нічого».*)

Хто візьме разом поезію й щоденник Симоненка і співставить з оцим коротким, але щирим, наче сповідь, його свідченням про себе самого, той матиме ясний і гармонійно суцільний образ поета-людини: щирої й одвертої, скромної, гуманної, а передусім чесною і цією чесністю неймовірно привабливої. Такій людині мимоволі віриш у всьому до кінця, а не сприймаєш її чесноти, як умовну літературщину.

Отже якщо, з одного боку, можна погоджуватися з С. Крижанівським, що в інтимній ліриці Симоненко не скрізь оригінальний, то з другого — треба визнати, що безпосередність і щирість поетова відбивається в ній, позбавляє її літературщини, якої так багато у Симоненкових сучасників, середніх поетів. Читання таких його творів, навіть якщо вони не вражають особливо винахідливістю й оригінальністю, викликає

*) Див. Анатолій Шевченко, «Так він писав, так і жив» («Радянська Україна» від 17 лютого 1965).

таки враження справжньої поезії. Ось одна мініатюра, яка може ілюструвати висловлену мною думку:

Десь на горизонті хмара-хустка
Манить вдаль, мов дівчина у сад,
І весни такі пахучі згустки
Розплескалися об голубий фасад.

Дні стоять погожі і привітні —
Розтопилося б і серце кам'яне;
Всі на вулицях немов знайомі, рідні,
Лиш чомусь не впізнають мене.

А вже про цю мініатюру — «Осінній дисонанс», крім сказаного вище, можна додати, що вона цілком сьогочасна формально і мистецьки стоїть на рівні всього кращого, що є в модерній українській поезії:

Небо скуйовджене і розколисане
Дрантя спустило на темні бори.
Сонного місяця сива лисина
Полум'ям сизим горить.

З рогатим, ридачочим риком
Вітри орди хмар несуть,
І ходить за їхнім криком
Бажання лягти й заснути...

Симоненко помітно зростав і в інтимній ліриці. Це видно навіть з офіційно допущених його збірок. А інтимної його лірики ми також

не знаємо всієї, бо там інтелектуально і формально ускладнені речі так само забороняються, як не відповідні «народності» й соціалістичному реалізмові, навіть як у них немає жодних сумнівних з політичного погляду настроїв.

Коли Крижанівський писав свою післямову, тоді, правдоподібно, ще не була відома оця поезія (до речі, скільки мені відомо, там ніде не друкована, мабуть, з тієї таки причини, що не відповідає вимогам соціалістичного реалізму), яку можна вважати одним з кращих шедеврів інтимної лірики, створених за останні роки відродження радянської поезії:

Я тікаю від себе, від муки і втоми,
Від крикливих окатих міст.
Я самотній бреду в білу папороть снів,
Я зрікаюся всіх і цураюся всього,
Бо хочу побути нічим.
Я нагомлений власною дурістю,
Хвалькуватістю власною вбитий, —
Я від себе втечу в білу папороть снів...

Ця поезія належить до класичних прикладів, з яких пізнають справжніх поетів. Звичайно в поезії впадає в око ритміка вірша, дзвінка рима, насиченість оригінальними метафорами, музичне озвучення. А в наведеному прикладі нічого цього фактично нема, а ніби найпростішими словами сказано так багато, що всі поетичні аксесуари виявилися зайвими і були б тут недоречні.

■

Наведених прикладів уже вистачає, щоб бачити, наскільки В. Симоненко поет оригінальний. І все ж не ця частина його спадщини нас найбільше цікавить. Щось подібне, подеколи й ще більш оригінальне, знайдемо не в одного поета його талановитого покоління. І якщо на Симоненкові сьогодні наша особлива увага, то передусім завдяки тій (кількісно невеликій) частині його спадщини, у якій він підноситься до статтю єдиною в своєму роді в сучасній українській поезії.

Ідеться мені про всього лише два чи три десятки Симоненкових поезій (їх число трудно й встановити, бо поетова спадщина не зібрана, частково прискринена тими, хто ховає його твори під замок, і якраз ті, які тут нас найбільше цікавлять), які він написав, сказав би покійний Максим Рильський, у хороший Шевченків слід ступаючи.

Щирий і людяний, скромний і сам собі найсуворіший критик, Симоненко посідав ще одну рису характеру, без якої поет у советчині перетворюється на гнучкого солодкопівця, — велику промадську мужність. У дні хрущовської змори, коли під виглядом боротьби проти «абстракціонізму» і «формалізму» було заплановано заборонити живу поезію, мужність продиктувала Симоненкові оцей виступ на оборону своєї творчості:

«Отже ті, що готові вдатися за допомогою до дружинників (охоронці порядку при міліції —

І. К.), аби тільки заборонити поетичній молоді шукати і мислити, чи не опинилися вони в незavidній ролі захисників поганих традицій, чи не склали мимовільно протекцію сірості і бездумності?..

«Навряд чи можна сприймати всерйоз також розпачливі заклики відвернутися від *трагічного* і творити так зване „життєрадісне“. Бездумні, *ідилічні радощі* скоріше синонім ідіотизму, ніж оптимізму. Ми живемо в добу великих діянь, а, отже, і в добу високої радості і *великих трагедій*. Відвертатися від *людських мук і страждань*, а замість правди тикати їм під ніс пучечок чебрецю — до біса такий жалюгідний оптимізм!»*)

Ці мужні слова сказані з таким почуттям власної правди, що в тембрі голосу поета чується нездоланна щирість, якої боялися «начальники» від літератури і не зачіпали Симоненка ні за ці вислови, ні за нелегальні поезії, про які знали ще за його життя. Хоч за таке саме інших картали безнастанно і засиляли на провінцію, чи пак — на «новобудови». Горда мужність Симоненка здобула повагу навіть тих, хто насилав міліцейських дружинників на молоду поезію. З переляку вони «люблять» його й помертво.

Мужній Симоненко в наведеній деклярації і такий самий мужній у творчості, навіть як доводилося по Шевченковому сліду писати в захлавлені зошити для себе самого чи найближ-

*) «Літературна Україна», 16. X. 1962. Підкреслення скрізь мої — І. К.

чих друзів. Протиставлення «трагічного», «великої трагедії» людського життя в советчині «ідилічному ідіотизмові», сприймання «людських мук і страждань» як свого глибинного переживання творить душу цієї частини Симоненкової поетичної спадщини, яка втілилася в трагічно щирі любов до батьківщини-України:

Коли мечами злоба небо крає
І крушить твою вроду вікову,
Я тоді з твоїм ім'ям змираю
І в твоєму імені живу!

(«Україні»)

І в любов до її людей. Це поняття («любов до людей»), на симуляції якого живе офіційна радянська поезія, у советчині вкрай спотворене й звульгаризоване. Воно сприймається як прописна максима: належить любити людей взагалі, і якщо конкретизується, то хіба, наприклад, приписом більше «любити» людей соціалістичних країн, ніж капіталістичних. І міняти «любов» дозволено тільки за приписом: до якогось часу треба було дуже «любити» китайців; тепер вислови цієї любови не тільки не належать до доброго тону, а й були б політично небезпечні.

Карикатурність такої «любови» в тому, що не можна любити директивно. Любов — почуття конкретне, і найбільший гуманіст не може ні з того ні з цього перейнятися любов'ю до народу з іншого континенту, про який він нічого не знає.

Не фальшивою любов'ю пройнята поезія Шевченка, бо любов у нього конкретна: до замуленої «нуждою та працею» матері, до сестер і братів, до таких самих, як вони, українських селян і всього народу, бо його долю ділив і сам переслідуваний Шевченко. Так, ідучи далі, зовсім природно звучить Шевченкова любов і до інших, наприклад, кавказьких народів, оскільки в російському ярмі вони поневірялися так само, як і Україна.

Шевченко тут не притягнений довільно: в своїй любові до людей різоче подібний до нього Василь Симоненко. Він часто говорить про неї: «Найбільше люблю землю, людей, поезію...» (цитоване інтерв'ю). Але і його любов конкретна, вона стосується людей, з якими життя пов'язало поета. І не випадок, що до сказаного вище він додає: «і... село Бієвці на Полтавщині...»

Трагедія України і її людей (в тому числі близьких поетові: мати і вся рідня з Полтавщини, друзі поета з заклапованими устами, як зрештою й він сам) під советчиною дихає з цієї суто симоненківської частини його творчості, яка вирізняє Симоненка як поета сильного поетичного хисту, який, уже сьогодні немає в цьому сумніву, тривало входить в історію української літератури як гідний нащадок Шевченка.

■

Критика (і досі найбільш анемічний жанр української літератури) живе в нас з непорозу-

міння на чужому терені: її вважають своєрідною наукою, яка має витлумачувати читачам, як треба «правильно» розуміти літературні твори, а письменникам — як їх писати. Здається, Вольтерові належить дотепне уподібнення ролі критика до діяльності ветеринара, який перевіряє поросят, що їх везуть на базар (і всі вони, звичайно ж, виявляються хворими). Таке визначення дуже точно пасувало б для окреслення ролі радянської критики, яка майже виключно зводиться до пильної перевірки: чи літературні поросята не заражені якимось «антипартійним» вірусом.

Але й поза кордонами советчини читач (який взагалі поезією не цікавиться, але радянську поезію читає виключно з метою вишукувати, який таємний зміст за нею криється) вважає критика за «вченого» мужа, який зобов'язаний методами своєрідної літературної арифметики розкладати літературний твір на прості множники й пояснювати, що кожен такий елементик у ньому значить.

На такі досить елементарні питання доводиться наражатися і в зв'язку з творчістю Симоненка, при тому вони стосуються найбільш ясних його творів, які коментарів либонь і не потребують. Зокрема не один читач заклопотаний розшифруванням «Баляди про зайшлого чоловіка»: чи в ній криється якась інша символіка, а чи, крий Боже, не є це звичайна атеїстична пародія на Євангелію? Це питання, що стосується всього лише однієї поезії, набирає винятково важливого значення, бо ж цнотливо побож-

ний читач, який сприймає поезію чисто функційно, на випадок останнього припущення ладен зректися всього Симоненка в цілому.

Хоч у Симоненка є антирелігійні твори (поема «Прокляття», «Божественний пшик») як данина кесареві, я, поперше, не вірю у воєвничий атеїзм цього поета, бо його поезія, а особливо щоденник переконують у протилежному. Але зовсім виразно нічого спільного з питанням релігії не має «Валяда про зайшлого чоловіка». До неї я ще дійду далі через цілий ряд відступів про Симоненкову тематику взагалі, а насамперед через вияснення обставин, які формували духовний світ поета.

Василь Симоненко народився 1935 року в селі Бієвцях на Полтавщині, в самому центрі, сказати б, хліборобської України. У 1952 році закінчив сільську середню школу і того ж року вступив на журналістичний факультет Київського університету, який закінчив 1957 року. Потім працював у газетах «Черкаська правда» і «Молодь Черкащини». Смерть спостигла його (13 грудня 1963) на посаді кореспондента центральної «Робітничої газети».

Оце коротка біографія поета. Проте всього лише кілька дат з неї, наповнених живим змістом, говорять дуже багато. Дитинство і юність його припали на найстрашніші роки сталінізму і воєнного спустошення. І тим часом, як хлопець мав нудити з голоду (на Полтавщині!), йому школа без кінця помпувала в голову байки про великих вождів Маркса, Енгельса, Леніна й Сталіна, про їх добродійства і божеську не-

помилність. На час смерті диктатора Симоненко був уже студентом університету, і якби навіть припускати (що дуже малоімовірно), що він щиро колись приймав шкільну науку про велич вождів, то в студентські роки віра в них мусіла б захитатися. Померлого диктатора скомпромітували самі його учні, компромітуючи й себе одночасно при змаганні за право на його престол. Сідаючи на нього чи тільки наближаючись до його приступів, вони щедро обіцяли, «за божим велінням» (богом був, очевидно, Маркс чи Ленін), побороти «зло».

Тим часом, як по 1953 році «з густих заплавл» партійної догматики виходили після Сталіна нові «месії», обіцяючи за кожним разом «щастливе життя», юнак був уже студентом університету, імовірно жив в елементарно ліпших умовах, однак душа його була сповнена болем за поневіряння на колгоспній каторзі тих близьких йому людей на селі, з оточення яких він вийшов. З цього походить тематика значної частини поезій Симоненка, у яких дуже часто фігурують постаті зовсім конкретних персонажів з його життя.

Передусім — мати, яка його вигодувала (батька Симоненко втратив рано). Їй у Симоненковій поезії віддано стільки щирої уваги, скільки в нашій літературі не траплялося вже либонь від Шевченка. Щодо форми — це квінтесенція поетичної простоти, наче з умисним униканням оригінального слова чи метафори. Це зразки тієї чарівної простоти, які полонять читача самою щирістю вислову, як, наприклад, «Лист» із

збірки «Тиша і грім», хоч на ньому явні ще сліди початківства:

Знов листа мені прислала мати,
Невеликий лист на кілька слів.

Слів таких і треба небагато,
Та вони, як весняні пісні,
Принесли в гуртожиток в кімнату
Теплі-теплі спогади мені.

Мати (конкретно поетова і як узагальнений образ) присутня скрізь у Симоненковій поезії («Жорна», «Дума про щастя», «Лебеді материнства», «Скільки б не судилося страждати» і багато інших), зокрема ж у творах соціального звучання, в яких змальовано важкий материн труд:

При тьмяному мигтінні каганця
жіночі ніжні
материнські руки
тягли за ручку
камінь без кінця.

(«Жорна»)

Перелік поезій, у яких трапляється мотив матері, становив би чималий список. Апотеозом трагічного образу скривдженої матері є в нього «Одинока матір», що кінчається оцими рядками:

Мадонно мого часу!
Над тобою

Палають німби муки і скорбот,
І подвиг твій,
Обпечений ганьбою,
Благословив розстріляний народ.

Цей вірш, разом з іншими подібними («Де зараз ви, кати мого народу» та ін.), дивовижним чином (хоч і зфальшовано. Див. коментар, стор. 301) передрукований у збірці «Земне тяжіння», мабуть, з тих міркувань, що поет, зважаючи на обставини, не прямо вказує вбивць, лишаючи місце на двозначність. Отже, оскільки вірш і так став загальновідомим, вирішили ліпше його надрукувати, щоб уже цим насутерувати читачеві, що, мовляв, Симоненкове «кати народу» не стосується советчини, не вона «розстрілює народ» і т. д., бо інакше ми такого й не друкували б. Це гарна міна при поганій грі. Бож, як Божий день, ясно, що Симоненко відтворює панування тієї самої російщини, проти якої стільки писав Шевченко. Шевченкова Катерина пішла з байстрам шукати «шлях на Московщину», Симоненкова — стала «в сімнадцять літ вдовою», бо розстріляли її нареченого.

«Одинока матір» — разючий приклад у поезії, як мотив «Катерини» більше, ніж через сто років пізніше, повторився з такою дивовижною поетичною експресією в творчості молодого поета. Хоч би й як підступно викручувалися трубадури советчини, саме їх ганьбить Симоненко оцими словами:

Нехай духовні покидьки
Й заброди

Байстрам, безбатченком
Назвуть твоє дитя,
Найтяжчий злочин —
Вкрасти у народу
Тобі довірене життя.

Мати, баба Онися, тітка Варка, дядько Оверко, колгоспний конюх Федір Кравчук, безбатченко Івась, «Марія чи Настя» з «Думи про щастя» — це не літературні імена, а живі люди з Симоненкового оточення, з якими він зустрічався не тільки в дитинстві, а й пізніше, будучи кореспондентом місцевих черкаських газет чи київської «Робітничої газети». Вони полонили його надхнення і визначили напрям його творчости. Любов'ю до них надхнені ті поезії (їх знайде читач переважно в кінці цієї збірки), у яких Симоненко з нечуваною після Шевченка силою викриває панування російської деспотії на Україні, колись за Шевченка більш одвертої, тепер — підступнішої, прикритої блонзнірською назвою «соціалістичної сім'ї народів».

Завдяки цьому, так би сказати, особистому досвідові поета, якому наче свідками є ці персонажі, значна частина Симоненкових творів має дослівно таки документальне значення.

Мандруючи кореспондентом по Полтавщині, він записав у щоденник під датою 16. X. 1962 про держиморду голову колгоспу з Єременкового, який люто кричав на колгоспників: «Я вам зроблю новий 33-й рік!» Немає сумніву в тому, що він сам був свідком, як судили в сільраді «зłodія» за те, що «крав на полі свій урожай».

З обов'язку кореспондента Симоненкові певно належало писати нищівну статтю проти «розкрадачів соціалістичної власности» («Дядька я вбити зневагою мушу»), а тим часом вислів справжнього почуття вилився в розпачливо гіркі й пекучі рядки:

Рвися з горлянки свавільним криком,
Мій неслухняний вірши!
Чому він злодій? З якої речі?
Чому він красти пішов своє?
Дали б той клунок мені на плечі —
Сором у серце мені плює...

Не можна вийти з дива від того нахабства, з яким літературні чиновники в Києві віддали цей вірш на сховок у сейфи КГБ, щоб (навіть знаючи, що він ходить по руках) насилати газетних хлопчаків — хай вони запевняють, ніби «...В. Симоненко завжди і в усьому був комуністом...»*)

Фігурально висловлюючись, Симоненко був присутній і на похороні кукурудзяного качана, що «згнив на заготпункті». Цей вірш теж захований від людей, як і попередній. Бачив у кореспондентських мандрях поет і не одну дорячку, яка на цілий день замикає в хаті малих дітей, щоб порпатися в гної й «підвищувати надой». Такою могла бути його мати чи тітка. Поетичний вислів ці спостереження знайшли в по-

*) Див. Микола Негода, «Еверест підлости» («Радянська Україна» від 5 квітня 1965).

езії про «щасливу» доярку («Дума про щастя»), але яке щастя:

...тільки ж щастя яке важке!..
І тому ця Марія
чи Настя
будить дзвоном дійниць село,
щоб поменше
такого щастя
на радянській землі було.

Цього вірша зважилися не ховати, а, відповідно «підчистивши» (див. далі стор. 300) і усунувши антирадянське його спрямування, надрукували в збірці «Земне тяжіння».

Близько до цих творів прилягає і формально вищизельований, наче притемнений орнамент на дереві, вірш «Піч» і ряд ще інших.

Якщо я говорив вище про Симоненкову мужність, то мав на увазі не тільки те, що він говорить про важке життя радянської людини. На це зважувалися й інші. Чим Симоненкова творчість відрізняється від інших — це одверте обвинувачення у всіх цих нещастях самого режиму советчини, офіційних держиморд, що з бездушною послідовністю виконують «директиви» партії. У «Одинокій матері» — це «духовні покидьки й заброди»,*) «холуї», «лакузи», «нікчеми» — в багатьох інших творах.

*) Термін «заброди» дуже часто вживаний у Симоненка. Як видно з усього, так він називає тих, кого насилають на Україну з Москви для «братньої допомоги».

Жодного сумніву в тому, куди спрямований вір, не залишає кінцівка вірша «Злодій»:

Де вони, ті — відгодовані, сірі,
Недорікуваті демагоги і брехуни,
Що в'язи скрутили дядьковій вірі,
Пробираючись в крісла й чини?
Їх би за ґрати, їх би до суду,
Їх би до карцеру за розбій!
Доказів мало? Доказом будуть
Лантухи вкрадених вір і надій.

Або «Некролога кукурудзяному качанові...»:

Прокляття вам, лукаві лиходії,
В яких би ви не шлялися чинах!
Ви убиваєте людські надії
Так само, як убили качана.

«Лукавим лиходіям» Симоненко спеціально присвятив чималу кількість поезій. Але тут я повернуся до «Баляди про зайшлого чоловіка», якою починається розділ про тематику Симоненкових творів. Пишучи її, поет і в думці не мав наміру розправлятися з релігією. На таку інтерпретацію твору могло навести найвняк хіба слово, запозичене з Євангелії, — «месія». А тим часом усе зовсім просто. Бачивши, як поневіряється в безправ'ї й нужді вся Україна (та й уся людність, зотарена в задротовнику під ім'ям СРСР), і чувши одночасно, як з року на рік скоро вже півстоліття цій людності обіцяють «комуністичний рай», у який давно вже ніхто не вірить, зрезигновано щоразу повторю-

ючи: «Ну, що ж, доведеться наступного року чекать...», — Симоненко узагальнив усіх «непомильних вождів» партії в образі «зайшлого чоловіка з густих заплав», який виявився «безплідним кастратом».

Коротке Симоненкове свідоме життя було якраз багате на такі спостереження. Якщо в шкільному віці йому презентували в політичних букварях більш-менш стабільних «месій» — Маркса, Леніна, Сталіна, то в його студентські роки зміна вождів набрала калейдоскопічного прискорення. Сталіна забракували. Кілька років по тому тога непомилності ще прикрашала Маленкова й Булганіна поруч з Хрущовим. Останній мав триваліше щастя. У своїй ролі «месії» він пережив і Симоненка. Але поетові було вже ясно, що всі вони кастрати. Зайшлих пророків Симоненкові доводилося бачити дуже багато. І ще дрібніших: київських партійних секретарів і обласних. Вони неодмінно виступали месіями, бо на кожному партійному пленумі чи з'їзді ухвалювали «історичні» постанови, які ніби відразу розв'язують всі труднощі, а виявлялося, що з них нічого не вийшло, та й хто будь-коли вірив у їх чудодійну силу! І всіх цих пророків Симоненко об'єднав в одному образі прибудди з «густих заплав».

Цей твір цікує велика сила поетичного узагальнення. Бож і справді всі вони якісь зайти (чи, за термінологією Симоненка, — «заброди»), починаючи з «нальотчика» Йосифа Вісаріоновича, що прибуддився на московський престол з Кавказу; не кажучи вже про менших, яких

завжди звідкілясь присилають: партія навіть не любить, щоб голова колгоспу був свій, вона воліє прислати з своїх кадрових «заплав» когось чужого. «Баляда» ілюструє ще одну рису поезії — конденсацію вислову: з твору на два десятки рядків можна вичитати всю історію СРСР у цілому, і з таким самим успіхом її можна прикладати до історії кожної його частини, до району включно, з його власними маленькими «месіями».

Ще окремо про деспота Сталіна. Він становить у творчості Симоненка спеціальну тему. Кожен уже пам'ятає запис про нього в щоденнику. У «Баляді про зайшлого чоловіка» — він один з головних персонажів. Центральне місце він посідає і в поезії «Монархи». Між іншим, у мене є сумнів щодо назви цього твору: чи вона дійсно належить Симоненкові, чи її підставили пізніше редактори. Твір починається рядком: «Диктатори, королі, імператори...» Як на мій погляд, допікали авторові насамперед диктатори, і королів та імператорів він додав тільки для ширшого узагальнення. А що Симоненко мав на увазі саме диктаторів, і конкретно Сталіна, в цьому не лишають жодного сумніву оці два рядки:

І сипались лаври убогі
До куцих, кривавих ніг...

А вже спеціально і виключно Сталінові присвячений вірш, що поєднує в собі нищівну сатиру на деспота з патетикою утвердження люд-

ського я супроти й найжорстокішої диктатури, якою була сталінська. Вірш уявляється мені, як розмова поета в портретом Сталіна, бо починається такими рядками:

Він дивився на мене тупо
Очицями, повними блекоти...

А що це саме Сталін, видно ясно з початкових рядків другої строфи:

Він примів одержимо й лото,
І кривилося пнівом *лице рябе*...

Мова тут про вірш «Я», доля якого досить загадкова. Дехто з радянських авторів, ті зокрема, хто десталінізацію хотів би використати для бодай відносної гуманізації радянського життя, подеколи згадували цей вірш, але він появився в друку щойно в посмертній збірці «Поезії» (1966).

Що цей і подібні антисталінські вірші не до смаку вождям СРСР, це зрозуміле, хоч вони ніби й самі проголосили десталінізацію. Тільки ж Симоненкова десталінізація сягає багато далі: вона включає й тих, хто деспотові прислужував:

Нікчемна, продажна челядь,
Банда кривляк для втіх,
Щоб мати що повечерять,
Годувала холуйством їх.
(«Монархи»)

А ця «челядь» саме ж і захотіла лишитися при владі після Сталіна.

Я говорив про силу поетичної конденсації в «Баляді про зайшого чоловіка», бож вона прикладається до всіх вождів СРСР, тих, що були і ще будуть. Але здається мені, що поетичний хист Симоненка ще потужніше виявився у найбільш його сконденсованому творі — «Брама». Ця майже мініатюра з чотирьох катренів, витримана в макабрично чорних тонах марення (брама «марить... у тривожнім сні», «привиди... у накидках чорних, ніби ніч», «ніч похмура» і т. д.), з максимальною стислістю малює всю історію російської тюрми народів, хоч ніщо й не назване власними іменами. В один-два рядки метафоричного вислову вміщуються століття:

Кров сілка під флегматичні мури,
Зойки, захололі на губах,
Сотні літ нарути і тортури
Мертвих повертають у пробах.

І всього лише останній катрен, наче сліпуча блискавка вночі, освітлює весь СРСР як дальше продовження тієї ж російської тюрми народів. З найощаднішим підкресленням специфічного антуражу советських розстрілів (підкреслення скрізь мое):

Та не бачить місто в ніч похмуру,
Як сторожа, вже не при мечал,
Нову жертву кидає під мури
З тряпкою брудною на очах.

Велика сила цих творів Симоненка і велика світитись в них мужність. Слушно сказав невідомий нам автор передмови до одного з підпільних зошитів його творів: «Колись історики літератури, може, й не назвуть Василя Симоненка найталановитішим поетом свого покоління. Але ми знаємо, що серед нас не було і немає поета більшої промадської мужності, більшої рішучості, більшої безкомпромісності, ніж Василь Симоненко».

Вінчає цей цикл поезія «Гранітніobelіски, мов медузи...»:

Тремтїть, убивці, думайте, лакузи,
Життя не наліза на ваш копил.
Ви чуєте? — На цвинтарі ілюзій
Уже немає місця для могил.

І далі пророча Шевченкова патетика:

Уже народ — одна суцільна рана,
Уже від крові хижіє земля,
І кожного катюгу і тирана
Уже чекає зсукана петля!

Розтерзані, зацьковані, убиті
Підводяться і йдуть чинити суд.
І їх прокльони, злі й несамовиті,
Впадуть на туші плісняві і ситі,
І загойдають дерева на вітті
Апостолів злочинства і облуд.

Останній рядок міг бути просто Шевченковим.

І вже багато разів назвав це ім'я у зв'язку з Симоненком. І здається мені, не притягнув його шпугучно і не зфальшивив. Воно тут на місці. Бо та сама російщина, що й за Шевченка, панує сьогодні на Україні. Тільки на місце царів і їх сатрапів до влади прийшов плебей, який царює з більшою безсоромністю й брехливістю, за всі знущання вимагаючи ще й безнастанних висловів вдячності. І так само сучасний поет, як тоді Шевченко, з тією ж дристрастю оголошує боротьбу цієї російщині. І наскільки змінилися обставини, настільки зайшла зміна в термінології: у Шевченка були «царі», «сатрапи», «ундіра»; у Симоненка — «лакузи», «духовні покидьки», «заброди», «холуї». Як знаменито ця термінологія відповідна оплебеєнню влади.

У деяких випадках схожість між обома поетами особливо разюча: Шевченковому «Кавказові» Симоненко створив відповідник — «Курдському братові» (взявши до нього мотто таки з Шевченка), в якому просто чуються Шевченкові інтонації:

Волають гори, кровію політі,
Підбиті зорі падають униз,
В пахжі долини, зранені і зриті,
Вдирається голодний шовінізм.

Ця поезія, що є перегуком через століття з Шевченковим закликком боротися проти російської закланності, не побачила і не побачить світу в радянських виданнях, але читачів вона

має більше, ніж збірки патентованих поетів. І кожен, хто читає оці рядки:

О, курде, бережи свої набої,
Але життя убивців не щади!
На байстрюків свавілля і розбою
Кривавим смерчем, бурею впади! —

достеменно розуміє, що не про курдів мова мовиться, а про Україну під російським шовінізмом. Тому цнотливістю шахрая тхне від однієї-однісінької згадки про цей твір, здибаної нами в радянській пресі, автор якої ніби мимохідь кинув оці слова, не вдаючись, мовляв, у подробиці: «Йому (Симоненкові — І. К.) близькі і турботи курдів, що борються за своє визволення...» Та й більше ні слова.*)

Врешті, та сама в обох поетів любов до України. У Симоненка є великий цикл зворушливо щирих поезій на цю тему. У першій збірці: «Я закоханий палко, без міри..», три сонети «Русь», «Грудочка землі», «Київ»; у другій: «Лебеді материнства», «Україні», «Де зараз ви, кати мого народу», «О земле з переораним чолом», «Чую, земле, твоє дихання». І ще ряд інших. Правдоподібно не всі у збірки увійшли, бо навіть радянські критики висловлювали обурення з того приводу, що упорядники посмертної збірки чомусь (!) вірші, присвячені Україні, порозкидали по всій збірці, так що й не вто-

*) Леонид Кореневич, «Голосом Тараса» («Молодь України» від 31 лютого 1965).

ропаєш, про що в них ідеться: розмовляє поет з батьківщиною чи з коханою жінкою. Десятки поезій, і в усіх, як щире золото, любов до батьківщини:

Коли крізь розпач випнуться надії
І загудуть на вітрі степовім,
Я твоім ім'ям радію
І сумую іменем твоїм.

Ці поезії переробляли й калічили, по-злбдійськи напихаючи в них свої слова з комуністичної фразеології. Проте хоч одна з них дійшла до нас в авторському оригіналі («Задивляюся у твої зіниці»), може, найліпша з усіх, і про неї можна сказати, що вона звучить наче сучасний відповідник трагічного Шевченкового — «за неї душу погублю»:

Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи — все одно!
Я проллося крапелькою крові
На твоє священне знамено.

■
Очевидно, читач розуміє, що Симоненко не повторення Шевченка. Він поет другої половини двадцятого століття, цілком сучасний. Десь попереду я побіжно кинув кілька загальних тверджень про ознаки, які ціхують модерну поезію взагалі, а українську зокрема: інтелектуалізм, укладненість метафори, ощадність вис-

лову з нахилом до прозаїзму і т. д. Специфічно для української модерної поезії, з уваги на збіднення мови, яку повсюдно в побуті витискає російщина (власне література є головною базою існування української мови), притаманна пильність до збагачення словника й усунення лексичних банальностей, бажання збагатити сканцелярщезу літературну мову шляхом вишукування слів, похованих у словниках. Зокрема копальною таких слів служить словник Б. Грінченка.

Симоненко своєю творчістю цілковито вкладається в це загальне прямування, зокрема особливою увагою до свіжого слова. Цілком у своєму стилі він скромний, але завжди свіжий і в метафорах. Їх немає в нього стільки, як у двох-трьох особливо талановитих його сучасників. Але ознайомлення з ними засвідчить, що вони ніколи не наслідували чи запозичили від когось. Ось кілька для прикладу: «Флегматично зима тротуаром поскрипує», «весни... пахучі згустки розплескалися об голубий фасад», «отерпли зорі строгі», ось ще ціла строфа: «І знов спадають трафаретні роси із сінокосів буйних кіс, і знову в небі невідомий біс підвісив сонце на прозорих тросах» (між іншим, тут чудова гра в звукових групах: рос-кос-кіс-біс-трос), «Хмари дивились волохато. Місяць в небі петляв, мов кіт, вихор всівся на сіру хату і закручував стріху в зеніт», «розтинають ніч невагому квадратні очі віконних рам».

Це кілька прикладів для проби, з якої легко переконатися, що за стриманою, майже тради-

ційною формою Симоненко скрізь відмінний від інших. Наша традиційна поезія любить прихититися попередниками виробленої системи образності. Чеснота її — повторення. А от «отерпли зорі» — це в Симоненка знаходимо вперше. Традиціоналісти люблять переакцентовану «поетичність», і для них немисленна річ, що відгонить епатажем, — назвати роси «трафаретними». Біс, що підвішує сонце на тросах, — знову Симоненків.

Дуже своєрідний прозаїчний епатаж натрапляємо в сатиричних віршах Симоненка:

Люди часто живуть після смерти:
Вріже дуба, а ходить і їсть...

Можна ще багато чого вишукати на ствердження того, що Симоненкова поезія цілком сучасна. Наприклад, цікава була б спроба розглянути його афористичну мову («...щире, високе небо не підмалюєш квачем», «...як твій промах лиш ворог бачить, — друзів у тебе нема», «...той ніколи не доскочить слави, хто задля неї на землі живе»). У цьому відношенні він не становив винятку серед шестидесятників, що полюбляють висловлюватися афоризмами.

Але я не маю наміру ні занадто пильно студіювати лексику Симоненка, ні вдаватися в докладну аналіз його поетики. Симоненко за своє ледве п'ятирічне творче життя як поет щойно спинався на ноги. У його невеликому доріжкові, завдяки «нерівності», на яку я звертав увагу вище, багато ще початківства з притаманною

Йому невиробленістю і часом неоригінальністю. Але й zarazом видно, що з нього виростав оригінальний і свіжий поет, і власне це треба вважати домінантним у його творчості. З метою це довести я тут і там зробив кілька екскурсів у його поезику.

Можу ще додати, що порівняння першої збірки з посмертною (хоч остання укладена вже не ним самим і підстрижена режимовцями під партійну лінію, від чого Симоненко виглядає в ній далеко слабшим, ніж насправді) свідчить про рівний висхідний процес дозрівання. Звичайно ж у поезії буває різно: деколи поет від старту вже виходить з найкращими творами і далі або лишається на цьому рівні, або й спадає вниз; інший, починаючи з невправних спроб, повільно чи відразу, стрибком (як М. Рильський після збірки «На білих островах») виходить на вершини своєї творчості. Одну мірку до всіх не можна прикласти, і я тільки з застереженням частинного її застосування погодився б з тезою Е. Райса, що поетична зрілість приходить тільки з віком, хоч і як багато фактів на підтвердження її він наводить.*) Бо трапляється ще ж і так, що поет від початку до кінця лишається «нерівним».

Випадок Симоненка належить саме до тих, які думку Райса підтверджують. І коли так, то рання смерть його позбавила українську літературу визначного поета. На підставі того, що він

*) Див. Емануїл Райс, «Поезія Михайла Драй-Хмари» («Сучасність», ч. 7, 1965).

лишив, немає потреби ні дошукуватися, за яким числом по черзі належить внести Симоненка в списки сучасних поетів, ні тим більше штучно вивищувати його за те, що нам сподобалися соціально-політичні ідеї його поезії. Треба просто розглядати його в ряду сучасників.

Наша нова поезія (від Шевченка починаючи) либонь аж досі відзначається самообмеженням, вбачаючи єдине й найпочесніше собі завдання в «служінні» — народові, боротьбі проти соціального й національного гніту, національно-державному самовизначенню і т. д., що все разом у політичній термінології останніх десятиліть знайшло свій вираз в абстрактно-догматичному — «служити правді». Таке обмеження в безстанному триванні збіднювало поезію, звужувало її, врешті довело до неправильного розуміння самої її суті: як додаткового тлумача суспільно-політичних ідей. Очевидно, я, кажучи це, згущую фарби, бо були ж і винятки. Але це саме ті винятки, які підтверджують правило. І тому слушно Микола Хвильовий називав трагічними постатями нашої історії тих поетів, які мріяли вирватися з зачарованого кола самообмеження.

За останні десятиліття було й ще гірше. Бо якщо наша поезія раніше накладала обмеження сама на себе добровільно, то в добу комуністичної деспотії її обмежили до служіння прин-

ципові «партійности» засобами терору. На час виступу Симоненкового покоління вона перетворилася з колись народницької на примусово псевдонародницьку і... безнадійно провінційну.

У цих обставинах зрозуміла наша болочче загострена ворожість до поезії службової, або, вживаючи міжнародної термінології, — ангажованої; і радість з того, що з кінця 1950 — початку 1960-их років наслідком деяких політичних змін в СРСР почало знову відроджуватися розуміння справжньої поезії, смак до чистого поетичного мистецтва. Цей найновіший прорив здається нам потужнішим і динамічнішим від усіх попередніх. Передусім тому, що він виносив на поверхню все нові й нові творчі сили. Ми вже привикли до імен Л. Костенко, М. Вінграновського, І. Драча, В. Коротича, Р. Третякова і ще інших. Вони залишили початківство позаду, вступили в період творчої зрілості, і час перестати називати їх за інерцією молодими поетами, бо за ними, а не за офіційними державцями Спілки письменників України закріплене право справжніх носіїв поетичного руху в УРСР. Не зважаючи на дикі обмеження і кончність вдаватися до т. зв. віршів-«льокомотивів», вони все ж дали зразки справжньої поезії. За ними впритул появились (щоправда, швидко й замовкли) молодші — Г. Кириченко, Б. Мамайсур, В. Голобородько. Усе це, на жаль, знову задушене.

І все ж — чи в таких обставинах, коли, нарешті на Україні бодай на короткий час відродилося справжнє розуміння поезії як такої, тобто чи-

стої поезії, чи в цих обставинах можна беззастережно заперечувати громадсько-політичну поезію?

Моя особисто відповідь на це питання беззастережно негативна. Ні. Засяг поезії нічим не обмежений. Поет є резонатором, який реагує на все, що діється навколо нього, і було б виявом порожнього снобізму, якби в обставинах, коли точиться тотальна боротьба за існування української нації, за її елементарні права навіть на рідну мову (як у Симоненка: «Громочить над світом люта битва за твоє життя, твої права»), — вимагати від поета, щоб він відмовлявся від громадської лірики.

Маємо право тішитися тим, що українська поезія дедалі могутніша й диференціюється. У здиференційованості виявляється її багатство, зокрема і в тому відрядному факті, що питома вага чистої поезії дедалі більшає. Але нотуючи кожен мужній громадський виступ як здобуток у боротьбі за буття української нації, не відмовляймо права й поетові підносити свій голос, коли він це робить з душевного надхнення, не вульгаризуючи свого поетичного ремесла.

Якось Василь Симоненко сказав: «Очевидно, для того, щоб по-справжньому любити поезію, треба передусім не зраджувати правді, красі і думці».*)

Втілюючи весь свій поетичний хист у любов до своєї батьківщини, Симоненко не зрадив ні

*) «Літературна Україна» від 16 жовтня 1962.

правді, ні красі і саме цим підніс громадську лірику до рівня чистої, як сльоза, поезії. У його творчості сильний і цілком своєрідний талант поєднався з винятковою громадською мужністю, якою він піднісся над усіма своїми сучасниками.

Можливо, що останнє твердження, з уваги на віддасть від радянської дійсності, треба приймати з деяким застереженням, бо, певно, мужності не бракує й іншим, тільки що трагічна доля Симоненка (його передчасна смерть) освітила в наших очах одну тільки його постать, і завдяки цьому в ній найяскравіше втілилося чисте, людське і без міри потужне прагнення українського народу відстояти свою національну невмирущість проти нечуваного в історії своїм нахабством і підступністю гніту російського шовінізму. Власне це надало творчості Симоненка універсального, а не тільки літературного значення.

■

Наше твердження про право на існування ангажованої лірики в СРСР можна висловити ще категоричніше: чиста поезія має пригожий ґрунт для життя тільки у вільному суспільстві, у тоталістському ж вона неминуче ангажується, розгалужуючись по двох лініях: одні поети не витримують натиску і йдуть по течії вірнопідданства, і доза фальшу в їх творчості прямо пропорційна утискові. Другі стають проти течії —

в обороні людської свободи. Тут — Шевченко, Шевченкове: «Караюсь, мучуся, але не каюсь».

Ступивши в його слід, Симоненко усім нам нагадав, що Шевченко живе не в монументах на київських і московських площах і не в фальшивих дослідженнях сучасних шевченкознавців, а — в людських душах. Так і пройшов він свій короткий шлях, з того сліду не звертаючи, з інтуїтивним передчуттям близької смерти (що засвідчене в ряді його творів), але й — «...з шаленою радістю на виду!» Наче сам про себе сказавши в поезії «Перехожий»:

Як він ішов!
Струменіла дорога,
Далеч у жадібні очі текла.
Не просто ступали —
Співали ноги,
І тиша музику берегла.

Іван Кошелівець

Із збірки
ТИША І ГРІМ

ЖОРНА

Натуга на руках,
від втоми чорних,
здувала жили,
ніби мотузки.
Каміння клацало зубами
в жорнах,
жувало жовті зерна на друзки.
І сіялось не борошно,
а мука...
При тьмяному мигтінні каганця
жіночі ніжні
материнські руки
тягли за ручку
камінь без кінця.
Журливо мліли очі сумовиті,
і борошно,
мов біла кров, лилось...
Це все було
в двадцятому столітті,
що грозами над нами пронеслось.
Ми часто чуем
радісну зловтіху
у голосі ворожому,
чужім,
що заглядали кривда
й люте лихо
у наш —
для щастя виведений — дім.
Хай сатаніють
виродки од крику —

нас не знобить
од їхньої хули:
нам жорна ті
із кам'яного віку
на танках варвари
з Європи привезли.
І то для них
таки й була наука,
коли —
у всього світу на виду —
немов у жорнах,
дужі наші руки
переломили варварську орду.
Народе мій!
Титане непоборний,
що небо підпирає голубе!
Твій гордий подвиг
не принизять жорна —
вони лиш возвеличують тебе.
Дарма біситься
злість ворожа чорна —
нічим не очорнить
твоеї боротьби!..
Цілую руки,
що крутили жорна
у переддень космічної доби.

БАБА ОНИСЯ

У баби Онисі було три сини.
У баби Онисі синів нема.
На кожній її волосині
морозом тріщить зима.
Я горя на світі застав багато.
Страшнішого ж горя нема,
ніж те, коли старість мати
в домівці стрічає сама.
Немає такої біди і муки,
ніж сумно з-під сивих брів
дивитись щодня, як внуки
ростуть без своїх батьків.
За те, що ми в космос знялися,
що нині здорові й живі,
я пам'ятник бабі Онисі
воздвиг би на площі в Москві.
Щоб знали майбутні предтечі
в щасливій і гордій добі:
їх горе на утлі плечі
Онися взяла собі.
Щоб подвиг її над землею
у бронзі дзвенів віки,
щоб всі, ідучи повз неї,
знімали в пошані шапки.

Піч

Лиже полум'я жовте черево,
Важкувато сопе димар,
Галасує від болю дерево,
Піднімаючись димом до хмар.

Бубонять рогачі і кочерги —
Щось пригадують з давнини,
І чекають слухняно черги
Засмаглілі горшки й чавуни.

З тітки полум'я сон злизало,
Тітка гладить рукою глек,
Теплий ватяник зав'язала
На застуджений свій попереk.

Біга тітка із хати в сіни,
З-під повітки заносить дров —
З них струмує жовтаво-синя
Віковічна печаль дібров.

Звично грюкають мляві двері,
Піч гуде і димить у світ —
Скільки в пащу цій ненажері
Тітка вкинула крапцix літ!

Сновигають по зморшках думи,
На щоках танцює вогонь,
Сажа в'їлася чорним глумом
У пелюстки її долонь.

Біля печі вона, мов бранець,
Слугувала під шурх спідниць,
Віддавала дівочий рум'янець
Чистоті смачних паляниць...

Менше ми гіркоти нестимем,
Стане ближчою наша мета,
Як не будуть у небо димом
Підніматись жіночі літа.

ДІД УМЕР

От і все.

Поховали старезного діда,
закопали навіки у землю святу.

Він тепер вже не встане
і ранком не піде
із косою під гору круту.

І не стане мантачкою тишу будити,
задивлятися в небо, як гаснуть зірки.
Лиш росою по нім буде плакати жито
і пливтимуть над ним непомітно віки.

От і все.

Поховали хорошу людину,
повернули навіки у лоно землі.

Та невже ж
помістились в тісну домовину
всі турботи його,
всі надії,
жгалі?

Та невже ж то
йому все віднині байдуже —
чи світитиме сонце,
чи ніч напливе?

Біль у душу мою закрадається вужем,
відчай груди мені розпанахує, рве.

Я готовий
повірити в царство небесне,
бо не хочу,
щоб в землю ішли без сліда
безіменні,
святі,

незрівнянно чудесні,
горді діти землі,
вірні діти труда.

Хай шалені гудуть
над плянетою весни,
хай трава пнеться вгору
крізь листя старе...

Я не вірю,
що дід із могили воскресне,
але вірю,
що ні —

він увесь не умре.

Його думи нехитрі
додумають внуки,

і з очей ще віки пломенітимуть в них
його пристрасть і гнів,
його радощі й муки,
що, вмираючи,
він передав для живих.

ШУМ ПОЛІВ

(«Над «Кобзарем»)

Поля мої! Суворі таємниці
Я відчуваю в плескоті хлібів —
Здається, сотні змучених рабів
Звели до сонця стомлені правиці.

Зелений подих теплої пшениці
Доносить розшум Кобзаревих слів.
Любов і ласка, ненависть і гнів
Спалахують в рядках, як блискавиці.

Скорбота матері, і сльози немовляти,
І задуми безпомічно-крилаті
Шукають — не знаходять берегів.

Тут правда з кривди злускала облуду,
Щоб розказали нам з віків минулих люди
Історію насильств і батогів.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Десь вітер грає на віолончелі,
Морозні пальці приклада до скла,
І ти одна в зажуреній оселі
замріяно схилилась до стола.

Мов раб німий на Араратській скелі
Карбує написи про подвиги царя,
Ти на папері почуттів моря
Переливаєш в строфи невеселі.

Ти — хвора дівчина — серед глухої ночі
Врізаєш в вічність огненні, пророчі
Слова з прийдешніх соняшних віків,

Щоб ті слова хитали чорні трони,
Щоб їх несли з собою легіони
Нових, непереможних Спартаків.

КОСАР

А. С. Малишкови

В поле вийшов косар на світанні,
Ждуть його обважнілі жита,
Дзвонять радістю далі туманні,
Мов перейдені весни й літа.

Приступає косар до роботи,
Скісся блискає і співа.
Чисті краплі солоного поту —
Ваговиті, мов чесні слова.

Встало сонце і впало в очі,
Хмари втому зняли з плечей —
Служать людям ці руки робочі,
Сонце людям гріє з очей.

Стали копи рядами на чати,
Залицяється колос до губ —
Так свій полудень зустрічати
Вміє щирий косар-працелюб.

Хай тим стане оце за диво,
Хто під регіт і плач жоржин
Йде косить поетичну ниву,
Позичаючи мозку в машин.

Буде, мабуть, повік «кустарно»
Оброблятися нива оця —
Там пускати машину марно,
Де працюють людські серця!

Устає косар до роботи,
Скісся блискає і співа.
Ніби краплі солоного поту,
Світять чесні його слова.

Ми думаєм про вас. В погожі літні ночі,
В морозні ранки і вечірній час,
І в свята гомінкі, і в дні робочі
Ми думаємо, правнуки, про вас.

Ми думаєм про вас — і тому наші руки
Не в'януть біля плуга і станка,
Тому в серцях у нас не витончена мука,
А радість голосиста і дзвінка.

Ні, то не сум промінить риса кожна,
То творчість б'є з надхненних наших віч,
А творчість завжди мрійна і тривожна,
Немов травнева неспокійна ніч.

Ні, сонний спокій зовсім нам не сниться,
Ні, нас не вабить ніжна тишина —
Прийдешнє осяває наші лиця,
Неспокій творчий з вічністю една.

І тому ми спокійно і суворо
Стрічаємо у праці і борні
Наклепи злобні і тупі докори,
Потоки божевільної брехні.

Ми думаєм про вас. В погожі літні ночі,
В морозні ранки і вечірній час,
На свята гомінкі і в дні робочі,
Нащадки дорогі, ми захищаєм вас.

Юність в інших завше загадкова.
А своя — проста була чи ні?
Це ж вона уперто й гарячково
Відкривала істини смішні.

Це ж вона, нестримана й криклива,
Повна вихвалянь і недовір,
В поєдинки рвалася сміливо,
Глуздові часом наперекір.

То чого ж стогнати кучеряво:
— Що за діти — хай боронить Бог! —
Юність має на тривоги право,
Що ж то і за юність без тривог!

Хай ми посинієм од натуги,
Поступ не зупиним все одно:
Нові покоління — не папуги,
Щоб товкти заучене давно!

Юність вчать — наука їй не шкодить,
Але рветься зойк у мене з уст:
Хай до неї й близько не підходить
Із своєю міркою Прокруст!

ГРУДОЧКА ЗЕМЛІ

Ще в дитинстві я ходив у трави,
В гомінливі трепетні ліси,
Де дуби мовчали величаво
У краплинках ранньої роси.

Бігла стежка в далеч і губилась,
А мені у безтурботні дні
Назавжди, навіки полубились
Ніжні і замріяні пісні.

В них дзвеніло щастя непочате,
Радість невидимовна і жива,
Коли їх виводили дівчата,
Як ішли у поле на жнива.

Ті пісні мене найперше вчили
Поважати труд людський і піт,
Шанувать вітчизну мою милу,
Бо вона одна на цілий світ.

Бо вона одна за всіх нас дбає,
Нам дає і мрії, і слова,
Силою своєю напуває,
Ласкою своєю зігрива.

З нею я ділити завжди буду
Радощі, турботи і жалі,
Бо у мене стукотить у грудях
Грудочка любимої землі.

ГНІВНІ СОНЕТИ

1. ПОГОДА

Тремтить небіжчика не змусиш від морозу,
Та й від жару він пігувати не стане,
Як не народить думку, хоч погану,
Муштрований, убогий розум.

Він буде завжди вірити прогнозам,
На все життя складать наївні пляни,
Вмивати морду заспану з-під крана —
Він побоїться поклонитись грозам.

Він, може, нишком буде навіть злитись,
Та побоїться, грішник, помолитись
І буде тихо та спокійно жити.

І тільки той, хто чхає на погоду,
Той, хто не служить череву в угоду,
Зуміє правді й розуму служити.

2. БЕЗ НАЗВИ

Комусь життя — забави та відради,
А світ закритий ширмою вікна,
Турбота в нього цілий вік одна —
Дістать дружині пудри та помади.

І він до всього шкірить зуби радо,
У все повірив і прийма сповна,
А думати тоді він тільки зна,
Коли відгадує кросворди та шаради.

Безпечний дурнику. Живи собі на втіху,
Не знай ні горя, ні страшного лиха
Думки носить у черепі тугому.

Мутяч пісні гугняво під соплілку,
Іж доскочу, на свято пий горілку,
Але хоч жить не заважай нікому.

ПИЛЬНОМУ

Чого вдивляєшся так пильно й підозріло
У тих, хто сумніви свої явля на людях сміло?
Якщо ти дійсно служиш правді, а не злу —
Чому ж у щирості вбачаєш крамолу?
При людові не стане ворог горло дерти,
Бо тільки добрий друг бува завжди одвертим.
Ти краще придивляйся, як належно,
До тих, хто мислить і говорить обережно.

ЛИСТ ЧИТАЧІВ ПОЕТУ

Твої вірші — думок великий злиток:
У них епоха і життя нове
Від екскаваторів до шоколядних плиток
Яскравими картинами пливе.

І трактори, що заповзли в аули,
І літаки над жмарами шугають —
То не біда, що те сто раз ми чули,
То не біда, що те і діти знають.

І хоч про все те знаємо з газети,
Любов до тебе все таки лелієм,
Бо нам приємно знать, поете,
Що ми й самі писати так умієм.

ЛИСТ

Знов листа мені прислала мати,
Невеличкий лист — на кілька слів.
Пише рідна, що навколо хати
Наш садок вишневий забілів.
Наче вчора бігав я до школи
І садив ті вишеньки малі,
А тепер гудуть над ними бджоли
І поважні пустуни-джмелі.

Слів таких і треба небагато,
Та вони, як весняні пісні,
Принесли в гуртожиток в кімнату
Теплі-теплі спогади мені.

ТИША І ГРІМ

Скажи, что делать мне с тобой:
Недостижимой и единственной,
Как вечер дымно-голубой?

А. Блок

I

Довго спали вітри у ярах на припоні,
Довго тиша гнітюча полями повзла,
І стояли дерева німі на усонні,
Знемагала в пилюці вечірня імла.

І на трави не бризнули роси, мов перли,
Як рум'янець густий ранне небо залив.
І здавалось — життя задрімало, завмерло,
Заблукало в безмежжі неміряних нив.

І здавалось — нема ні початку, ні краю
Цій нудоті німій і нудній німоті...
Найстрашніше, мабуть, тільки тиша карає,
Коли поруч з тобою повзе по житті.

II

Та звелася з-за лиману
Хмара темно-сиза,
Полоснули ятагани —
Блискавки — донизу.

І вітри на перепутті
Загриміли цепом,
Розірвали свої пута
І помчали степом.

І озвалися долини
Гомоном знайомим,
І упала на коліна
Тиша перед громом.

І земля впилаась водою,
Мов живою кров'ю.
І обнявся сміх з журбою,
Ненависть — з любов'ю...

Гей, почуйте, добрі люди,
Заздрить мені треба:
Грім ударив мені в груди,
Грім з ясного неба.

І убив у серці тишу,
Розпанахав спокій —
Я стою і вітром дишу
На землі широкій!

III

Люди різні між нас бувають —
Симпатичні, гарні, чудні.
Дні за днями, бува, куняють,
А живуть лиш у мріях та сні.

Можє, це і не дуже грішно —
Не для всіх же доступна даль,
Тільки чомусь в очах їх смішно
Заплелися журба і жаль.

І життя мов би їх не било,
І дріма в них чимало сил,
Але їм тільки сняться крила,
Наяву ж — вони зовсім без крил.

Я судить їх не маю права,
Я для них не бажаю зла —
Я і сам жив отак «цікаво»,
Доки в мене ти не ввійшла.

Сам я сонний ходив землею,
Але ти, як весняний грім,
Стала совістю, і душею,
І щасливим нещастям моїм.

IV

Пригадаю усе до слова,
До зідхання згадаю все,
І мене — в недосяжне — знову
Хвиля спогадів понесе.

То наївні, а то суворі
Сколихнуть вони спокій мій,
А за ними в холодне море
Рушить човен моїх надій.

Ой, ті плавання невеселі
(Як від правди себе втаю?) —
Розіб'ється човен об скелі,
Об гранітну байдужість твою.

V

Не жартуй наді мною, будь ласка,
І, говорячи, не мовчи.
Нащо правді словесна маска?
Ти мовчанням мені кричи.

І без слів я усе розумію,
Що сказати маеш мені,
Та в мовчанні живе й надія
Не почути жорстоке «ні»!

VI

Ображайся на мене, як хочеш,
Зневажай, ненавидь мене —
Все одно я люблю твої очі
І волосся твое сумне.

Хай досада чи гнів жевріє,
Хай до сліз я тебе озлю —
Ти для мене не тільки мрія,
Я живою тебе люблю.

Для кохання в нас часу мало,
Для мовчання — у нас віки.

Все віддав би, що жить осталося,
За гарячий дотик руки.

Влийся сонцем у щирю мову,
У думок моїх течію —
Я люблю твої губи, і брови,
І поставу, і вроду твою.

Ображайся на мене, як хочеш,
І презирством убий мене —
Все одно я люблю твої очі
І волосся твоє сумне.

VII

Чому смуток з тобою поруч
Часто ходить у світлі дні?
Певне, є в тебе біль і горе,
Не відомі зовсім мені.

Хоч на щастя життя багате,
Але кожну людину ждуть
І печалі, і сум, і втрати,
І не можна їх обминуть.

Але к бісу цю мудрість убогу!
І догадки під три чорти!
Я бажаю, щоб всю дорогу,
Все життя усміхалась ти.

Щоб ніколи сльоза на вії
Не світилася, мов роса.

Хай же щастям завжди ясніє
Некриклива твоя краса.

Я не йму тобі зовсім віри,
Як сумною побачу тебе —
Небо в сутінь буває сірим,
А насправді ж воно — голубе.

VIII

Здрастуй, сонце, і здрастуй, вітре!
Здрастуй, свіжосте нив!
Я воскрес, щоб із вами жити
Під шаленством весняних злив.

Хай заляжеться тиша навколо,
Й знову стану, як ви, німим,
Але в серці моїм ніколи
Не замовкне весняний прім.

IX

Пройдуть зливи, замовкнуть грози,
Задрімають на ланах.
І весняного грому погрози
Пронесе стороною луна,

А проміння довге, як мітли,
Обмеге сизо-хмарну даль.
І пройдеши ти, лишивши світлу,
Невгамовну мені печаль.

Із збірки
ЗЕМНЕ ТЯЖІННЯ

Світ який — мереживо казкове!
Світ який — ні краю, ні кінця!
Зорі й трави, мрево світанкове,
Магія коханого лиця.
Світе мій гучний, мільйонноокий,
Пристрасний, збурунений, німий,
Ніжний, і ласкавий, і жорстокий,
Дай мені свій простір і неспокій,
Сонцем душу жадібну налий!
Дай мені свій простір і неспокій,
Дай мені любови, дай добра,
Гуркочи у долю мою, світе,
Хвилями прадавнього Дніпра.
Не шкодуй добра мені, людині,
Щастя не жалій моїм літам —
Все одно ті скарби по краплині
Я тобі закохано віддам.

ЛЕБЕДІ МАТЕРИНСТВА

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.

Заглядає в шибку казка сивими очима,
Материнська добра ласка в неї за плечима.

Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,
Не пуцу тебе колиску синову гойдати.

Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,
Опустіться, тихі зорі, синові під віі.

Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні,

Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
Лоскотали марево золотим сузір'ям.

Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,
Виростуть з тобою приспані тривоги.

У хмільні смеркання мавки чорноброві
Ждатимуть твоєї ніжності й любови.

Будуть тебе кликати у сади зелені
Хлопців чорночубих диво-наречені.

Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.

За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.

І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,

Стануть над тобою, листям затріпочуть.
Тугою прощання душу залоскочуть.

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину!

Скільки б не судилося страждати,
Все одно благословлю завжди
День, коли мене родила мати
Для життя, для щастя, для біди.

День, коли мої маленькі губи
Вперше груди мамині знайшли,
День, що мене вперше приголубив
Ласкою проміння із імлі.

Як мені даровано багато,
Скільки в мене щастя, чорт візьми! —
На землі сміятись і страждати,
Жити і любити поміж людьми!

Ти знаєш, що ти — людина.
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина,
Очі твої — одні.

Більше тебе не буде.
Завтра на цій землі
Інші ходитимуть люди,
Інші кохатимуть люди —
Добрі, ласкаві й злі.

Сьогодні усе для тебе —
Озера, гаї, степи.
І жити спішити треба,
Кохати спішити треба —
Гляди ж не проспий!

Бо ти на землі — людина,
І хочеш того чи ні —
Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина,
Очі твої — одні.

■ ■ ■

Я чую у ночі осінні,
Я маю крізь синій сніг:
Вростає туге коріння
У землю глевку із ніг.

Стають мої руки віттям,
Верхів'ям чоло стає,
Розкрилося ніжним суцвіттям
Збентежене серце моє.

Вростаю у небо високе,
Де зорі — жовті джмелі,
І чую: пульсують соки
У тіло моє з землі.

Зі мною говорять могили
Устами колишніх людей,
І їх нерозтрачені сили
Пливуть до моїх грудей.

О земле жорстока і мила,
Ковтнула ти їхні дні —
Усе, що вони любили,
Віддай долюбить мені!

Усе, що вони не домріяли
У чорному гвалті боїв,
Хай клекотом і зав'язми
Ввірветься в думки мої!

Вслухайтесь, земле і небо,
У рокіт страждань моїх —
Живу не лише для себе,
Я мушу жити й за них.

УКРАЇНІ

Коли кризь розпач випнуться надії
І загудуть на вітрі степовім,
Я тоді твоїм ім'ям радію
І сумую іменем твоїм.

Коли грозує далеч неокрая
У передгроззі дикім і німім,
Я твоїм ім'ям благословляю,
Проклинаю іменем твоїм.

Коли мечами злоба небо крає
І крушить твою вроду вікову,
Я тоді з твоїм ім'ям вмираю
І в твоєму імені живу!

МОНАРХИ

Диктатори, королі, імператори,
Мліючи в димі хвальби,
Роззявляли пащі, мов кратери,
І гукали:
— Ми — символ доби.
— Хто не з нами, той проти Бога.
— Хто не з нами, той проти всіх. —
І сипались лаври убогі
До куцих кривавих ніг.
Нікчемна, продажна челядь,
Банда кривляк для втіх,
Щоб мати що повечерять,
Годувала холуйством їх.
Ідоли обслинені, обціловані
Ішли величаві в своїй ході.
А поруч вставали некороновані
Корифеї і справжні вожді.
Вставали Коперники і Джорджоне,
Шевченко підводив могутнє чоло,
І біля вічного їхнього трону
Лакузи жодного не було.
Бо щире, високе небо
Не підмалюєш квачем,
Бо величі справжній не треба
Спиратись на плечі нікчем.

Де зараз ви, кати мого народу?
Де велич ваша, сила ваша де?
На ясні зорі і на тихі води
Вже чорна ваша злоба не впаде.

Народ росте, і множитья, і діє
Без ваших нагаїв і палаша.
Під сонцем вічності древніє й молодіє
Його жорстока й лагідна душа.

Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Поцезнуть всі перевертні й прибулуди
І орди завойовників-заброд!

Ви, байстрюки катів осатанілих,
Не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій є! В його волячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде!

ПОКАРА

Не всі на світі радощі священні —
Є радощі, народжені з проклять,
Коли, метнувши громи навіжені,
Став Єву Бог із раю проганять.

Він їй сказав: «Ослушнице зухвала!
Мені твого не треба каяття —
Прирік тобі, щоб в муках сповивала,
Живила кров'ю завтрашнє життя».

Адам ходив насуплений, мов хмара,
У розпачі кривила Єва рот,
Бо ще не знала ця наївна пара,
Що та жорстока помста і покара
Дорожча всіх утрачених щедрот!

Гей, нові Колюмби, Магеллани,
Напнемо вітрила наших мрій!
Кличуть нас у мандри океани,
Бухту спокою облизує прибій.

Хто сказав, що все уже відкрито?
Нащо ж ми народжені тоді?
Як нам помістити у корито
Наші сподівання молоді?

Кораблі! Шикуйтеся до походу!
Мрійництво! Жаго моя! Живи!
В океані рідного народу
Відкривай духовні острови!

Геть із мулу якорі іржаві —
Нидіє на якорі душа!..
Б'ються груди об вітри тужаві,
Каравеля в мандри вируша.

Жоден вітер Сонця не остудить,
Півень землю всю не розгребе!
Україно! Доки жити буду,
Доти відкриватиму тебе.

Мріяти й шукати, доки жити,
Шкварити байдужість на вогні!..
А якщо відкрию вже відкрите, —
Друзі! Ви підкажете мені!..

ПЕРЕХОЖИЙ

Як він ішов!
Струменіла дорога,
Далеч у жадібні очі текла.
Не просто ступали —
Співали ноги,
І тиша музику берегла.
Як він ішов!
Зачарований світом,
Надхненно і мудро творив ходу —
Так нові планети грядуть на орбіти
З шаленою радістю на виду!
З шаленим щастям і сміхом гарячим,
З тімном вулканним без музики й слів!
Як він ішов!
І ніхто не побачив,
І ніхто від краси не зомлів.
В землю полускану втюпився кожен,
Очі в пилюці бездумно волік...
Раптом —
Шепіт поміж перехожих:
— Що там?
— Спіткнувсь чоловік... —
Одні співчували йому убого,
Інші не втримались докорять:

— Треба дивитись ото під ноги,
Так можна голову потерять... —
Трохи в футболі пограли словами,
Обмакували чужу біду.
А він знову йшов.
І дивився прямо.
І знову
Надхненно творив ходу!

■ ■ ■

Минуле не вернуть,
не виправить минуле.
Вчорашнє — ніби сон,
що випуржнув з очей.
Як луки на весні
ховаються під мулом,
Так вкриється воно
пластами днів, ночей.
Але воно живе —
забуте й незабуте,
А час не зупиняється,
а молодість біжить,
І миті жодної
не можна повернути,
Щоб заново,
по-іншому прожити.

ГОЛОВЕШКА

Кажуть, люди жили табунами,
Спали покотом в млі печер,
Цілувались при зорях ночами
На крутих узбережжях озер.

Говорили, що знали і вміли,
Не таїли своїх думок,
А на брилах поети невміло
За рядком карбували рядок.

І тоді лиш з'явилося горе
В небагату і щирю сім'ю,
Як полізли люди у нори,
І до того ж — кожен в свою.

Найпаскудніший, підлий гаде!
Ти посіяв між нас брехню,
Як украв, вихаючи задом,
Головешку «свою» з вогню.

Ти за кривду усю в одвіті,
Бо від тебе до наших пір
Стільки правд розвелосся на світі,
Скільки лисячо-людських нір.

Ти живеш і до цього часу
У смердочій своїй норі,
Обливаєшся пивом і квасом,
Виповзаєш на світ на зорі.

Будеш, мабуть, ще довго жити,
Але здожнеш нарешті ти,
Тільки треба з усього світу
Головешки докупити знести.

Як не крути,
на одне виходить,
слід би катюгам давно зазубрить:
можна прострелити мозок,
що думку народить,
думки ж не вбить!

ОСІННИЙ ДИСОНАНС

Небо скуйовджене і розколисане
Дрантя спустило на темні бори.
Сонного місяця сива лисина
Полум'ям сизим горить.

З ротатим, ридаючим риком
Вітри орди хмар несуть,
І ходить за їхнім криком
Бажання лягти й заснуть . . .

ЗАВІРЮХА

Ой, зима!
Біжить, регоче біло,
Бубонами брязкає в степу...
Вам усе на світі зрозуміло?
Просвітіть, премудрі,
Недозрілу
Душу мою,
Зрячу і сліпу!
Душу примітивну,
Як метелиця,
Білу й зрозумілу,
Наче сніг!
Їй в очах
Чомусь туманом стелються
Істини одвічні і нудні.
Ну й зима!
Сміється, свище, сіє,
Гонить дум урочистий кортеж:
Як усе на світі зрозумієш,
То тоді зупинишся
І вмреш!

З ВІКНА

Синиця в шибку вдарила крильми.
Годинник став. Сіріють німо стіни.
Над сизим смутком ранньої зими
Принишкли жмари, мов копиці сіна.

Пливе печаль. Біліють смолоскипи
Грайливо пофарбованих ялин —
Вони стоять, немов у червні липи,
Забрівши в сивий і густий полин.

Полин снігів повзе до видноколу,
Лоскоче обрій запахом гірким.
Лапаті, білі і колючі бджоли.
Неквапно кружеляють понад ним...

Найогидніші очі порожні,
Найгрізніше мовчить гроза,
Найнікчемніші дурні вельможні,
Найпідліша брехлива сльоза.

Найпрекрасніша мати щаслива,
Найсолодші кохані вуста.
Найчистіша душа незрадлива,
Найскладніша людина проста.

Але правди в брехні не розмішуй,
Не ганьби все підряд без пуття,
Бо на світі той наймудріший,
Хто найдужче любить життя.

ЧУЮ

Чую, земле, твоє дихання,
Розумію твій тихий сум,
Як на тебе холодні світання
Ронять пригорщами росу.

Знаю — зливи, та буйні грози,
І роса в шумовинні віт —
То сирітські, вдовині сльози,
То замучених предків піт.

Назбирала ти їх без ліку
На роздоллі полів, дібров,
Щоб живили тебе довіку,
Людські сльози і людська любов.

Там, у степу, схрестилися дороги,
Немов у герці дикому мечі,
І час неспинний, стиснувши остроги,
Над ними чвалить вранці і вночі.

Мовчать над ними голубі хорали,
У травах стежка свище, мов батіг.
О, скільки доль навіки розрубали
Мечі прадавніх схрещених доріг!

Ми ще йдемо. Ти щось мені говориш.
Твоя краса цвіте в моїх очах.
Але скажи: чи ти зі мною поруч
Пройдеш безтрепетно по схрещених мечях?

Земле рідна! Мозок мій світліє,
І душа ніжнішою стає,
Як твої сподіванки і мрії
У життя вриваються моє.

Я живу тобою і для тебе,
Вийшов з тебе, в тебе перейду,
Під твоїм високочолим небом
Гартував я душу молоду.

Хто тебе любов'ю обікраде,
Хто твої турботи обміне,
Хай того земне тяжіння зрадить
І з прокляттям безвість проковтне!

Люди — прекрасні.
Земля — мов казка.
Кращого сонця ніде нема.
Загруз я по серце
У землю в'язко.
Вона мене цупко трима.
І хочеться
Бути дужим,
І хочеться так любити,
Щоб навіть каміння байдуже
Захотіло ожити
І жити!
Воскресайте, камінні душі,
Розчиняйте серця і чоло,
Щоб не сказали
Про вас грядущі:
— Їх на землі не було...

ЛЕВ У КЛІТЦІ

Залізні пруття обламали зуби,
Тепер ти — курка після зливи,
Лежиш у клітці стомлений, лінивий,
Облизуючи спрагли губи.

Тебе цікаві розглядають косо —
Невже це ти, великий і всесильний,
Розбійнику жорстокий і свавільний,
Невже тебе приборкати вдалося?

Що ж, їм пора б уже збагнути,
Що ти носив лиш ненависть і лють
В своєму серці кам'яним і диким,

Свободи не любив, як Ватикан Корану,
А тому можеш бути рабом або тираном,
Рабом — нікчемним, деспотом — великим.

ДО ПАПУГ

Ви, що слова у юрбу метаєте,
Ніби старі п'ятаки,
Чому ви лише повторяєте?
Де ваші власні думки?
Чи ви їх нікчемність ховаєте,
Чи ви взагалі їх не маєте,
Чи повсихали у вас язики?

Якщо повсихали, можна пробачити,
Можна простити, алеж...
У вас язики — можна коси мангачити
Або зам'ятати манеж!
Чому ж ви чужими сльозами плачете,
На мислях позичених чому скачете? —
Хотілось би знати все ж!

Торжествують:
Він не помилявся,
Не змочив —
Ні разу! —
Підшов,
Проти вітру —
Жоден раз! —
Не пхався...
Алеж він нікуди і не йшов!

ПЕРЕСТОРОГА СЛАВОЛЮБЦЕВИ

Одійде в морок підле і лукаве,
Холуйство у минувшину спливе,
І той ніколи не доскочить слави
Хто задля неї на землі живе.

Люди часто живуть після смерти:
Вріже дуба, а ходить і їсть,
Перепродує мислі підтерті
У завулках тісних передмість.

Гилить зуби, дає поради,
Носить лантухи настанов,
Підмічає серйозні вади
У діяльності установ.

Не втомляється спати і жерти,
На милицях за часом біжить.
Йй-право, не страшно вмерти,
А страшно мертвому жити.

Благословенна щедрість! Все від неї,
Від щедрости думок, сердець і рук.
Краса сповита матір'ю-землею
Від щедрости страждань її і мук.

І ми народжені од щедрости любови,
Нас годувала щедрість матерів.
Ми теж її виклюпувать готові
Із душ своїх, мов рибу з ятерів.

І все ж прожити, певне, так годиться,
Щоб старість не промовила, бува:
— Ти був, козаче, щедрим на дурниці
І на красиві та пусті слова!..

ДО СУЕСЛОВІВ

Навіщо метушитися? Для чого
Обстоювати власну правоту,
Хвалить свої діяння і дороги,
Виправдувать мотиви і мету?

Здається, наче просите пощади
В історії, що горда і німа, —
Вона ж однак без вашої поради
Вам вирок винесе сама.

Вона словесні розметає шати,
Каміння лжі прониже, мов бурав,
Ви перед нею будете стояти
Не в тогах слів —
У трусиках зі справ.

■ ■ ■

Впало сонце в вечірню куряву.
Тиша виповзла за село.
Нашпорошилось небо буряно
І погрозами загуло.

Ніч підходила з гуркотінням,
Ніч несла божевілля й жах,
Плазувала потворними тінями
У нервово пружних кущах.

Ніч кричала мені, розтерзана,
Оперезана промом навхрест.
І у зойках її березових
Закипівся гучний протест.

Хмари дибились волохато,
Місяць в небі петляв, мов кіт,
Вихор всівся на сіру хату
І закручував стріху в zenіт.

...Та встає перлямутровий ранок
Крізь холодний і злбний рев,
І проміння зализує рани
З закатованих ніччю дерев.

Безпорадні агонії злости,
Злість гармонії не порве!
Сонце ходить до нас не в гості —
Сонце з нами живе!

Вирина воно ранками з куряви,
На потрав'я витрушує пил,
І пливе, й ховрахів обурює,
Повне ніжности й повне сил.

ПОЕТ І ПРИРОДА

Проїшла гроза — і знову літня проза:
Парує степ, і оживає ліс,
І горобці, неначе з-за куліс,
Упали табуном на просо.

І знов спадають трафаретні роси
Із сінокосів буйних кіс,
І знову в небі невідомий біс
Підвісив сонце на прозорих тросах.

І, захолонувши у дивній грації,
Зідхають свіжістю дівочою акації,
Вітрами обціловані до ніг...

А я дивився, серце розривалося:
Ну, що в тім нового, сучасного ховалося? —
Так зрозуміти і не міг.

Через душі, мов через вокзали,
Гуркотять состави почуттів...
Може, сподіватися зухвало,
Вірити і ждати — поготів.

Та не вірить я не маю змоги,
Обіймає сумнівни огонь,
І червоним ліхтарем тривоги
Зупиняю потяга твого.

І стою на березі чекання:
Що ти мені з гуркоту кричиш?
Станеш ти біля мого благання
Чи до інших станцій просвистиш?

Чорні від страждання мої ночі,
Білі від скорботи мої дні
Впали у твої свавільні очі,
Жадібні, глибокі і чудні.
Я тебе не хочу обминути,
Я тебе не смію обійти.
Дай мені губами зачерпнути
Нижньої твоєї доброти.
Диких орд незлічені навали
Розтрощили пращури мої,
Щоб несла ти гордо і зухвало
Груди недоторкані свої.
Щоб горіли маками долоні,
Щоб гуло мое серцебиття,
Щоб в твоєму соромливім лоні
Визрівало завтрашнє життя.
І моє прокляття очманіле
Упаде на тім'я дурням тим,
Хто твоє солодке грішне тіло
Оскверняє помислом гидким.
Стегна твої, брови і рамена,
Шия і вогонь тендітних рук —
Все в тобі прекрасне і священне,
Мамо моїх радощів і мук!

ЧАДРА

Я тебе не сприймаю за істину,
Бо таких, мабуть, зовсім нема.
Ніч, вітрами дурними освистана,
Свою чорну чадру підніма.

І дивлюсь я здивовано в очі,
Що заблискали з-під чадри.
У волоссі — у сірому клоччі
Причаїлися дикі вітри.

Не дарма понад нею пронісся
Ураганний тайфун стихій.
Виповзає на перенісся
Зморшка відчаю і надій.

І куди я до істини втраплю
Через ями й вибоїни слів?
Коли б випив її хоч краплю,
То, напевне б, від жаху зомлів.

Я тебе не сприймаю за істину —
Небо навіть і те рябе.
Одчайдушну, печальну, розхристану,
Голубу і безжально освистану —
І таку я люблю тебе!

ЛИСТИ
З ДОРОГИ

І знову сам воюю проти себе —
Два чорти скарапудились в мені.
Один волає: «Зупинись! Не треба!»
Штовхає інший: «Не впиняйся, ні!»

І я іду, і падаю, і знову
Спішу вперед або плетусь назад.
Мені дарма, що брехні і обмови
Об мене торохтять,
Як об гостинець град.

Мені дарма, плюю на остороги,
Топчу улесливости мох.
Мої чорти беруть мене на роги,
І щоб мені не збитися з дороги,
То треба дослухатися обох.

Я юности не знав. Нудотно і похмуро
Пройшли мої, можливо, кращі дні
У тісноті і сутінках конури

З думками власними наоднині.
Я не шукав хвиливної утіхи,
Бо соромітними здавалися мені

Розв'язні танці і розмови тихі,
П'янке тепло дівочої руки
І губи, скорчені від сміху.

І все було у мене навпаки:
Коли приміли духові оркестри
І шарпали підлогу каблуки,

У мене в роздумах проходили семестри.
Були зі мною сум і самота
Та ще нудьга й допука, ніби сестри.

Тепер смішні — дитяча прямота,
І аскетизм і холодність уявні,
Бо сонне серце сполох калата.

І та моя відчуженість недавня
Мене залишила — і я бажаю жити,
Відкрити на вікнах посірілі ставні,
З людьми сміятись, плакати і любити.

Не лицемірити, не чванитись пихато,
Не дуракам пускати в очі дим,
Не з мудрим виглядом зазублені цитати
Вигукувати голосом худим, —

Я не цього бажаю, не папуга,
Щоб віддаватись цьому ремеслу.
Я хочу правді бути вічним другом
І ворогом одвічним злу.

Я...

Він дивився на мене тупо
Очицями, повними блекоти:
— Дарма ти себе уявляєш пупом,
На світі безліч таких, як ти. —
Він гримів одержимо і люто,
І кривилося гнівом лице рябе,
Він ладен був мене розіпнути
За те, що я поважаю себе.
Не стала навколішки гордість моя...
Ліниво тяглася отара хвилин...
На світі безліч таких, як я,
Та я, їйбогу, один.
У кожного Я є своє ім'я,
На всіх не нагримаєш грізно,
Ми — не безліч стандартних «я»,
А безліч всесвітів різних.
Ми — це народу одвічне лоно,
Ми — океанна вселюдська сім'я.
І тільки тих поважають мільйони,
Хто поважає мільйони «я».

ДОГМАТИКИ

Втопили в землю порожні очі,
На тім'ях — сивіє рілля.
Мозок не родить.
Піт неохоче
Випаровується з-під бриля.

Позичте їм зерна засіять ниви,
Помийте їх ріллі дощем думок, —
Може —
Чому б не повірити в диво? —
Вродить якийсь колосок.

Стільки в тебе очей,
Стільки рук і мозолів,
Скільки крапель в Дніпрі
І у небі зірок.
Ти не падав од вітру,
З біди не безволів,
Не насунув на душу
Ганьби козирок.

Не шукав я до тебе
Ні стежки, ні броду,
Бо від тебе узбіччям
Ніколи не брів —
Я для тебе горів,
Український народе,
Тільки, мабуть,
Не дуже яскраво
Горів.

Тільки, мабуть, не міг,
Як болід, спалахнути,
Щоб осяяти думкою
Твій небозвід,
Щоб устать, ніби зірка,
Сіянням окута
Твоїх подвигів гордих
Й незлічених бід.
Скромна праця моя —
То не пишна окраса,

Але в тому, їйбогу,
Не бачу біди —
Щось у мене було
І від діда Тараса
І від прадіда —
Сковороди.

Не шукаю до тебе
Ні стежки, ні броду —
Ти у грудях моїх,
У чолі і в руках.
Упаду я зорею,
Мій вічний народе,
На трагічний і довгий
Чумацький твій шлях.

Все було. Дорога закричала,
Блиснули байдужі ліхтарі.
Ти пішла від мене до причалу
І згоріла в полум'ї зорі.

Вибухали дні незрозуміло
І життя котилося мое...
Але там, де ти тоді згоріла,
Кожен ранок сонце устає.

САМОТНІСТЬ

Часто я самотній, ніби Крузо,
Виглядаю із-за обрїю кораблів.
І думка безпорадно грузне
В клейкім баговинні слів.
На своєму дикому острові
В шкіряниці з убитих надій
Штрикаю небо очима гострими:
— Де ти, П'ятнице мій? —
Залпи відчаю рвуться з горла,
Гуркотять у байдужу даль:
— Пошли мені, Боже, хоч ворога,
Коли друга послати жаль!

У маленьких очах відбивається світ, —
Гамірливий, гучний і великий —
Буйна радість зелених віт,
Білі хмари і срібні ріки.

В них — червона печаль зірниць,
І світанків краса незабутня.
Із маленьких лукавих зіниць
Поглядає на нас майбутнє.

В них відіб'ється простір без меж,
Тиха вулиця й синє поле,
Але клекіт страшних пожеж
Хай у них не тремтить ніколи.

Хай в маленьких очах відбивається світ
Од маленьких ромашок
до стартів великих,
Хай в них світиться синій зеніт,
А не жах од побоїщ диких.

МАЛЕНЬКІ СОНЦЯ

Минула ніч, і сонце білогриве
Несе на тросі огненному день,
І блискітки, швидкі та метушливі,
Стрибають на асфальті де-не-де.

Мовчать каштани, стомлені і мляві,
Та ось під них, у царство тишини,
Ввірвалися чорняві і біляві,
Блакитнооокі дочки і сини.

І вже каштанам ніколи дрімати,
І сонце не надивиться згори
На їх носи, рум'яні і кирпичні,
На витівки, на ігри дівчорі.

І небо теплотою глибиніє,
І радість наливається в серця —
Сміються, бігають, пустують, мріють
Малесенькі замурані сонця.

ПРО ПОЕЗІЮ

Поету, кажуть, треба знати мову
Та ще уміти вправно римувать.
Наджнення і талант — і все готове —
Слова самі піснями забринять.

То правда все, але не в тому сила,
Мені здається, що не тим вірші
У дні тяжкі серця наші палили,
Любов і зненависть будили у душі.

Бо не запалить серце точна рима,
Яку хтось вимучив за місяць чи за ніч.
Ні, інша сила, буйна, незборима,
Вогнем і пристрасстю напоює ту річ.

Ні, інша сила так цілоцю діє,
Словам велику надає вагу,
Бо з нею світ цвіте і молодіє,
І світло б'є крізь морок і пургу.

Без неї рими точні й милозвучні
Не варті навіть драного гроша —
Слова звучать примусить сильно й гучно
Лише одна поетова душа.

Може, ти зі мною надто строга,
Та й чого б ти ніжною була?
Але ти в життя моє убоге
Зіркою яскравою ввійшла.

І нехай проміння те не гріє,
Що послала зірка здалека,
Та до неї лине й лине мрія,
Ніби світло, тиха і легка.

І не треба долі дорікати,
Всіх не може обігріть вона:
Нас до тебе горнеться багато,
Алеж ти одна.

У душі моїй —
Місця немає туманам.
У душі моїй —
Сонце червоне буя,
І регоче, й гримить
Голубим океаном
Нерозтрачена радість моя.

У душі моїй —
Шторми і різні прибої,
І тривога,
Мов хмара грозова,
Встає.
Я вродливий з тобою,
Розумний з тобою,
У тобі — моя ніжність
І серце моє.

Облягли нас тумани.
У їхньому клоччі
Піднімаються сумніви,
Мов комиші.
Ти не бійся дивитись
В мої розтрижені очі,
Очі —
Вікна моєї душі.

Як хороше радіти без причини,
Коли на місто сутінь опада
І чується, як тихо, безупинно
Дзюрчить у стоки весняна вода.

І сну нема, і спокою немає,
І відчаю, і певности нема,
Тебе ж у далеч владно закликає
Напоєна надіями п'їтьма.

І хочеться всю землю обійняти
І йти шукать нечуваних пригод...
О, скільки музики надхненної багато
У шумі каламутних вод.

ПЕРЕСПІВ З НАРОДНОЇ

Гей, у лузі та й не перше літо
Виляга некошена трава.
Гей, у полі та й не перше жито,
Та й не перше жито дозріва.
Не повернуть козаки з походу,
Не заграють сурми на зорі...
Будуть вік стояти біля броду
Посивілі верби-матері...

Зимовий вечір,
Закуривши люльку,
Розситав зорі,
Неначе іскри,
Пустив хмарки,
Мов кільця диму,
І, проскритівши чобітьми,
Шепнув морозам,
Щоб готували вікна,
Ліси вбирали
У білий іній
Та готували
Йому постіль.

Осіній вечір морозом дихав
У небі місяць, немов п'ятак...
Вона пройшла непомітно, тихо,
Голівку мило схиливши так.
Вона пройшла — і мені ні слова,
Лиш на хвилину звела брову...
І сіяв вечір густу полову
На пережовклу суху траву.

ОДУРЕНА

Він байдуже потис її руку
І не чув її милих докорів,
І так довго стогнали по бруку
Перестуки її підборів.
І стояв він, тупий, плечистий,
І байдужий, немов колода.
І здалося — на ціле місто
Заридала вона на сходах.

Заграє смерть іржавою трубою,
Та я, забувши, що минає строк,
На край світів блукати за тобою
Піду у жовтій куряві зірок.
Піду блукать по всесвіту широкім,
Незваним гостем побуваю скрізь,
І десь знайду невблагану, жорстоку
Тебе, богине радощів і сліз.
І під шатром розписаного неба
Я поцілую очі твої злі —
Візьму я все, о блуднице, від тебе,
Чим ти людей обходиш на землі!

ЦАР ПЛАКСІЙ ТА ЛОСКОТОН

Цареве сімейство

Там, де гори і долини,
Де гуляє вітровій, —
Там цвіте краса-країна
З дивним ім'ям Сльозолий.
І колись в країні тій
Був на троні цар Плаксіє.
Голова його, мов бочка,
Очи — ніби кавуни.
В Плаксіє було три дочки
І плаксивих три сини.
Старша звалася Нудота,
Середульшая — Вай-Вай,
Третя донечка — Плакота, —
Всі сльозливі через край.
А цареві три сини
Так і звались — Плаксуни.
Отака була сім'я
У царя у Плаксіє.
Цілі дні вони сиділи,
Голосили, та сопіли,
Та стогнали, та ревли,
Сльози відрами лили.
Цар Плаксіє велів сердито:
«Хай із ними день при дні
Плачуть всі в країні діти,
Бо сміятись і радіти
У моєму царстві — ні!
Хто всміхнеться — в часі тім,

Я того негайно з'їм!»
Ще була у Плаксія
Прізна гвардія своя:
В ній служили молодці
Забіяки-сльозівці.
Хто сміявсь — вони хапали
І нагайками шмагали,
Так що в царстві тому скрізь
Вистачало плачу й сліз.
Цар любив, як плачуть діти,
Бо любив їх сльози пити.
Отакий був цар Плаксій
У країні Сльозолій.

Дядько Лоскотон

Але в тому диво-царстві,
Зневажаючи закон,
Жив у мандрах і митарстві
Добрий дядько Лоскотон.
Він приходив кожний вечір —
Хай чи дощ іде, чи сніг —
До голодної малечі
І усім приносив сміх.
Мав він вдачу теплу й щирю,
Ще й лукавинку в очах.
І була накидка сіра
В Лоскотона на плечах.
Лоскотливі мав він вуса
І м'якенькі, наче пух,
І м'яке волосся русе
Розсипалося до вух.

Він як прийде, залоскоче,
То сміється, хто й не хоче.
Тільки де він появлявся,
Зразу плач там припинявся
І приходив до усіх
Голосний та щирий сміх.
Не любили Лоскотона
Цар Плаксій і Плаксуни,
Видавали заборони
Проти лоскоту вони.
І за дядьком Лоскотоном
Із нагайками в руках
Охоронці злих законів
Полювали по хатах.
Але дядько Лоскотон
Не боявся цих заслон:
Він ходив по всій країні
І носив з собою сміх
В розмальованій торбині,
В пальцях лагідних своїх.

Арешт Лоскотона

Розізливсь тоді Плаксій —
Цар країни Сльозолій.
Гнівню він гукнув із трону:
«Гей, ледачі сльозівці!
Хто впіймає Лоскотона,
Буде муж моєї дочці!
Хто його посадить в льох —
Вибирай одну із трьох!
Бо уже цей Лоскотон

Скоро нам розвалить трон:
Що тоді ми будем пити,
Як не будуть плакати діти?»
І завзяті сльозівці
Понеслись у всі кінці,
Щоб скарати по закону
Баламута Лоскотона.
Довго скрізь його шукали,
У всі шпари заглядали,
Перерили всі двори,
Обходили всі бори,
Час потратили дарма:
Лоскотона скрізь нема,
Бо його завжди і всюди
Од ловців ховали люди.
Опівночі Лоскотон,
Коли всіх колише сон,
Йшов собі в бідняцькі хати
Іхніх діток розважати.
Був тоді у Плаксія
Лютий посіпака,
Віроломний, як змія,
Капітан Макака.
Так хотілося йому
Царським зятем стати,
Що ні разу в ту зиму
Не лягав і спати.
Все ходив, усе він слухав
І нарешті все рознюхав.
На світанку Лоскотон,
Насмішивши діток,
У міцний поринув сон
Між кленових віток.

А лукавий капітан
Підікрався змієм
Й Лоскотонові аркан
Зашморгнув на шиї.
Руки вивернув назад,
Міцно спутав ноги
І мерщій у Плаксоград
Рушив у дорогу...

Весілля в палаці

Лоскотона посадили
За вузькі ґрати,
А в палаці порішили:
— Час весілля ґрати... —
Гей, зійшлися царенята
І придворна свита
Наречених шанувати,
Сльози діток пити.
До вінця веде жених
Висохлу Нудоту,
Та дивитися на них
Зовсім неохота.
Хоч Макака був бридкий,
А вона ще гірша,
Їм поет один гладкий
Присвятив ще й вірша.
Стільки там було хвальби,
Так скрасив їх вроду —
Навіть жаби від ганьби
Булькнули у воду!
Але цар ходив, пишався,

Він із зятем цілувався,
Похвалявся: «Ну, тепер
Лоскотон, вважай, умер!
Недоступним став для всіх
Голосний та щирий сміх.
Тож від радості стрибайте!
Тож від радості ридайте!
Ми тепер встановим скрізь
Віковічне царство сліз!»
Так розхвастався Плаксій —
Цар країни Сльозолій.

Звільнення Лоскотона

Та поки гуло весілля,
То п'яниці вартові
Напились якогось зілля
Та й поснули у траві.
А вночі йшли до в'язниці
Батраки й робітники,
Щоб звільнити із темниці
Лоскотона навіки.
Рознесли всі перепони,
Гнули ґрати, мов прути:
— Гей, веселий Лоскотоне,
Це прийшли твої брати!
Йди до нас, веселий брате,
В нашу здружену сім'ю!
Підем разом догравати
Ми весілля Плаксію...

Продовження весілля

У палаці кожен скаче
Та від щастя гірко плаче,
Ллються сльози як ріка, —
Бачте, радість в них така!
Раптом цар упав на трон:
— Ой, рятуйте — Лоскотон! —
Всі відразу «ох!» та «ах!»,
Жах у кожного в очах.
А веселий Лоскотон
До царя стрибнув на трон
І сказав йому якраз:
— Насмієшся ти хоч раз!.. —
Став царя він лоскотати,
І Плаксій став реготати.
Так сміявся — аж заливався,
Аж від реготу качався,
Кулаками очі тер —
Потім лопнув і помер.
Ой, була ж тоді потіха —
Цар Плаксій помер од сміху!
З ним придворні одубіли,
Бо сміятися не вміли.
А цареві три сини,
Три завзяті Плаксуні,
Так сміялись-реготали,
Що штани з них поспадали —
Тож всі троє без штанів
До чужих втекли країв.
Три царівни теж навтьоки
У чотири бігли боки.
Кровопивці-сльозівці

Стали п'явками в ріці,
А Макака-забіяка
З'їв себе із переляку.
Так веселий Лоскотон
Розвалив поганський трон.
Сам же він живе й понині,
Дітям носить щирий сміх
В розмальованій торбині,
В пальцях лагідних своїх.

Схочеш сам піти в цей край,
То маршрут запам'ятай:
Треба йти спочатку прямо,
Потім вправо завернуть,
А тоді поміж дубами
Поведе наліво путь.
Після цього вже помалу
Чимчикуй куди попало:
Як од втоми не впадеш —
В цю країну попадеш.

ПОДОРОЖ В КРАЇНУ НАВПАКИ

Лесик, Толя й два Володі
Сумували на колоді.
Лесик скаржився: «Хлоп'ята,
Страх як тяжко жить мені —
Слухай маму, слухай тата,
Умивайся день при дні.
Ох, і тяжко жить мені!»
Толя теж сидить бідує,
Вилива жалі свої:
«Дуже Тоня вередує,
Розважай весь час її...»
А Володя скиглить: «Тато
Змусив квіти поливати...»
І зідхає вся четвірка:
«Як нам тяжко!
Як нам гірко!»
Раптом трісь — і перед ними
Бородань малий з'явивсь,
Хитруватими очима
На четвірку він дививсь.
І сказав до них суворо
Цей химерний чоловік:
«Я почув про ваше горе
Й через доли, через гори
Свою бороду волік —
Попішав мерщій сюди
Виручати вас з біди.
Недалеко звідсіля
Є чудна одна земля —

Там ні дня нема, ні ночі,
Кожен робить там, що схоче...»
Тут всі четверо до нього:
«Поможіть нам, допоможіть!
Як пройти в оту країну,
Розкажіть нам, розкажіть!»
«Поможу я вам охоче, —
Каже власник бороди, —
Ви на мить заплющіть очі —
Я відправлю всіх туди».
Тільки так усі зробили,
Всіх як вітром підхопило,
Закрутило, завертіло,
Заревло і загуло
Й над степами,
Над лісами
Аж під небом понесло!
Як розплющили всі очі,
Закричали:
«Тру-лю-лю!
Я роблю тепер, що схочу,
Що захочу, те й роблю!
Ми потрапили таки
У країну Навпаки!»
Ну, а цей чудесний край
Для малечі просто рай:
Там в річках тече чорнило,
Там ніхто й не чув про мило!
Всі замурзані по вуха,
Галасують всі щодуху,
Оком чують, вухом бачать,
Догори ногами скачуть.
Сажотруси хати білять,

Землеміри небо ділять,
Косарі дерева косять,
Язиками дрова носять.
Взявши торби, малюки
Ходять в небо по зіркі.
Наберуть їх повні жмені,
Ще й напхають у кишені
І додолу з неба — скік! —
Хто на скирту, хто на тік.
Лесик, Толя, два Володі,
Як малі телята в шкоді,
Цілий день брикали, грались,
Реготали і качались,
То з янимись хлопчачками
Воювали галушками,
То в густих чагарниках
Танцювали на руках.
І кричали:
«Тру-лю-лю!
Що захочу, те й роблю!»
Потім, стомлені й щасливі,
Спали, висячи на сливі.
Одіспавшись, ласуни
Рвали з дуба кавуни
І з кущів серед левад
Смакували шоколяд.
Якось їх біля млина
Стріла гвардія чудна —
Ці вояки в штанях синіх
Верхи їхали на свинях.
«Хто такі? — спитав похмуро
Найстрашніший мацапура. —
Це перевертні, не діти!

Гей, хапайте їх, в'яжіте!»
І вояки той наказ
Так і виконали враз
Та й погнали неборак
До палацу Невмивак.
Ждав їх в будці для собаки
Цар Великий Невмивака —
Він найстаршим тут вважався,
Бо сто років не вмивався.
Як побачив цар малих,
Закричав, завив на них:
«Що це в біса за прояви?
В них праворуч руки праві?!
Чом вони очима бачать?
Що це, слуги мої, значить?
Треба їх обмити чорнилом,
Бо від них одгонить милом.
Потім всім їм для науки
Треба викрутити руки,
Ще й відтяти треба вуха
Та навчить очима слухать.
Лиш тоді ці диваки
Зможуть жити в Навпаки.
А тепер цих недотеп
Замуруйте в темний склеп!»
Так, зіпершись на ломаку,
Гаркнув прізний Невмивака,
І дітей всіх чотирьох
Слуги кинули у льох.
У льоху в холодній тиші
Шаруділи сонні миші,
Од стіни та до стіни
Сновигали таргани

І, забившись в кутки,
Пряли пряжу павуки.
Пронизав усіх хлоп'ят
Страх нечуваний до п'ят,
Тож всі четверо щосили
У тюрмі заголосили.
І від тих солоних сліз
Льох увесь по швах поліз:
Спершу стіни тануть стали,
Потім двері з цукру впали.
І щаслива дівтора
З криком радісним «Ура!»
Задала стрімкого дьору
Од царя страшного з двору.
А вояки в штанях синіх
Мчали назирці на свинях
І кричали, й докоряли,
Й помідорами стріляли.
Ось-ось-ось були б спіймали,
Але свині раптом стали
Й повернули до лози
Смакували гарбузи.
Як вояки не галділи,
Свині й слухать не хотіли —
Тільки рохкали й хрумтіли,
Гарбузи все їли, їли.
А наївшись, як одна,
Всі чкурнули до багна.
Тож вояки всі чимдуж
Мчали слідом до калюж
Та благали:
«Любі паці,
Вже пора вставать до праці!»

Свині добре все те чули,
Але й вусом не моргнули
І пролежали в багні
Дві секунди ще й два дні.
А тим часом наші діти
Мчали мов несамовиті
Через поле й сінокіс
Та й потрапили у ліс.
Тут, у лісі на поляні,
Квіти бавились рум'яні —
Грали в гилки, в коперка,
Танцювали гопака.
Як побачили малих,
Прудко кинулись до них,
Застрибали, заскакали,
У листочки заплескали:
«Йдіть до нас!
До нас у коло —
Потанцюем, як ніколи!»
Квіти діток пратись кличуть,
А вони стоять кигичуть:
«Там вояки в штанях синіх
Доганяють нас на свинях.
Хочуть ці лукаві круки
Повикручувать нам руки.
Ой! Ой! Ой! Де наші мами,
Що без них тут буде з нами?»
Квіти з жаху стали сині:
«Нас також потопчуть свині!..»
Тут до них підскочив дід
Кущовик Червоний Глід:
«Не сумуйте, не кричіте,
Я поляну оточу,

І свинею топтати квіти
Відучу!»
Глід, Шипшина й Терен дикий
Вмить без галасу і крику
Всю поляну оточили,
Нашорошили голки
Й заганяли їх щосили
Свиням в ноги і боки.
І воякам шматували
Пишний одяг і тіла —
Впало ранених чимало,
Кров з них ріками текла.
Вже вояки, як не брались,
Тільки геть пообдирались —
В колючках, усі в крові
Повтікали ледь живі.
Розізлився Невмивака,
Що зірвалася атака,
І звелів поставить, клятий,
Крут поляни вартових,
Щоб зухвальців упіймати —
Хай чи мертвих, чи живих!
Він сказав:
«Дітей схопіть
І в чорнилі утопіть!»
І вояки в штанях синіх
Сновигали скрізь на свинях,
Доглядали, щоб малечі
Не було шляхів до втечі.
Ну, а діти, бідні діти,
Стали худнути, марніти,
Стала їх бороти втома,
Закортіло всім додому.

І зідхала вся четвірка:
«Як нам тяжко!
Як нам гірко!»
Раптом трісь — і перед ними
Бородань малий з'явивсь.
Хитруватими очима
На четвірку він дививсь.
«Хто із вас додому хоче, —
Каже власник бороди, —
Хай лишень заплющить очі —
Віднесу його туди...»
Тільки всі отак зробили,
Всіх як вітром підхопило,
Закрутило, завертіло,
Заревло і загуло
Й над степами,
Нам ярами
Попід небом понесло!
Як розплющили всі очі,
Гульк — уже в своїм дворі!
Їх стрічають, обнімають
І бабусі, й матері.
І кричать мандрівники:
— Нас тепер ніяким дивом —
Навіть бубликом красивим! —
Не заманите віки
У країну Н а в п а к и!

Із поезій, спотворених
радянською цензурою

Гранітні обеліски, як медузи,
Повзли, повзли і вибилися з сил.
На цвинтарі розстріляних ілюзій
Уже немає місця для могил.

Мільярди вір — зариті у чорнозем,
Мільярди щасть — розвіяні утрах...
Душа горить, палає лютий розум,
І ненависть регоче на вітрах.

Коли б усі одурені прозріли,
Коли б усі убиті ожили,
То небо, від прокльонів посіріле,
Напевне б репнуло від сорому й хули.

Тремтять, убивці, думайте, лакузи,
Життя не наліза на ваш копил.
Ви чуєте? — На цвинтарі ілюзій
Уже немає місця для могил.

Уже народ — одна суцільна рана,
Уже від крові хижіє земля,
І кожного катюгу і тирана
Уже чекає зсукана петля.

Розтерзані, зацьковані, убиті
Підводяться і йдуть чинити суд.
І їх прокльони, злі й несамовиті,
Впадуть на душі плісняві і ситі,
І загойдають дерева на вітті
Апостолів злочинства і облуд.

ДУМА ПРО ЩАСТЯ

Увійшла вайлувато в сіни,
з хати віє нудьга
й самота.
У руках засміявся віник —
спритно валянки обміта.
Тупотить
об долівку ногами
і мороз вибива
з рукавиць.
З нею
в хату ввірвавсь гамір,
ошалілий сміх сніговиць.
Мов воскресли
принишклі діти —
Тупіт, лемент,
вищання й писк.
Місяць хоче,
мабуть, погрітись —
суне в шибку
свій блідий диск.
Заглядає, цікавий,
у миску:
що ви з'їли таке смішне,
що од вашого
реготу й писку
тягне в хату
із неба мене?
Щастя жлюпає
срібною хвилею,
ніби тут вікувало воно —

не життя тобі,
а ідилія,
як в поганих книжках
чи в кіно.
Де фотографі?
Де поети?
Нуте, хлопці, сюди скоріш!
Можна знімок утнуть
до газети
і жахливо веселий вірш.
Це ж така показна ситуація:
гарна мати і трое дітей,
це ж чудова яка ілюстрація
для підтвердження наших ідей.
Застрибають веселі цифри
у ґрунтовно важких статтях,
та не встане
з словесних вихрів
многотрудне її життя.
Ви мовчанкою соромливою
постараетесь обминуть,
що в доярки цієї
щасливої
руки й ноги
вночі гудуть.
І чи прийде
під ваші кашкети
блискавицею думка дзвінка:
в космос крешуть ото
не ракети,
але пружні цівки молока.
А для неї
це зовсім не диво,

бо збагнула давно таке:
справді,
зараз вона щаслива,
тільки ж щастя яке важке!..
І тому ця Марія
чи Настя
будить дзвоном дійниць село,
щоб поменше
такого щастя
на радянській землі було.

ОДИНОКА МАТІР

Він мовчки впав.
Отерпли зорі строгі,
Страждання опустилось на лице,
І краєв темінь
Передсмертний стогін,
Безпомічний і гострий,
Мов лянцет.
Його вже не було.
А ненависть стожала
Мечами помсти рвалася у світ,
Бо поруч з ним
Прострелені лежали
Твоя любов,
Твої сімнадцять літ.
Життя тріумфувало у двобої,
Життя крізь смерть
Утвердило себе...
І стала ти
В сімнадцять літ вдовою,
Хоч наречений твій
Ще й не зустрів тебе.
Росли роки.
Росло твоє чекання.
Печаль смоктала радощі твої,
І над твоїм
Розстріляним коханням
Безглуздо реготали солов'ї.
Та право материнства —
За тобою!
І син в колисці пісню наслуха.

Хай вузьколобі
Звуть його ганьбою,
А лицеміри — пасинком гріха.
Нехай духовні покидьки
Й заброди
Байстрам, безбатченком
Назвуть твоє дитя,
Найтяжчий злочин —
Вкрасти у народу
Тобі довірене життя.
Мадонно мого часу!
Над тобою
Палають німби муки і скорбот,
І подвиг твій,
Обпечений ганьбою,
Благословив розстріляний народ.

Може так і треба неодмінно,
Як робить давно вже звикли ми:
Падати слухняно на коліна
Перед геніяльними людьми.

Вихвалять, і славити, й кричати,
Роздувати тиміямів дим —
Геніїв між нами небагато,
То чому ж не поклоняйтесь їм?

Але я зібрав би всіх титанів
І сказав би, знявши капелюх:
Я не буду вам співать пеани
І хвальбою лоскотати слух.

Ви усі розумні та відверті,
Тож скажіть по щирості мені:
Хто й за що вам дарував безсмертя,
Хто й за що продовжив ваші дні?

Говоріть, кричіть, щоб всі узнали,
Втямили нарешті до пуття:
Смертні вам безсмертя дарували,
Смертні вам продовжили життя!

Щоб надійно крила соколині
Вас у небі вічності несли,
Мудрости своєї по краплині
Смертні вам, як бджоли, віддали.

Вас, як прапор, підніма людина
В боротьбі за правду проти тьми.
Генії! Безсмертні! На коліна
Станьте перед смертними людьми!

■ ■ ■

Задивляюсь у твої зіниці,
Голубі, тривожні, ніби рань.
Крешуть з них червоні блискавиці
Революцій, бунтів і повстань.

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо, горда і вродлива,
З тебе чудуватися повік.

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю.
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю.

Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побуть насамоті.

Рідко, нене, згадую про тебе,
Дні занадто куці та малі.
Ще не всі чорти живуть на небі,
Ходить їх добіса по землі.

Бачиш, з ними щогодини б'юся,
Чуєш — битви споконвічний грюк!
Як же я без друзів обійдуся,
Без лобів їх, без очей і рук?

Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Промотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи — все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено!

Є тисячі доріг, мільйони вузьких стежинок,
Є тисячі ланів, але один лиш мій.
І що мені робить, коли малий зажинок
Судилося почать на ниві нерясній?

Чи викинути серп і йти байдикувати,
Чи долю проклясти за лютий недорід
І до сусід пристать наймитувати
За пару постолів і шкварку на обід?

Коли б я міг забуть убоге рідне поле,
За шмат цієї землі мені б усе дали...
До того ж і стерня ніколи ніг не коле
Тим, хто взува холуйські постолі.

Та мушу я іти на рідне поле босим,
І мучити себе й ледачого серпа,
І падати з втоми на покоси,
І спать, обнявши власного снопа.

Бо нива це — моя! Тут я почну зажинок,
Бо крапий урожай не жде мене ніде,
Бо тисяча доріг, мільйон вузьких стежинок
Мене на ниву батьківську веде...

Поезії,
заборонені в УРСР

ЗЛОДІЙ

Дядька затримали чи ввіймали,
Дядька в сільраду ескортували,
Дядька повчали і докоряли:
— Як вам, дядьку, не ай-я-йй?
Красти на полі свій урожай?
У кого ви крали? Ви крали в себе.
Це ж просто сором красти свій труд! —
Дядько понуро тім'я теребив
І смакував махру.
Дядько кліпав товстими віями.
Важко дивитися в очі ганьби,
Важко йому із домашніми мріями
Враз осягнуть парадокси доби.
— Та воно так, — у кулак кахикав, —
Красти погано . . . Куди вже гірш. —

Рвися з горлянки свавільним криком,
Мій неслухняний вірш!
Чому він злодій? З якої речі?
Чому він красти пішов своє?
Дали б той клунок мені на плечі —
Сором у серце мені плює . . .
Дядька я вбити зневагою мушу,
Тільки ж у грудях клекоче проза:
Хто обікрав і обскуб його душу?
Хто його совісті руки зв'язав?
Де вони, ті — відгодовані, сірі,
Недорікуваті демагоги і брехуни,

Що в'язи скрутили дядьковій вірі,
Пробираючись в крісла й чини?
Їх би за ґрати, їх би до суду,
Їх би до карцеру за розбій!
Доказів мало? Доказом будуть
Лантухи вкрадених вір і надій.

НЕКРОЛОГ
КУКУРУДЗЯНОМУ КАЧАНОВІ,
ЩО ЗГНИВ НА ЗАГОТПУНКТІ

Не чути голосінь. Іржавіють оркестри.
Оратори втомились від кричань.
В труні лежить не вождь і не маестро,
А просто — кукурудзяний качан.

Труна із тупости, бездарністю оббита.
Бредуть за нею втомлені думки:
Кого оплакувать? Кого мені судити?
Кому із серця відбивать замки?

Кого трясти за петельки і душу?
Кого клясти за цю безглузду смерть?
Помер качан, і я кричати мушу,
Налитий смутком і злобою вщерть.

Качане мій, за що тебе згноїли?
Качане мій, кому ти завинив?
Качане мій, лягли в твою могилу
І людська праця, і щедроти нив.

Безсонні ночі, неспокійні днини,
Мозолі, піт, думок гарячий щем
Лягли з тобою поруч в домовину
І догнивають під густим дощем...

Прокляття вам, лукаві лиходії,
В яких би ви не шлялися чинах!
Ви убиваєте людські надії
Так само, як убили качана.

БРАМА

Дикими, незнаними речами
Марить брама у тривожнім сні,
Де сторожа брязкає ключами
І скриплять ворота захисні.

Привиди з кривавими мечами,
У накидках чорних, ніби ніч,
Граються безформними м'ячами —
Головами, знесеними з пліч.

Кров стіка під флегматичні мури,
Зойки захолили на губах,
Сотні літ наруги і тортури
Мертвих повертають у гробах.

Та не бачить місто в ніч похмуру,
Як сторожа, вже не при мечях,
Нову жертву кидає під мури
З тряпкою брудною на очах.

БАЛЯДА ПРО ЗАЙШЛОГО ЧОЛОВІКА

На свято зелене з густих заплав
Прийшов чоловік і надію посіяв:
— Мене, люди добрі, Пан-Бог послав,
Щоб я вам зачав месію.
Гріхами задавлене ваше село,
Брехня розлилася, як море,
Та встане мій син і лукавство та зло
За Божим велінням поборе.
Ведіть мені дочок шістнадцяти літ,
Я виберу суджену Богом, —
Сказав і присів біля шинку на пліт,
Припикши всіх поглядом строгим.
Коли ж привели перед нього дівчат,
Він мовив, махнувши рукою:
— Ну, що ж, доведеться наступного
року чекать:
Нема поміж ними святої. —

І хто тільки міг, той прибуді годив,
Ніс їсти і пити до хати,
Щоб їх визволитель безжурно дожив
В селі до наступного свята.
І знову ведуть перед нього дівчат,
А він лиш хита головою:
— Гай-гай, доведеться наступного
свята чекать:
Нема й поміж цими святої. —
І зими біліють, і весни дзюрчать,
Роки пропливають, мов хмари,
А він подивляє паради дівчат

І все не знайде собі пари.
Лиш сумно щоліта кива головою:
—Нема й поміж цими святої...

І люди принищкли, покірні й сумні,
І моляться, хто тільки може:
— Як треба, життя укорочуй мені
Та шли йому суджену, Боже.

На свято тридцятьє слухняні осли,
Втомившись присуду ждати,
Навшпиньки до зайди у хату зайшли, —
Він мертвий лежав серед хати.
Коли ж, проклинаючи грішних дівчат,
Обмить його люд позбігався,
Побачили раптом: безплідний кастрат
Месію зачать нахвалявся.

КУРДСЬКОМУ БРАТОВІ

Борітеся — поборете!
Т. Шевченко

Волають гори, кровію политі,
Підбиті зорі падають униз,
В пахкі долини, зранені і зриті,
Вдирається голодний шовінізм.

О, курде, бережи свої набої,
Але життя убивців не щади!
На байстрюків свавілля і розбою
Кривавим смерчем, бурею впади!

Веди із ними кулями розмову,
Вони прийшли не тільки за добром:
Прийшли забрати ім'я твоє, мову,
Пустити твого сина байстрюком.

З гнобителем не житимеш у згоді:
Йому — панянь, тобі — тягнути віз!
Жириє з крові змучених народів
Наш ворог найлютіший — шовінізм.

Він віроломство заручив з ганьбою,
Він зробить все, аби скорився ти...
О, курде, бережи свої набої,
Без них тобі свій рід не вберегти.

Не заколисуй ненависти силу.
Тоді привітність візьмеш за девіз,
Як упаде в роззявлену могилу
Останній на планеті шовініст.

СУД

Параграфи присіли біля столу,
Примітки причаїлись по кутках,
Очима гострими підсудну прокололи
Цитати із багнетами в руках.

І циркуляр дивився в окуляри,
І грілися роззяви біля груб,
І вказівки скакали, мов примари,
Із телефонних мудрих труб.

— Вона чужа, — параграфи сказали.
— Вона не наша, — мовив циркуляр.
— Нечувана, — примітки пропищали.
І в залі знявся лемент і базар.

І циркуляр на них поглянув строго,
І зал заворушився і затих.
І розп'яли її, небогу,
В ім'я параграфів товстих.

Вона даремно присягала слізною,
Що не чинила і не чинить зла...
Була у суддів логіка залізна:
Вона ні в які рамочки не лізла,
Вона — новою думкою була.

Понеси мене на крилах, радосте моя,
Де на пагорбах і схилах сонця течія.
Де стоять в обновах білих, в чистому вбранні
Рідні хати, білі хати з хмелем при вікні.
Де замріяні дівчата ходять до криниць,
Де послались шовком ниви обіч ґрунтовиць.
Де мене, рум'яне диво з прутиком в руці,
Ухопив гусак сварливий за нові штанці.
Благослови, добра доле, вередухо вперта,
На цій землі мені жити, та на ній і вмерти.

Я тікаю від себе, від муки і втоми,
Від крикливих окатих міст.
Я самотній бреду в білу папороть снів,
Я зрікаюся всіх і цураюся всього,
Бо хочу побути нічим.
Я натомлений власною дурістю,
Хвалькуватістю власною вбитий, —
Я від себе втечу в білу папороть снів.
Там, у снах, ніжні тигри
Цілуватимуть губи мої пересохлі,
Леопарди чарівні зніматимуть шкури
І мені даруватимуть щедро:
— Бери! •
Я візьму і забуду про все на світі.
Стану сном, сновидінням солодким.

Як добре, що я — це сон,
І як погано, що я проснуся,
А біла папороть зазеленіє.

ХОР СТАРІЙШИН
З ПОЕМИ «ФІКЦІЯ»

Просвітились!
Та ще хочем других просвітити.
Т. Шевченко

Порода наша мудра від природи,
ми знаєм все, бо осягнули все,
і глипає на нас зворушено і гордо
щасливий предок — щирий шімпанзе.

Йому гойдатись на гіллі рипучім
І на тропічних тішитись вітрах...
А ми підем і цілий світ научим,
Як у чорнильних плавати морях.

У нас такі премудрі всі і вчені,
що лімітуємо чорнило і папір,
вулкани діють дужі і скажені
в хребтах високих паперових гір.

Ми знаєм все! Для нас усе відоме!
Що буде завтра? Запитайте нас.
Як живить вогнище руда суха солома,
так нас годує мудрість повсякчас.

Ми піднесем, ми підведем і підем,
ми дійдемо, ми сягнемо висот!!!
Ми стільки істин вам за мить націдим,
що подив назавжди заціпить рот.

Чого тиняетесь по світу, ніби п'яні,
чого шукаєте, коли ми все знайшли,
коли ведуть дороги осяяні
під наше сонце з вашої імлі.

У нас давно й ніхто не чув про горе
та інші нісенітниці й бридню.
Одна турбота чола наші оре:
а що як в мудрі паперові гори
рапгово влучить іскорка вогню?

УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕВ

Бубнявлють думки, проростають словами,
Їх пагіння бринить у завихренні днів.
Цілий тиждень ходжу і живу між левами,
Недаремно і місто називається Львів.

Є міста ренегати, є просто байстрята,
Є леви, що мурликають, ніби коти,
Божевільно безглуздо облизують ґрати,
Ще й пишаються з власної сліпоти.

Але думати про них я сьогодні не хочу,
Бо мені трішечки повезло:
Я побачив у Львові Шашкевича очі,
Кривоносові плечі, Франкове чоло.

Сивий Львово! Столице моєї мрії,
Епіцентре моїх радощів і надій,
Вибухає душа, я тебе розумію,
Але, Львово, хоч трішки мене зрозумій.

Я до тебе прийшов із захопленням сина
Від степів, де Славута легенду снує,
Щоби серце твоє одчайдушне левине
Краплю сили вдихнуло у серце моє.

ВИНО З ТРОЯНД

ВИНО З ТРОЯНД

На неї задивлялися навіть дідугани, і вже рідко який хлопець не міряв очима з голови до п'ят. В одних у збір світилося захоплення, в других — неприхована хіть, а треті милувалися нею, як шедевром краси. Коли вона кидала чорні коси на пружні груди і пливла селом з сапкою на плечі, хлопці божеводіли. Приходили боязко до її воріт і надхненно говорили про кохання, а вона тільки слухала і мовчала. Ніхто не наслідкував торкнутися її, мов боявся осквернити дотиком красу. Вона ніким не гордувала і ніколи не ганила, а тільки прохала прощаючись:

— Не ходи до мене більше. Добре?

І в тернових очах було стільки благання, що ніхто не зважувався їй заперечувати. Минало в хлопців оп'яніння від краси, закохувалися вони в звичайних кирпатих і гостроносих дівчат, а Ольга ставала для них приємною згадкою.

Андрій ніколи не зважувався підійти до неї. Та й куди йому, кульгавому горбаневі, було сікатися, коли й не такі, як він, од неї гарбузи качали. Вона часто ловила його погляд на собі і завжди у відповідь світилася привітністю, але він вбачав у тому образливу жалісливість.

Хлопці ставали трактористами і шоферами, йшли в льотчики і моряки, а він і мріяти

про це не міг. Він копірсався в колгоспному саду, а вдома розводив квіти.

До квітів принадлежався, відколи померла ма-ти. В його садибі не росла ніяка городина, лише виноград, яблуні, вишні і квіти, квіти. І могила матері з ранньої провесни аж до бабиного літа квітувала, мов клюмба.

Він дарував розкішні букети нареченим, і всі були йому вдячні, і всі шанували його, а йому ж хотілося випити хоч краплю кохання.

— Чи й мені ти подаруєш букет на весілля? — запитала якомсь Ольга, коли в саду трусили яблука. Він мало не отерп від несподіванки, але мовив:

— Ти вибереш сама, які захочеш. — Потім він посміливішав і сказав: — У мене їх буде багато. І ще, коли захочеш, до твого весілля я зроблю вино з пелюсток троянди.

— Вино з троянди? — здивувалася дівчина. — Таке й вигадася!

— Не віриш? — захвилювався він. — Те вино — як ніжність. Коли прийдеш по квіти, покуштуєш. — І він зашкунтильгав до куреня, куди його кликав сторож.

Андрій чомусь вірив, що Ольга прийде по квіти. Він виглядав її кожен вечір. Його збен-теженість помітили навіть сусідські хлопчакки, які щовечора щebetали на подвір'ї. Це були вірні Андрієві друзі і надійні охоронці його квітів та саду. Того, хто насмілювався зірвати без дозволу бодай гроно винограду чи квітку, піддавали безпощадному остра-

кізмові. Його цькували так настійливо і жор-стоко, як це можуть робити лише діти.

Ці голомозі квітникарі вечорами, як мухи, обсідали Андрія. Він розповідав їм, що ба-чать у снах квіти, як вони перешіптуються з сивими зорями, вигадував казки про диво-вижні краї, де квіти не тільки пахнуть, але й розмовляють, і ходять, і граються в піж-мурки, а в'януть лише тоді, коли в тій країні з'являється хоч одна нещасна людина.

— Квіти люблять щасливих. У нас від не-щастя вони не в'януть, а плачуть. Ви бачи-ли, скільки вранці на них роси? Ото їхні сльози. Хто росяного ранку знайде незапла-кану квітку, той буде дуже щасливий.

— А ви знаходили незаплакану квітку?

— Ні, я не знаходив, та, мабуть, і не зна-йду...

Висіло над ними добре і щире небо, і ма-люкам здавалося, що всіяне воно не зорями, а квітами, і що посадив ті дивовижні квіти дядько Андрій.

Ольга прийшла в неділю зранку. Вона бу-ла така прекрасна, що відразу якомсь похню-пились квіти, а господар відчув себе нікче-мою і не знав, де подітися.

— Це правда, що суха квітка, знайдена росяного ранку, зичить щастя? — запитала вона в Андрія.

Язик у хлопця прикипів до піднебіння, очі застигли від подиву.

— Хто... Від кого ти чула про це?

— Я приходила до тебе вчора ввечорі і слухала, що ти казав дітям. Так то правда чи ні?

— Ні. То я сам вигадав, — Андрій заховав очі в куцх півоній.

Ольга зіджнула.

— Жаль, що я не вмю так гарно видувати.

«Для чого тобі це? — дивувався хлопець. — З тебе досить тієї вроди, якою наділила мати. А в мене . . . Що я робитиму, коли зрадять мене ще й ті химерні вигадки?»

Перегодом вони сиділи в заплетеній хмелем і диким виноградом альтанці і смакували вино з троянд.

— Ти дуже гарний хлопець, Андрію, — мовила Ольга.

— Ти хотіла сказати, що я непогана людина? — перепитав.

— Я хотіла сказати те, що сказала, — засміялася Ольга і без усякого зв'язку стала побиватися: — Мені багато кажуть, що я гарна і тому мене люблять. Гадають, мені приємно від того. А хіба я винна, що я гарна? Хіба моя врода — це я?

Вона грайливо перекинула коси зі спини на груди.

— Я хочу, щоб хтось полюбив мене, а не мою красу, чорні брови та рожеві щічки. — Вона помітила, що Андрій хоче вклинцювати своє слово, і заговорила ще швидше: — Що та краса? Вітри видублять шкіру, дощі змиють рум'янець! Натягаєшся ящиків на токах,

попогнеш спину на буряках — де та й врода дінеться . . .

Вона замовкла, і Андрій не знав, що сказати.

— Ну, скажи, Андрію, коли висушить мене праця та негода, чи буду любою для того, що спокусився красою?

— Не знаю, Ольго, — щиро зіджнув хлопець. — Не знаю, хто б тебе зміг не любити отаку!

— Я не весь вік такою буду, Андрію, — мовила сумно. — Так мені можна нарвати квітів?

Андрій кивнув головою, і дівчина побрела в барвисте живе озеро. Вона ходила між квітами, а за нею ходили його закохані очі. Ольга прискіпливо обдивилася чи не кожную пелюстку і вернулася до альтанки з порожніми руками.

— Мені жаль рвати їх, — соромливо зізналася. — Вони такі гарні. Краще я зайду іншим разом. Добре?

Він іде з нею до хвіртки і мовчить. Дівчина виходить на вулицю і, дивлячись у синій неспокій його очей, тихо каже:

— А до весілля ти неодмінно приготуй вино з троянд . . .

КУКУРИКАЛИ ПІВНІ НА РУШНИКАХ...

В Ониськи дерев'яніли ноги, коли десь поруч дзвенів його голос. Вона завжди йшла повз нього ледве жива і не сміла повести навіть бровою в його бік.

А Віктор кричав:

— Онисько! Коли ти скажеш, що я для тебе найкращий?

— Як надійш од цапа повну дійницю молока, — шмагонула дівчина.

— Я не буду бігати за тобою, — кепкував парубок. — Я просто прийду сватаця.

— Приходь, гарбузи вродили добрі, — мов крізь щидилку, пропускала слова, тамуючи за близьною зубів і образу, і біль, і надію.

Іноді дояркам уривався терпець, і вони починали заступатися за Ониську.

— Ти її мізинця не годе! — казали йому.

— Ов-ва! Аби тільки сказав «ціп-ціп», то прибіжить, мов квочка, — невгавав обліковець.

— Гляди, щоб не довелося самому на яйцях сидіти, — рубала Ониська під загальний регіт.

Тільки татові могла Ониська довірити, чого коштувала їй та розв'язність. Тато був зовсім юний. Він пішов на війну тридцятилітнім і таким залишився навіки. Ониська часто хотіла побачити його сивим і вусатим. Не виходило. Мати поздоровкалася зі старі-

стю, а тато залишився молодим. Час уже втратив над ним владу.

— Ой, як мені важко, тату, — казала Ониська, опускаючи до пояса чорну туту своїх кіс. — Як я його люблю і як... ненавиджу! — тупала маленькою ніжкою. — Що мені робити, тату?

Але батько мовчав, і тоді дуги дівочих брів сповзалися до кирпатого носа, а вії швидко-швидко кліпали, заганяючи назад неслухняні сльози.

Осінні світанки тривожні, як марення. Ониська заспаними очима обмацувала їх сиву бездонність і пірнала в їхню тривогу. По дорозі до ферми вона додивлялася свої дівочі сни.

Одного разу її розбудив Віктор.

— Чого йдеш, мов лунатик? — засміявся він біля самого вуха, і Ониська знов відчула, як терпнуть ноги. Але голова і язик у неї ніколи не терпили.

— Скажи краще, а чого ти так рано виліз з пелюшок?

Він змовчав, а потім якось несміливо взяв за руку. Онисьці зовсім не хотілося випрочувати її.

— Ніколи не думав, що в тебе такі тендітні руки...

— Мужик не повірить, поки не помацає, — сховала досаду в посмішці.

— Підеш за мене? — раптом ні сіло ні впало запитав Віктор. — Підеш?

— Може, й піду за тебе... обліковцем працювати, — вона таки випручила руку і йшла, немов по гострих лезах.

— То я прийду сватаця, — сказав, ніби не чув її слів, і так само раптово, як з'явився, розтанув у сивій прозорості.

Цілий тиждень за Ониською, куди б не йшла, повзли перешіптування та хихоньки. Під неприховано цікавими поглядами її плечі сутулилися, а думки гнітила образа. «На все село розцвірінькав», — мука туго стискувала груди.

Віктор прийшов у суботу. В кепці набакир, у начищених до блиску хромовиках, вродливий і прилизаний, мов плякат. Він розсівся на лаві, закинув ногу на ногу, ніби виставляючи напоказ нові чоботи. І відразу ж завів якусь порожню розмову з матір'ю. Говорив довго і одверто хизувався, а потім, наче між іншим, мовив:

— Я оце, тітко, прийшов сватати вашу Ониську...

Мати здивовано звела голову і сказала ображено:

— Хіба, Вікторе, тепер про це з батьками торгуються? В Ониськи своя голова на в'язах, — і, ніби підкреслюючи свою непричетність до того, що діється в хаті, повільно видибала на подвір'я.

Вони довго сиділи вдвох у хаті і мовчали. Кукурікали півні на рушниках, і од їхнього мовчазного співу дзвеніло у вухах.

— То що ж ти скажеш мені, Онисько? — здалеку хлюпнув тривогою Вікторів голос.

— А ти в мене нічого не питає.

— Ти ж знаєш, чого я тут, — він дивився так благально і винувато, що в неї все тіло сповнилося лінивою жагою.

— Ти ще не втоптав стежки і до моїх воріт, а вже стукаєш у серце, — струснула з себе млявість.

— Алеж ти кохаєш мене...

— Звідки ти знаєш? — насмішкувато підвела очі.

— Про це говорить усе село...

— Але одна людина цього не говорить, — Ониська відкинула на покуть вишивання і не знала, що робити з своїми руками. Гнівом спалахнули карі зіниці.

Віктор немов уперше побачив її.

— І ти осоромиш мене на все село? — зразу ж збагнув безглузду жалогідність свого запитання.

— Який ти, Вікторе! — не слова, а сльози текли з її вуст. — Іди звідси геть і можеш набрати на грядці скільки завгодно гарбузів. Хоч підводою приїжджай. — Ониська глумилася над своєю мукою. — Одного тобі мало, бери цілий віз і годуй ними свою пиху...

Він пішов згорбившись, ніби й справді ніс на своїх плечах підводу гарбузів.

Ониська ридала над вишиванням.

ЧОРНА ПІДКОВА

Хмари повзли так низько, що перехожі несподівано виринали з них і так само несподівано тонули. Дівчина задерла голову, ніби хотіла протаранити очима їх клубчасту похмурість. Довгими віями вона торкалася країв хмар, а її очі були єдиними синіми цятками серед передпозової сірости.

— Я не люблю тебе, — сказала дівчина, дивлячись у небо. — Ти брехав мені...

— Я не брехав тобі...

— Ти не любив мене.

Він дивився в землю і не бачив, що коїться над ними.

— Я люблю тебе, — хлопець нервово човгав черевиком по зеленому горбику і вже вибив на ньому чорну підкову. — Я люблю тебе...

— Ти просто боїшся втратити мене і залишитись самотнім.

— Дурниці! — раптом загарячився він. — Коли я став байдужим тобі, то...

Вона метнула на нього дві сині блискавки.

— Чому ти весь час дивишся в землю?

Він важко, мов гирі, підняв свої очі і з-під лоба глишнув на неї, але за мить його очі знову впали в траву.

— Це не має значення, куди я дивлюся.

— Ти ніколи не дивився мені в очі. Ти завжди був жадібним і нетерплячим, — розстрілювала вона його сумніви. — Ти не хотів

бути щасливим зі мною, ти просто хотів оцсливити мене.

Вона раптом заплакала і ледве втрималася, щоб не припасти йому до грудей.

— Я теж хочу бодай одну людину зробити щасливою, — сердито ввігнала підбор у глевку землю і прожогом кинулася геть.

— Почекай, — він рушив за нею.

Тягуче закашлявся грім, і об листя запо роццали великі, мов боруб'яхи, краплі. З хмар виринали двоє. Вони трималися за руки і бігли прямо під клен. Зупинилися захекані і мокрі, щасливі, що знайшли таку густу крону.

— Дивися, підкова, — вигукнув хлопець.

Вони присіли біля чорної дуги, впаяної в зелене божевілля. І якось несподівано зустрілися їхні очі, потім руки і губи.

— Підкову знаходять на щастя, — прошепеліли її уста.

Ті, що знаходять підкову, ніколи не думають про того, хто загубив її.

ВІН ЗАВАЖАВ ЇЇ СПАТИ

Інколи його за пруди хапав довгий і тягучий кашель. Від куріння.

— Гнате, мені обридло твоє бухкання! — кричала вона тоді зі спальні. — Ти заважаєш спати.

Він винувато дивився на коричневі портъери і казав:

— Добре, Лі, я не кашлятиму.

— Взагалі ти міг би йти на кухню і кашляти там хоч до ранку! — солодко тягнула слова та, котру він називав Лі.

Світло разом з ним переходило до тісної кухні. Перед світом воно втомлювалося і гасло. Мабуть, втомлювався і він. Короткий нервовий сон сповнювався химерними видовиськами. Колись він глузував над позитивними героями убогих романів. Позитивним завжди снівся верстат або трактор. А йому тоді снилися всі дівчата, крім Лі. А як не хотілося розлучатися з нею навіть уві сні!

Тепер йому снилися формули, снилися паралельні жирні лінії і вуса головного конструктора. Правда, в Якіма Івановича зроду над губами не було щетини, але Гнат у сні чомусь твердо знав, що то все ж його вуса. Одного разу він сказав про це Якимові Івановичу.

— Добре, намотаю це на вус, — відбувся той жартом. — А взагалі такі сні спроста не сняться. Ти, мабуть, виснажився.

Яким Іванович любив Гната, але не виявляв своїх почуттів, щоб не було зайвих розмов. Як-не-як, а Гнат був його зятем. Того разу несподівано для самого себе він запитав:

— Ви часто сваритеся з Лідою?

— Ні, ми ніколи не сваримося...

— І вона ніколи не сичить на тебе?

— Буває. Але тільки тоді, коли я заважаю її спати...

— Я так і знав, що ти заважаєш їй спати, — кинув Яким Іванович, і його добрі карі очі раптом стали сивіти. Так було завжди, коли він сердився.

— Боже мій, що ти зробив з кухнею! — щоранку жахалася Ліда, оглядаючи купи недопалків. — Ти сам скоро перетворишся в пунктирну лінію...

А Гнат любив свої прокурені ночі. Він любив свої сигарети, свій кашель і свої креслярські знаряддя. Звісно, без кашлю він міг би обійтися, але без таких ночей — ніяк! Він любив свою втому і свої химерні сні. І ще любив сонне бурмотіння дружини.

— Як ти насмалився цих смердочих сигарет...

Ліда не розуміла ні його сигарет, ні його кашлю, ні його снів. І вона не любила його втому і його ночі.

Коли Гнат зв'язав докупити всі свої думки, коли його безсоння втілювалося в химернім павутинні креслень, він прибіг у спальню і схопив Ліду за плечі:

— Лі, як усе здорово вийшло...

— Ну, чого ти? — кризь сонну лінь запитал вона.

— Лі, я знайшов те, що шукав!

— Алеж, милий, хіба через це треба будити все місто?

Він до ранку сидів на кухні і заїдав тютюновим димом її байдужість. Ранком він складав речі в чемодани і говорив їй образливі слова. Вона плакала і відповідала йому тим же.

А потім він стояв у кабінеті тестя, чи то пак головного конструктора, і виливав йому свою образу.

— Я пішов од неї, щоб не заважать їй спати. Я поїду на Північ і ніколи звідти не вернуся...

У Якіма Івановича очі були сиві, а голос байдужий.

— Іди й сідай за роботу. Нічого нюні розпускати, — сказав Яким Іванович. І замовк.

Увечорі він сам прийшов до Гнатового столу:

— Ліда приходила до мене...

Гнат відкинув з чола чорну чуприну і, немов з ями, глянув на тестя.

— Що вона говорила?

— Тільки те, що завжди кажуть жінки в таких випадках, — він обмацував очима незграбну постать зятя і думав, мабуть, про щось дуже далеке. — Я сказав їй: коли люблять — не носять своїх сліз до посередників.

Гнат одягався і ніяк не міг всунути лівий черевик у калошу. Потім вони спускалися з третього поверху і курили сигарети.

На вулиці реготав осінній вечір. Вони йшли кризь його регіт.

Несподівано Яким Іванович вхопив Гната за плечі і повернув лицем до себе:

— Я сказав їй, що ти, може, повернешся до неї, коли вона проснеться. Тоді ти не заважатимеш їй спати.

Він пішов, майже побіг од Гната.

Гнат прийшов у готель і дуже рано вклався в ліжку. Йому снилася Ліда, паралельні лінії і неіснуючі вуса головного конструктора.

ВЕСІЛЛЯ ОПАНАСА КРОКВИ

Ніхто не розумів, що гелготів довготеле-сий та сухоробрий каратель. Але всі бачили, як з його рота виповзали гадюки. Вони довго сичали у вухах, а потім їхнє сичання пере-кладав на людську мову переляканий учи-тель з сусіднього села.

— Він каже, що під вашим хутором вчо-ра застрелено трое солдатів. Якби це трапи-лося тут, вони б забили всіх до одного. А так хочуть повісити лише тих, у кого в сім'ях є партизани. Якщо ж ви не видасте парти-занських родичів, то будете знищені всі.

Двісті дідів, баб, жінок та дітей стояли під божевільно гарячим сонцем, але їм було холодно. Цівки морозу струменіли з чорних отворів автоматів і кулеметів, націлених у всіх разом і ні в кого зокрема. Над натов-пом висіли переджнивна спека і передсмерт-не мовчання. Потім знову з есесівського ро-та поповзли гадюки.

— Він каже, що ви можете мовчати ще десять хвилин, а тоді він звелить стріляти.

Десять хвилин бігали зморшки по чолах, десять хвилин стікало мовчанням сонце, де-сять хвилин задубілими очима вдивлялися люди в закручений шпориш, ніби хотіли від-найти в ньому який порятунок. Потім натовп заворушився, і озерце людей вихлопнуло наперед тисячолітнього Опанаса Крокву. Він

забув навіть уклонитися людям, а пішов прямо на вчителя.

— Скажи цьому кнурові, що то мої сини забили тих вилупків. І ще скажи, хай не смі-ють мене бити, бо я коростявий. Хай просто вішають.

— Скільки ваших синів у лісі? — пере-клав учитель запитання есесівця.

— Та всі до одного.

— А хто у вас є дома?

— Була баба, та вмерла.

— А щоб тобі язик не відсох! — висуну-лася з юрби сива жіноча постать, хіба на яке століття молодша від Опанаса. — Живою мене до могили кладе, та ще й прилюдно. Не втечеш ти від мене, іроде, і на той світ!

Есесівець реготав довго і смачно, коли вчитель переклав йому цей монолог старої.

— Це ваша баба? — спитав Опанаса.

— Угу. Моя. А чия ж іще?

— Правду казав дід, що ваші сини в пар-тизанах? — допитувалися в баби.

— А правду. Хіба такий бреше? Усі со-колята наші в лісі гніздяться...

Їх повісили на гігантському в'язі біля ко-лишньої церковки. Здивованими очима ди-вилися вони на врятованих ними людей і показували вслід карателям свої сині при-кушені язики.

Опанас Кроква зроду не мав дітей, а баба Орися, що поєдналася з ним віршовкою, ні-коли не була його дружиною. Кажуть, у юно-

сті вони дуже кохалися і хотіли побратись, але батьки не дозволили. Видали Орису за багатшого.

Може, це правда, а може, людська фантазія творить нову легенду про велику любов, яка вже на смертному одрі зачала життя.

ДУМА ПРО ДІДА

Сиджу під клунею, а дід на низу змагається з сонцем — хто першим закінчить свої денні турботи. Довга тінь од горба вже облизує його ліву ногу, а права ще ступає по сонячній смужці. Гостра коса аж висвистує — так не терпиться дідові докосити останню ручку і, нарешті, спочити. А тінь уже, сягнула дідових колін, потім раптово підскочила до пояса, поповзла на груди.

Я підвівся з місця і став навшпиньки.

— Іванку! — доноситься до мене дідів голос. Він стоїть уже по шию в тіні і жмутком сіна витирає косу. — Чуєш, Іванку?

— Ні, не чую, — кричу, склавши долоні човником.

— То чого ж озиваєшся, ледащо? — голос у діда лагідний, і я знаю, що він зовсім не сердиться на мене. — Принеси кисет, бо комарі з'їдять.

Це дід, звичайно, лякає мене. Комарі ніколи не з'їдять його, бо він дуже великий і в сто разів сильніший від усіх комарів, що живуть на нашому болоті. Але мені приємно зробити послугу дідові. Я притьмом біжу через грядку до дідового піджака, добуваю з кишені кисет, вибігаю на сінокіс і, стрибаючи через покоси, мчу до діда.

— Ноги не поколи, — чую його настанову. — Летиш, мов заєць переляканий.

— А хіба перелякані зайці швидко бігають!

— Та вже ж що швидко.

— Так, що й ви не доженете?

— Не знаю, не пробував.

— А чому не пробували?

Дід слинить цигарку і лукаво посміхається у вуса.

— Бо за це трудовнів не пишуть.

— А якби писали?

— Однак не взявся б. Не люблю дурне діло робити.

Відповідь не влаштує мене, і я мов з торби висипаю перед дідом купу запитань.

— Гей-гей, — сміються його пожмакані вуста. — Бери краще косу та неси її до клуні.

Ми йдемо через сінокіс, і темніє над нами небо, і дзвенить земля на тисячу ладів, і я слухаю. Слухаю небо, і слухаю землю, і слухаю дідову мову. І в серце моє вливається якась незрима сила, що на віки-вічні прив'яже мене до цієї землі, до співучої тихої мови.

... Чим гущіша паморозь падала на дідову голову, тим більше він любив мене і щедріше розкривав свою душевну скарбницю. Він старів на моїх очах, і йому здавалося, що сила його і навіть саме життя його переливаються в мене, бо не було в діда синів — покосили їх пошесті та кулі...

— Безсмертячко ти моє кирпате, — шепотів дід, коли я засинав під музику його слів.

То були дуже гарні слова, бо поганих дід не говорив мені.

Я часто ображав і кривдив діда своєю нетямучістю, то жорстоким дитячим егоїзмом. Але дід великодушно пробачав мені, як уміють пробачати великі люди. А дід був великий і простотою своєю і тим, що не канючив од життя більше, ніж заслужив.

Любив дід читати історію та географію, а ще любив Шевченка та Горького, бо Шевченко — це, мовляв, селянський письменник, а Горький — городський.

— Певди такої, як у них, ні в кого немає. Інші теж розумні, але не такі. Не селянський і не робочий розум у них. Якщо я не зрозумів їх, то попроси у них за мене пробачення, коли виростеш.

Що ж, пробачте йому, графе Толстой і Антоне Чехов, не ображайтеся на нього, могутній Франко і ніжна Лесю, не гнівайтесь, Олександрє Блок, Володимире Маяковський і Олександрє Довженко. І ще й ще інші. А ті, хто бачив, як сам відривав від рота, оддавши останню зернину фронтові, як годував на тристаграмовий трудовдень своїх внуків — ті, що бачили це і мовчали або цвірінькотіли римами про кохання, нехай самі підуть до його могили і попросять у нього пробачення. Не збагнули вони ні сили, ні краси, ані роботи його. І якщо не простить він їх, то нехай спалять свої книжки і візьмуться за іншу працю, щоб не була їх старість убогою.

... Я ходив тоді в сьому клясу. Дев'ять кілометрів було до школи. Як на мої чотирнадцять років, то це не так вже й мало.

В неділю дід цілий день читав. Географію, мабуть.

— Іване, піди врубай дров, — сказала мати.

— Чого це саме я?

— Бо я вже не можу, — промовив дід.

— Ви самі книжки читаете!

— Не пащекуй, Іване, — гримнула мати.

— Тільки на язик і проворний.

Я цюкав сиру лозу біля дровітні. Дід повз мене пройшов у клуню. В нього в руці теліпався цупкий конопляний налигач. Я цюкав лозу, а в клуні було тихо.

Раптом ніби обухом хтось гепнув по серцю. Я кинув сокиру в сніг і кинувся в клуню.

— Ді-дусю!

Він стояв і робив мішанку для корови. А від ясел за кожним його рухом жадібно стежила прип'ята цупким налигачем Лиска. Дід глянув на мене і, зобачивши переляк на обличчі, стурбувався й сам.

— Що з тобою, Іване?

— Ви йшли з налигачем, і я подумав...

Я припав до його древнього кожуха і ревів, мов дитина, і просив прощення.

Увечорі дід сказав:

— Ганно, нехай Іванко завтра не йде в школу.

— Чого?

— Раз кажу, то треба.

— Добре, Іванко не піде, — мати здвигнула плечима.

Але то не була примха. В понеділок діда вже не було. Суворий і прекрасний, він лежав у домовині на старезній дубовій лаві. А надворі світило сонце, скрипів сніг і кукурікали півні на відлигу.

... Я нікого так не люблю, як дідів. Це жива мудрість, неписана історія нашого народу. На своїх зігнутих плечах несуть вони стільки краси і ніжності, що може позаздрити їм будь-хто.

І коли в автобусі я бачу сідоглавого предка мого з в'язанкою бубликів, я чомусь думаю: зараз прийде в хату, добуде свій нехитрий гостинець і скаже своєму Іванкові:

— А глянь, що я приніс від зайця...

Він посадить на коліна своє чорняве чи біляве безсмертячко, і воно, роззявивши ротика, слухатиме його простодушні оповіді, в яких переплететься дійсність і фантазія. І колись обов'язково проснеться в його душі дідова краса, і живитиме його дідова мудрість і дідова мова.

НЕЙМОВІРНЕ ІНТЕРВ'Ю

Ранком Шворня розбудив телефонний дзвінок. Опанас узяв трубку.

— Слухаю.

— Шворень? Це з редакції «Поетичний дріб'язок». Зараз до вас прийде наш кореспондент. Зустріньте його у всеозброєнні.

Опанас кинув трубку і зарядив пугача.

Скоро в кімнату ввалився незграбний і заяложений юнак. Його руда морда була обдерта і вкрита вутрами. Дивився спідлоба полохливо, але нахабно.

— Добрий ранок! Ягоди доспіли. Не ждали? А я от — ніжним тілом у віконце вліз і став.

— Хто ти? — дико вигукнув Опанас, спантеличений появою цього суцільного виродка.

— Я репортер. Я гібрид поезії та прози і газети незаконний син. Ясно? Я мислю образами. Все сказане тут ви можете знайти в моїй збірці «Лакований бруд». Спробуйте зрозуміть.

— Ви з «Поетичного дріб'язку»? — нарешті, вибрав павзу Шворень.

— Я скроплюю там поетичну палітру. Пи тання перше: де, коли, яким чином ви народилися?

Шворень розкрив рота, але виродок не вгавав:

— Мене мати не родила, я родився сам. Мій талант — це мускули машинні, голова

— лабораторний лабіринт. Я останнє слово науки. Стою край шляху в жовтій молочаї — відсидів за ділом я в калині. Да, бувало. Ех, летить жирафа понад житом. До речі, де пройшло ваше дитинство?

— Я народи...

— Ага. Я й забув. Біля хати я серцем порожнім напуваю голодних гусей. Кажуть, калямбур. А дозвольте запитати вас, що таке талант? Не знаєте? Ну, от. Талант — це... Стривайте, я відхилився. Отже, де ви навчалися?

Балакучий виродок навіть не збирався замовкнути.

— Я знаю, що прийде мій час і на мою сорочку тріпотливу ручища покладе. Що? Мене дивує ваша нескромність. Ви не смієте перебивати гостя, особливо мене. Ага! Я знав тебе по голосу і звуку. Крокую рибною землею, скидаю чоботи сушити. Гарно? Сам собі заздрю. А ви знаєте: сіно пахне космосом і бронзою, що мені на пам'ятник кують. До вас не дійде.

У Шворня трусилися руки, він гарячково виробляв плян дій.

— Над чим ви зараз працюєте? — захлинався «терорист». — Я очима чую, вухами я бачу, на моїй долоні всесвіт спочиває.

Він підійшов до дзеркала, глянув у нього і здивовано запитав:

— Це що за злодій? Вбивця? Грабіжник?

— Геній, — просичав Шворень.

— Справді? А я гадав, що тільки я...

— Дайте йому руку, — порадив Шворень.
«Терорист» повернувся до дзеркала і простягнув руку... Шворень стукнув його карафкою по тім'ї і жбурнув гостя за двері.

Хвилину було тихо. Потім під міцними ударами двері затріщали і в свіжі щілини ввірвався життєстверджуючий вірш:

Зорі кукурікають в квасолі,
Сіріюс присів на перелаз.
В ковдрі неба в зорянім наколі
Віз я Київ милій напоказ.

У Шворня не було вибору. Він кинув писати вірші. Двійник більше не з'являвся.

ПОСМІШКИ НІКОГО НЕ ОБРАЖАЮТЬ

Дерева цілий день вимітали небо своїми зеленими мітлами, і надвечір з-за хмар таки виглянуло сонце. Воно було велике і засомлене. Проза обмила втому не лише з вродливої природи — я майже фізично відчував, як у грудях забрунькувала радість. Якось безпричинна і вже зовсім нестатечна радість.

Я сів на лавку в скверику і усміхався деревам, сонцю, пошматованим хмарам і перехожим. Потім поруч зі мною сіла дівчина. Вона, теж радіючи всім еством, жадібно випивала очима красу надвечір'я. На її безпроглядно темних бровах втомлено присіли невидимі клаттики вологи, і від того брови стали трішечки сивуватими і неймовірно красивими.

— Чому ви посміхаєтесь?

Вона здивовано глянула на мене і відповіла:

— Хіба я знаю?

Ми сиділи і посміхалися всім і всьому, а я — трішечки — посміхався лише до неї, і вона — трішечки — посміхалася лише для мене. І нам було прекрасно і весело, і між нами не було нічого, крім німої щирости.

А потім на нашій лавці сів сивий-сивий чоловік і теж заходився дарувати всім і всьому свою вечірню посмішку. Він не заважав

нам, а ми не заважали йому — простору для посмішок вистачало.

— Боже мій, до чого тепер безсоромна молодь! — зупинився біля нас перехожий, сповнений гніву. Це був такий дисонанс у надвечірній радості, що ризонував навіть мої немусикальні вуха. Але я посміхнувся йому й мовив:

— Це ви, мабуть, не про нас кажете . . .

— Ні, я кажу про вас! — перехожий аж тупнув ногою.

— Даруйте, але ми нічого не робимо.

— Хіба можна так зухвало показувати всьому світу своє щастя?

— У нас немає ніякого щастя, — посміхнулася йому дівчина. — У нас є тільки радість.

— І до того ж, у кожного своя, — докинув я.

— Ви ображаєте людей, ви своєю поведінкою наводите тінь на теперішню молодь, — вичитував нас перехожий.

— Хіба посмішка може когось образити або накинути тінь? — допитувався я, хоч і не сподівався ніякої відповіді.

Я знав, що він повчатиме нас, доки не зіпсує настрою і мені, і дівчині, і вечорові. А потім піде, задоволений собою так, ніби й справді утнув щось дуже гарне.

— Ну, чого ви сидите перед очима у всіх і шкірите зуби? — дощульпувався він. — Хіба для вас мало закутків?

— Чого це посмішки треба шукати по закутках?

— Бо треба поводитись пристойно.

— Ви, певне, думаете, що ми . . . закохані? — раптом запитала дівчина.

— У всякому разі, якісь там фіглі-миглі між вами є, і не треба ними муляти очі порядним людям.

— Та ми навіть не знайомі! — засміялася дівчина.

Від несподіванки він ледве не став кам'яним монументом.

— Як? Ви навіть не знайомі? І ви сидите поруч і посміхаєтесь одне одному перед очима цілого міста?

Мені здавалося, що він репне від гніву. Він так заходився шпарувати нас банальностями, що навіть сонце спіткнулося і нахромилось на вістря тополі. Я хотів уже заткнути вуха і сторчма кинутися, куди влучу, але тут озвався отой сивий-сивий чоловік.

— Якого дідька ви прилипли до цих молодят? Нехай собі посміхаються, це ображає тільки бегемотів.

— Через таких потуральників, як ви, і молодь у нас розбещена, — з жовцю напереваги ринув захисник цнотливості на сивочолого.

— Та йдіть геть, бо покличу міліціонера, — втомлено відповів той. — Зануда.

— Це вас треба у міліцію! Безсоромники!
— зарепетував образений, але таки ушні-
пився йти, і за хвилину його постать, сповне-
на обуренням і прописними істинами, зникла
за остріхом кущів.

А ми знову сиділи і посміхалися. І небо
реготало так, що аж видно було його черво-
ні ясна.

СІРИЙ ПАКЕТ

Коли поїзд смикнув вагони і Слава ско-
чив на підніжку, ми збилися докупити і скан-
дували щосили:

— Славі — слава! Славі — слава!

Слава махав нам на прощання якоюсь бро-
шурою, щось кричів, але ми не чули і не хо-
тіли чути, — тоді він висолопив язика і скор-
чив таку гримасу, що йому могла б позаз-
дрити мавпа.

Таким він і пішов з мого життя, а якщо
повернеться, — то, я певна, таким самим.
У мене в сумочці лежав сірий пакет. Цю
коштовність Слава вручив мені вже на пе-
роні і попрохав.

— Прочитаєш, коли поїзд у даль загур-
коче...

Чудний, милий кривляка, цей Слава. Я
через нього набралася стільки лиха і непри-
ємностей, що повинна б ненавидіти його, як
кажуть, усіма фібрами душі. Передусім, він
недолюблював мою маму, а вона платила
йому тією ж монетою так щедро, що навіть
при ньому казала мені:

— Коли вже ти віднадиш оце опудало?

Слава реготав і дражнився:

— Ображаючи мене, тьоха Зінет, ви обра-
жаєте майбутнє. Ми — ваша зміна. Коли ви
гатимете в шахи з Магометом або Ісавом,
я ще швендітиму по землі і вноситиму по-
сильний вклад у розвиток цивілізації...

— Боже мій, цей дикун базикає про цивілізацію, — драматично вигукувала мама...

У мене на столику стоїть Славине фото, яке я сама в нього попросила. Мама ненавидить цей відбиток, бо Слава на ньому ніби живий. Лукавим поглядом спідлоба оглядає він наше житло, і здається, що з його великих губ ось-ось зірветься насмішка. Невеличку бородавку біля носа я претворила на симпатичну коричневу мушку, і від цього Слава став ще чуднішим.

... Ми поверталися з вокзалу, потім довго ще в нашій квартирі харчала радіола і дзвеніли чарки, але все було не так, як раніше. А може, це тільки мені було не так, а всім іншим — так. Може, інші попрощалися з Славою навіки ще на вокзалі. Може, інших він не образив так, як мене, отією мавпячою гримасою. Я чекала, що він хоч попрощається зі мною по-людськи. Кривляка!

Коли всі, нарешті, розповзлися по доріжках, я, стомлена, сіла на канапу і роздерла пакет. Роздерла зубами, бо ніколи було шукати ножиці. Роздерла і дістала з пакета... коверт! Звичайнісінький поштовий коверт з маркою в чотири копійки. Мені хотілося побити вчителя, котрий навчив Славу так красиво, каліграфічно писати. На коверті були слова: «Розкривати лише в тому разі, якщо кохаєш». Жахливим каліграфічним почерком написав Слава цю засторогу. Жоден раз його рука не здригнулася. Філолог!

Спочатку я кинула коверт на підлогу і люто топтала його ногами. Я мстила тому кривляці за чотири довгих роки, що він забрав у мене. Забрав свавільно, віроломно і — кат його знає — для чого. Чотири порожні, нікчемні роки! Тисячу чотириста шістдесят один день морочив мені голову, щоб піднести в дар оцей жалюгідний коверт вартістю в п'ять копійок!

Потім я вхопила коверт і розірвала його. Ні, звичайно, не на шматочки, я просто дістала з нього мікроскопічно малий аркушик паперу і прочитала:

«Ще цілий рік ти колекціонуватимеш у залікову книжку дорогі автотрафи екзамінацій. Я чекатиму тебе цілий рік (Нахаба! Я чекала чотири роки! Одну тисячу чотириста шістдесят один день!), хоч не знаю, чи зважишся ти кинути Київ задля якогось пришепеткуватого баламута. Але я чекатиму. Я кохаю тебе до божевілля. Слава».

І все. Більше ні слова. Навіть клякси не знайшла я на цьому холодному клаптикові паперу. Він таки справді божевільний. Завтра ж куплю гамівну сорочку і відправлю йому терміновою поштою. Нехай носить на здоров'я!

Невже зараз він уклався на свою плячку і спить?..

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОЄДИНОК

В Опанаса Шворня завжди збиралася літературна публіка. Невизнані генії всідалися за круглим столом і починали дискусії. Ці словесні поединки були такі гарячі, що за якихось півгодини кімната наповнювалася димом. А диму ж без вогню не буває.

Одного разу, коли письменники вже порозкривали роти, щоб здивувати світ новими великими думками, Шворень схопився з свого (вірніше, позиченого в сусідки) стільця і закалатав:

— Товариство! Я пропоную влаштувати конкурс.

— Як? — підвів голову гуморист.

— Гм, — чиркнув сірником послідовник Ремарка.

— Що? — перепитав сатирик.

— Коли? — недбало кинув поет, готовий у будь-яку хвилину проявити своє обдарування.

— Валяй, — підвів підсумок реаліст.

— Ну, то слухайте, — Шворень хотів стати на стілець, але сусідка з дверей показала йому електричну праску, і Опанас змушений був продовжувати з підлоги. — Вчора я підслухав прощання двох закоханих. Як ви думаєте, що говорила дівчина юнакові? Ручаюсь — не вгадаєте: вона просила, майже благала, щоб він не їхав автобусом, а йшов пішки. Так от: нехай кожен логічно обґрунтує це

її прохання. Хто буде найближче до істини, той переможе.

— А хто буде арбітром? — не втримався від запитання реаліст.

— Я дівчину приведу, — роз'яснив Шворень. — Хто перший?

Усі замовкли. За хвилину поет підвівся з місця і закотив очі під лоба. Він належав до новітньої школи, яка, — на заздрість тим, що відмовилися від розділових знаків, — творила красу, користуючись лише останніми.

Риска, дужка, знак окличний,
Знак питання симпатичний,
Три тире, чотири коми —
От вже й істина відома.

— Геніяльно! — вигукнув Шворень і так заплескав у долоні, що на смерть перелякав рудого кота, який дрімав посеред столу і був його єдиною прикрасою.

Після цього взяв слово послідовник Ремарка:

— Вона знала, що в той вечір він випив багато вина і пива. Отже, йому на кожній зупинці доводилося б вискакувати з автобуса. Тим паче, що в нього слабкий сечовий міхур.

Сатирик теж не примусив себе довго чекати:

— Він не мав постійної прописки і до того ж був п'яний. Дівчина боялася, що в автобу-

сі його затримає міліція. Вона, по-моєму, спекулянтка.

Реаліст, почувавши тім'я трохи більше ніж слід було, випалив одним духом:

— Вона ревнувала його до кондукторші.

Не встиг він знову піднести руку до тім'я, як затараторив гуморист:

— Вона працювала з ним в одній установі. Була дуже скупа. Вона боялася, що юнак потрапить під автобус. В такому разі з усіх працівників збирали б по карбованцю на вінок, а дівчина не бажала розлучатися з карбованцем.

Цей феноменальний дотеп так розсмішив Шворня, що на нього напала гикавка. Нарешті, зібравши всі сили, щоб подолати регіт, Опанас звернувся до сусідки:

— А тепер, Пашо, скажи, хто з них був найближче до і-і-і-стини?

— Найближче до стіни сидить оте опудало, — вказала Паша на замріяного поета. — Але я не розумію, для чого таке дурне запитання?

— Я питаю, хто з них найближче був до правди?

— Та всі плели чортзна-що! А я просила хлопця, щоб він не їхав автобусом, бо хотіла, щоб стояв він зі мною до світанку. А останній автобус відходить дуже рано — всього о першій годині ночі. Дійшло? — відповіла Паша і, показавши язика невизнаним геніям, вибігла геть.

БІЛІ ПРИВИДИ

Білі привиди заходили до вестибюлю, гупотіли незграбними ногами, ляскали долонями, і молочні хітони осипалися з них на підлогу.

— Оце так зима! — вигукували одні, бо фантазії на більше в них не вистачало.

— Привіт від прадіда Мороза! — намагалися жартувати інші, кидаючи вологі пал'ята через бильце гардероби.

Ліна автоматично посміхалася їм, бо треба ж бути ввічливою. «До чого всі вони нудні і невиразні», — прялася думка. Нудні і невиразні піднімалися в танцзалю і приймалися монотонно шліфувати паркет, залицятися до таких самих нудних і невиразних дівчат або збивалися табунцями і страшенно бездумно паякали бозна про що й для чого.

Ні-ні, Ліна не зневажає їх, просто їй страшенно жаль очих бундючних гиндиків, що з дня на день тринькають свій час та енергію на танцюльках. Так, саме на танцюльках, бо вона не сміє коцунствувати і називати танцями оце шаркотіння.

— Про що задумались, міледі? — рве Лінине прядиво занадто вкрадливий голос. Ага, це той самий, що вчора і позавчора намагався полонити її дотепами і мімікою, взяти напрокат з індійських фільмів.

— Ви знову забули цигарки? — обминає очима його цукеркову посмішку.

— Ви вліпили прямо в десятку, мем.

— Нумер? — збагачена його інформацією, Ліна добуває з правої кишені дешевого імпортного півпальта замусолену пачку «Казбеку». Немає сумніву, що цей галлянтний джентлмен смалить звичайнісінькі гільзи, котрі щовечора набиває якимось дешевеньким тютюном. Але з якою помпою він стукає мундштуком цигарки об коробку! Як велично чиркає сірником!

— Може, ви підніметеся зі мною на один танець?

— Ні, я не опускаюся до цього.

— О, ангел показує зуби! Але все таки?

— Слушайте, — каже вона роздратовано, — це гардероба, а не колекціонерня компліментів з позаторішніх фільмів.

— Громадяни, будьте взаємно ввічливі, — метає льозунг' чемний кавалер.

— Відвідувачі, не заважайте працівникам виконувати свої службові обов'язки, — ультрачемно посміхається Ліна.

— Може, леді назвуть своє ім'я?

— Макбет.

— Я чекатиму вас біля виходу.

— Якщо балеро мають зайвий час, вони можуть скоротати його в товаристві однієї з балерин, — Ліна показує пальчиком угору.

— Ты меня не любишь, не жалеешь...

— Гурток художнього читання працює у вівторок і п'ятницю після третьої, — дає йому безплатну довідку. Хвала всевишньому,

заграли прощальний фокс, і тоненька цівочка ка людей потягнулася за одягом.

Ліна ненавидить свою «професію», але їй страшенно подобається одягати і роздягати людей. Щось є в цьому магичне й незрозуміле, і коли вона нарешті підшукає собі справжню роботу, їй ще довго ввижатимуться букети людських облич, сміятимуться, сумуватимуть і проситимуть очі. Кінець-кінцем сюди, крім професійних шаркунів, знічев'я забивається і чимало гарних хлопців та дівчат. Куди не зажене нудьга! Може, і їй колись доведеться марнувати свої вечори в отакій танцзалі, і помирати від нудотних та порожніх розмов, і вислухувати комісовані компліменти, і танцювати, «як поведе партнер»...

Хух!.. Нарешті останнє пальто, останнє «до побачення». Можна й додому, але в тьоті Паші сьогодні жах скільки роботи — нанесли снігу, багна, накидали недокурків біля урн. Ліна пурхає по вестибюлю, а тьотя Паша бурчить і проганяє її додому.

— Може, тебе хтось ще й чекає...

— Хто чекає, той дочекається, — Ліна торохтить совком, шастає віником і обстрілює тьотю Пашу кулеметними чергами вражень, а та докоряє їй за нерозсудливість.

— Колись і кортітиме, щоб залицілися, та ніхто не захоче... Дівування, воно стече, як вода на весні...

Ліна похапцем одягається і водночас переконує тьотю Пашу, що вона зроду-віку і не подумає виходити заміж, бо тепер тільки

й чути, що про розлучення, а путніх хлопців дуже мало.

— Та йди вже додому, мороко ти моя го-
строноса!.. А в хлопцях ти тямш, мов ко-
за в розозі...

Біля виходу її справді чекає білий при-
вид. Він іде поруч, і від його розв'язної га-
лянтности не лишилося й сліду. Мимрить
щось про погоду і нековирно жартує. Ліни-
не роздратування дримає в найтихішому за-
капелку душі.

— Мені подобається, що ти не ламаєшся
і не кривляєшся, — каже білий привид.

— То чого ж сам граєшся в денді?

— А так...

— І мене чекав «а так»?

— Трішечки «а так», а трішечки не «а
так»...

— Мені не треба твоїх трішечок!

— А мені треба!

— Слухай, ти негідник чи ні? — ставить
вона питання руба.

— Може, й негідник, але не дуже, — Зід-
хає клопець, і вони замовкають, і йдуть по-
руч, і думають про своє.

— Можливо, я дурень, — раптом каже
Недуженегідник.

— Дійсно, це ймовірно, — погоджується
Ліна.

— А ти розумна?

— Хтозна. Мама каже, що я злока.

— Твоя мама — великий чоловік!

І вони йдуть, а місто спить, а сніг валить
і валить, і ліхтарі від снігу такі чудні й каз-
кові, що Ліні здається, ніби вона ступила на
іншу плянету. І скільки загадок і несподіва-
нок чекають її в цьому дивному, незнайомо-
му, білому, рідному місті?!

Він так і не посмів узяти її під руку і по-
прощався біля під'їзду, не прохаючи, як ін-
ші, постояти з ним «хоч хвилинку».

Ліна впала на біле, як сніг, простирadlo
і зідхнула тривожно й легко. У сні в неї з
очей росли фіолетові квіти.

БЕНКЕТ НА ТОКУ

Омелько Гужко, сухорлявий балакун, скаржився на току вантажникам:

— Що в тих інститутах, ідрі його навиворіт, тільки думають? Понавчають усяких дівок, а тоді маєш з ними рахубу. Ні побалакати, ні виматюкатися.

Кучерявий секретар сільської ради Трохим Канівець, якого в жнива одірвали від паперів, повчально замітив:

— Положим, без матірщини прожити можна. Онно жінки ж не матюкаються...

— Так то ж баби, — скорчив порепані губи Омелько. — А в нашому чоловічому ділі без цього важко. Прийдеш рано до тракторів, зразу ж тебе обступають з усіх боків — того дай, цього дай, отого дістань. А де його візьмеш? З носа ж не висякаєш... Пошлеш їх усіх к такій матері, і якось мов легше стане. А хлопці дадуть тобі здачі, то й самі підбадьоряться, — він пихнув цигаркою, вивалив густу хмару диму. — В нашому ділі без цього ніззя.

Парубки дружно загіготіли, Данило аж навприсядки зайшовся. Омелько обминав оте капосне «ніззя», мов турок сало. І якщо воно таки випурхувало з його рота, всі знали, що бригадир тракторної бригади чимось дуже клопочеться. «Ніззя» — то його вуличне прізвисько, і Омелько вже не одну пляшку самогону ставив, щоб його так не дражни-

ли. На тому латалося чимало любителів заправитися надурняк.

— Чого іржете? — вилаявся Омелько. — Однак тепер самогону не сискать. А балакав я оте до чого? Прийшла сьогодні до мене агрономша та й каже: «Ви думаете щонебудь, коли трактори на оранку пускаєте?» — «А що?» — питаю. — «А те, — вона мені, — що ондечки ваш Федько посеред борозни „рятауйте“ кричить. Трактор зупинився». — «Е-е, баришня, — пояснюю їй, — тут не думки потрібні, а запчасті». — «Ти диви, — прикидається янголом, — а я думала, що до трактора крім запчастин ще й голова не зашкодить». Ну мене й заїло. «Багато таких премудрих тут вештається, — одказую агрономші, — та тільки за весь їх розум копійку нову жаль дати». Ну, а потім зірвався язик з цепу, і я, значить, закрутив їй кілька обичайок. Вона попервах рака спекла, а потім оговталася і каже: «Матюкатися можна й ворону навчити. А трактор заправляти ворона не втне. А вам треба вміти. То везіть Федькові пальне. Механізатори мені!» Я ледве не провалився від сорому, а вона сміється очима і промовляє: «Як будете матюкатися, то поскаржусь, що поле засмічуєте. Від матюків же бур'ян росте».

— Ну це вже вона заливає! — вигукнув Трохим.

— Я теж казав їй таке, — провадив своє Омелько. — А вона гомонить, що про це і в книжці написано.

— А може, й правда, — озвався лінивий на слова здоровань Данило. — Мені батько теж казали, що земля любить усе чисте — і зерно, і слово, і совість.

— То, може, до неї треба й руки печатним милом мити? — пирснув Трохим.

— Для чого? — щиро здивувався Данило. — Хіба то брудні руки, якщо в них земля в'їлася?

— Руки треба мити до їжі. Гігієнічно, — Трохим вставив учене слово.

— А бідова ж дівка і на язик клепана, — захоплювався Омелько. — Щоб скинуть оце років п'ятнадцять, оддав би жінку сусідові і до агрономші підсипався б. Але ніззя, — зідхнув чоловік, і знову звалився на нього мішок парубоцького реготу. Все село знало, що бригадир любив свою Олену шалено й несамовито. Колись посмів її вдарити, вона забрала руденьких близнят й майнула до матері. Він благав її вернутися, став навколішки, але марно. Тоді Омелько ліг під ворітьми й сказав, що не встане і ріски в рот не візьме, доки Олена не простить йому.

— А не простиш, то вмру. Тільки перед смертю собі кулака відрубую.

Він лежав колодою біля воріт два дні і дві ночі, — добре, що літо було, — а третього дня сипонув дощ. Змилювалась тоді Олена й забрала його в хату.

— Ой, скажу тітці, — давився реготом Трохим, — доведеться вам язика рубати.

— Ну, вона не така дурна, як ти, і пони-має, де в жарт, а де до діла, — насупився бригадир. — А на твоєму місці я не ловив би гав. Таку дівку, як агрономша, не зустрінеш, хоч три дні пішки цмалляй.

— Що це ви, дядьку, мене тут висватуєте? — сполохав тиху балачку грудний дівочий голос. — Ще подумують, ніби я вас найняла, — вона стояла перед хлопцями і грала карими очима. Губи ясніли посмішкою, а ніс задиркувато стирчав угору.

— Та це я не про тебе, — огризнувся Омелько. — Яка з тебе краля, коли ти підстрижена?

Примхливість відразу як вітром здуло, і на її рожевому обличчі вже малювався інший клопіт:

— Чи йтиме ще машина в село?

— Та ждемо ж оце. Тут хіба на одну ходку лишилося, — сказав Данило.

Всі почули себе ніяково і мовчали. Сонце з-за обрію прощально махало червоною косинкою, і дівчина впивалася тим прощанням. Вона втомлено присіла на ручній каламашці та й засумувла під перехресним вогнем парубочих зіниць.

— А в якій же книжці написано, що від матюків бур'яни ростуть? — порушив мовчанку Данило. Дівчина повела бровою на Омелька. «Ич, старий брехун, а казав — не про мене теленькав», — торжествував її погляд.

— Забула, як зветься. Дуже давно читала, — вона знову була весела і жвава, і ніхто не повірив би, що дівчина взагалі сумувала колись. — А чого ви, хлопці, такі похнюплені? Не обідали, може? Так у мене цілий вузлик ласощів усяких, — вона спурхнула з свого сідала, блискавично послала газету і припрошувала: — Хто не боїться, що причарую, їжте! Тільки щоб потім називали мене Тамарою, а не агрономшею. Добре?

Вони відщипували від окрайця дрібні шматочки, кидали їх у роти і дякували їй очима не за їжу, а за щирість.

У небі вже проростали перші зорі, а в душах крізь кірку настороженості проштрикувалися перші пагони довір'я. І капосні цвіркуни підгледіли те проростання й розплескали про це по всьому полю, а коники не вірили їм і спросоння виплигували на тік, щоб на власні очі пересвідчитися в тому.

Коли довгождана машина намацала своїми довгими віями каламутний тік, бенкет каламашки вже закінчився, і Омелько Гужко подавав на десерт щось дуже легке й приємне, бо всі навипередки пред'являли йому папшпорти щирости — посмішки.

НАЇВНЕ ДІВЧИСЬКО

Вітер лагідно підштовхував її в спину. Вона вимахувала сумочкою і заgravала до вітру — підставляла йому рум'яні щоки або раптом обкручувалася на одній нозі, і він грайливо окреслював її непорочний стан. Дівчина відчувала, що на ній схрещуються цікаві погляди, і їй це явно подобалося. Може, вчора, а може, тільки-но ранком вона відкрила в собі жінку і трепетно переживала це відкриття.

Вона ніби вдруте народжувалася на світ. На сіруватих великих очах раптом заіскрилася блискуча вогка поволока, конопляні пасма волосся чомусь поніжнішали і прищупилися до лобика, а тіло стало таким легким і слухняним, що вона й сама дивувалася, як це вітер не вхопить її на свої легкі лапаті крила і не понесе кудись далеко-далеко.

Дівчина була об тій порі, коли кожного манить щось загадкове, незбагненне і таємниче. Вона ще не знала, що та загадковість і таємниця — поруч, що то звичайна потреба юности кохати і бути коханою. Вона тільки знала, що прагне чогось дуже гарного і ще не звіданого, чогось такого, без чого й жити не варто.

Дівчина йшла на роботу. Цілий вечір і ранок мати починала її інструкціями і годувала повчаннями, а вона дослухалася лише незрозумілої бентеги свого ества. Ну й що,

коли вона вперше йде на роботу? Колись вона й до школи йшла вперше, а потім це стільки разів повторювалося, що аж обридло.

— Тато насилу підшукав тобі це місце, — наставляла мати. — Тримайся його. Робота чиста, і люди там гарні.

Подумаєш, люди там хороші! Ніби в іншому місці немає ще кращих. Ось вона стоїть в автобусі, і всі на неї дивляться такими добрими очима. Хіба в поганих людей бувають добрі очі? І взагалі, хіба погана людина стане дивитися на гарну?

Вона випурхує з автобуса і, заграючи з білим сніговієм, біжить в заводоуправління.

— Де тут завком? — довірливо запитує у вахтера.

— Це, дочко, на третьому поверсі праворуч, — каже він їй цілком серйозно, як і личить вахтерові говорити з дорослою людиною.

— Я прийшла на роботу. Мене звуть Оксана Оришечко, — на повному серйозі доповідає вона вже підтоптаному чолові'язі з темними очима і галявиною серед чорної чуприни.

— Ага. Дуже приємно, — відповідає той і міряє її лінивим поглядом. — Я голова завкому Крекотень. Для відвідувачів товариш Крекотень, для вас — Микола Панасович.

Він запалює цигарку і не дуже доречно запитує:

— Де вчилися друкувати?

— У мами. Вона друкарка.

— Сідайте за машинку.

Він диктує їй метрів сорок бездумности з протокола чи газети, а потім безбарвним голосом підбадьорює:

— Добре. Молодець. Зрідка це вам ставатиме в пригоді. А тепер підшийте газети, бо тут справжній кавардак, — і простує в свій кабінет.

Оксана мугиче пісеньку про сніг і вітер, газети тріпотять в її руках сірими крилами і слухняно лягають одна на одну. Вона з легеньким вихиласом огинає стола з підшивками і заходить в кабінет.

— Миколо Панасовичу, газети підшиті.

— От і добре.

Якусь хвилину чути лише його важке дихання.

— Якщо будуть відвідувачі, кажіть, що прийматиму з другої години. Зараз зайнятий, — перед ним лежить розгорнутий журнал, у голосі його лінь і втома.

— А що мені робити? — вихоплюється в неї.

— Не спіши поперед батька в пекло, — несподівано переходить на ти. — Будеш потрібна — скажу.

Від нічого робити вона гортає підшивки газет, друкує листа знайомій у село, скорботно заглядає в маленьке дзеркальце. Часом її викликає Микола Панасович:

— Надрукуй список заочників.

— Зніми копію з цього листа. Два примірники.

Стікає день. Проповзає тиждень. На незримому вісь часу намотуються одноманітність і нудота. Шурхотять папери і стукає серце.

— Коли вже я почну щось робити? — питає вона одного разу.

— Ти прекрасно справляєшся з обов'язками.

— А хіба в мене так і не буде справжнього діла?

— Справжнього діла? — Микола Панасович навіть осміхається. — Наївне ти дівчисько. Кожне діло справжнє. Так нас учать.

Вона починає щось гаряче доводити, а він поблажливо і докірливо хитає головою. Йому смішно чути її докази. Він — син свого часу. Колись якось висунувся, його підняли і посадили на це крісло. І він сидить. І сидітиме без жодних нарікань, доки не пересадять в інше. Як це завжди буває з людьми низької культури і убогої душі, совість його не турбує. Він навіть зверхньо дивиться на людей, особливо неспокійних, і вважає себе незамінним. Порожнечу справді нелегко замінити чимось.

— Знаєте, Миколо Панасовичу, — несподівано для самої себе каже Оксана. — Завтра я не прийду на роботу...

Вона не чує, що він бубонить їй услід. Вона вже біжить по східцях, сумочка викреслює кола, а в грудях оживає щось незмірно дороге і ніжне, відвойоване в байдужості.

Оксані знов хочеться, щоб на неї дивилися. І справді, в автобусі вона ловить чийсь

погляд. Ага, це он той чорнявий. Він зводиться з місця і пропонує:

— Сідайте, будь ласка.

— Я зараз сходжу, — прямує дівчина до виходу, почувавши на собі його незвичайний погляд. Перед тим як зійти, вона озирвається, раптом показує парубійкові кінчик язика і виплигує на асфальт.

Вітер підхоплює Оксану на свої білі крила, вона кокетує з ним і зовсім не думає про те, що мама страждатиме від її нерозважного вчинку.

ЩОДЕННИК

ОКРАЙЦІ ДУМОК

«Читати без дозволу чужі щоденники — Еверест підлости».
(Невідомий афоризм
простака Вілсона)

18. IX. 1962

Зачинаю цей щоденник не тому, що хочеться побавитися у великого. Мені потрібен друг, з яким я міг би ділитися геть усіма своїми сумнівами. Вірнішого і сердечнішого побратима, ніж папір, я не знаю.

Земля вже двадцять восьмий рік несе мене навколо сонця. Мало встиг я зробити за цей час гарного і доброго. Зате навчився мовчати і бути обережним, коли слід кричати. І найстрашніше — навчився бути нецирим.

Брежня — мабуть, моя професія. Талант брехуна у мене вроджений. Є три категорії брехунів: одні брешуть, щоб мати з цього моральну чи матеріальну вигоду, другі брешуть, аби брехати, а треті служать брехні як мистецтву. Вони, власне, вигадують або домислюють логічні кінцівки до правди. Ці брехуни, з моєї брехунівської купини, видаються мені благородними. Вони — резерв літератури. Без них нудно було б жити, без них і правда стала б куцою та побутовою, нудною і дріб'язковою. Благородна брежня возвеличує правду.

Керуючись цим, я частіше всього вдавався до третьої брехні. Такі, як я, теж необхідні для літератури — ми своїми кволими думками утноїмо ґрунт, на якому виросте гігант. Прийдешній Тарас або Франко. Жду його, як віруючий прищестя Христового. Вірю, що мені пощастить почути радісну осанну на честь його приходу. Хай тільки не зневажає він нас, маленьких чорноробів поезії. Він виросте з нас.

Я міг би прислужитися літературі більше, якби природа не обділила мене слухом і очима. Я не бачу всіх відтінків і не чую всіх звуків. Музика — моя мука. Ніколи не доросту до того, щоб глибинно розуміти її. Ніколи я не побуваю на такому святі барв, з якого не повертається щасливий Сар'ян. Я не можу навіть по-справжньому заздрити Сар'янам і Шостаковичам, бо ж неписьменний не може заздрити Льву Толстому. Він заздрить сусідові, який уміє розписатися.

19. IX. 1962

Діти часом несвідомо говорять видатні речі. Пригадую: рік тому ми з Олесем гуляли біля Казбетського ринку. Уздрівши пам'ятник деспота, він запитав мене:

— Тату, хто це?

— Сталін.

Одну мить він дивиться на нього і ніби між іншим запитує:

— А чого він туди виліз?

260

Справді, Сталін не зійшов на п'єдестал, не люди поставили його, а він сам виліз — через віроломство, підлість, виліз криваво і зухвало, як і всі кати. Тепер цей тигр, що живився чоловічиною, здох би від люти, коли б дізнався, якою знахідкою для збирачів металолому стали його бездарні лубкові пам'ятники.

Це страшно, коли прижиттєва слава і обожествлення стають посмертною ганьбою. Це взагалі не слава, а тільки іграшка, якою тішаться дорослі діти. Не розуміють цього тільки убогі душею і мозком.

27. IX. 1962

Сьогодні проїздом у наших Черкасах мелькнув В. Вперше я зустрівся з ним у 1958 році. Мабуть, у вересні, бо на другий день ми сиділи в кімнатці, яку він винаймав на площі Калініна, і ласували виноградом. Ми майже подружилися, але потім — розлука. Він зовсім забув про цю зустріч за чотири роки. Я — ні. На мене він ще тоді справив глибоке і сильне враження. Я повірив у нього з першого знайомства і, гадаю, не помилився.

Будьте прокляті ви, нікчемні гроші! Ви зробили мене рабом газети, і я не міг поїхати разом з Миколою до Канева. Давно в мене не було такої втрати, бо, по правді кажучи, нікого було втрачати.

261

8. X. 1962

Три дні і сто вражень. Вінграновський, П'янов, Коломієць і грішний аз вчинили кавалерійські наскоки на Кривий Ріг і Кіровоград. Хоч жодного разу не вдалося виступити перед численною аудиторією, я лишився задоволений. Микола — безперечно, трибун. Слова у його поезіях репаються від пристрасти і думок. Поруч з ним глибинієш душею.

З П'яновим сперечалися ми про «Троянди в траурі». Мені здається, що не можна плутати Мадонну, створену мистцями, і суто релігійну Матір Божу. Лицеміри в рясах прекрасного Ісуса і його Матір перетворили в насильників людської плоті і духу. Коли навіть найпрекрасніша легенда (а Ісуса і діву Марію я вважаю витворами унікальними) стала засобом духовного пригнічення, тоді вже про «дійових осіб» легенди я не можу судити безвідносно до того, що роблять бузувіри, прикриваючись їх іменами. Ніякі високоблагородні і високогуманні настанови будь-якого вчення не можуть прислужитися поступу, коли вони стають еталоном. Непорочна, пречиста діва варта захоплення, але, даруйте, — не наслідування. Зречення плотських радостей — протиприродне, а тому жорстоке і реакційне.

До того ж у «Трояндах в траурі» я зовсім не мав наміру «повалити богів». Я виступаю в них проти нової релігії, проти лицемі-

рів, які не без успіху намагаються перетворити марксизм у релігію, в прокрустове ложе для науки, мистецтва і любови. Сумні приклади з кібернетикою, генетикою, бурхливе проростання поганок у літературі й живописі, вічні заклики до жертвування і безконечні обіцянки «раю на потім» — хіба це таке вже й далеке від трагедії Бруно і Галілея, псалмо- та іконописання, від монастирів і царства небесного?

Якщо марксизм не вистійть перед шаленим наступом догматизму, він приречений стати релігією. Ніяке вчення не сміє монополізувати духовне життя людства. Все таки Айнштайн не був моїм політичним однодумцем, хоч і зробив відкриття, які потрясли науку.

16. X. 1962

Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини.

Голова колгоспу з Єременкового села кричав на зборах від безсилля і люті:

— Я вам зроблю новий 33-ій рік!

Звичайно, ніхто навіть не подумав взяти за комір цього негідника. А цей же дурень однією своєю ідіотською фразою знищить наслідки роботи десятків розумних людей. Якби в наших вождів було більше глузду, ніж є, подібні крикуни милувалися б небом кризь ґрати.

21. X. 1962

До безтями ненавиджу казенну, патентовану, відгодовану мудрість. Якими б цитатами бездари не підпирали свою розумову степлю, вона однак занизька для нормальної людини. Як простір немислимий без руху, так поезія немислима без думки. Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися. Яка то поезія, коли вона не мислить? Поезія — це прекрасна мудрість.

До чого змілів наш гумор, як зубожіла сатира! Стиляги, перекупки, вузькі штанчата і модні зачіски — чи варто серйозним людям тратити на це нікчемство не лише слова, а й нерви? А скільки вже назубоскалили з поганих літконсультантів! Я ніколи навіть не пробував писати ґрунтовні і глибокі відповіді на мілкі твори. В калюжі глибоко не пірнеш, будь ти хоч японським шукачем перлів.

Треба написати поему про Герострата. Це зараз дуже актуальне. Земля кишить Геростратами.

9. XI. 1962

Минули святки, і мені соромно згадувати свою вчорашню поведінку, я вів себе як покійшок — навіть ображав людей. Як жаль, що ніхто не розквасив мені носа! Треба якось брати себе в руки і менше тельнякати язиком, а більше ворухити мозком.

Запізніле каяття завжди схоже на позерство. Але у мене немає іншого виходу. Треба вчитися бачити себе збоку.

264

21. VI. 1963

Майже півроку я не заглядав до цього зошита, хоч деякі події, що трапилися впродовж цих шости місяців, треба було б якось зафіксувати.

Ледве не задихнувся в пороховому диму ідеологічних баталій. Реалізм одержав чергову вікторію, не творами, правда, а адміністративними заходами.

Взагалі небезпека формалістичного безумства, здається, була позірною. Принаймні на Україні я не зустрів жодного уболівальника абстракціонізму чи якогось неофутуризму. Реальною залишилася, як і була, загроза формалістичного недоумства в літературі. Бо хіба не формалізм, коли сотні писарчуків за наперед заготовленими схемами обсмоктують десяток друтий так званих вічних ідей — люби працю, поважай тата й маму, не дивитись косо на сусідів? Формалізм починається там, де кінчається думка.

Якщо поет не приносить нових думок та емоцій — він формаліст. Як би не реклямував свою мниму належність до реалістів. Холуйським реалізм не може бути. Є реалізм, якому служив Шевченко, і є реалізм, що користується послугами Дмитерка. Різні речі! Не дмитерки спадкоємці літератури. Вони живуть з неї, а не для неї.

Навряд чи мені можна закинути формалізм, а не друкують нічого.

265

6. VII. 1963

Не знаю, чи це кожному властиве, чи тільки зі мною таке буває. Часто сумніви нищать будь-яку впевненість в своїй мужності. Я не знаю, як триматимуся, коли посиплюється на мою голову справжні випробування. Чи лишуся людиною, чи так засліпить не лише очі, а й розум? Втрата мужності це втрата людської гідності, котру я ставлю над усе. Навіть над самим життям. Але скільки людей — розумних і талановитих — рятували своє життя, поступаючися гідністю, і, власне, перетворювали його в нікому не потрібне животіння. Це — найстрашніше.

Минулої неділі ми були в Одесі, де місцеві твердолобі натішили нас своїм ідіотським жахом: аби чого не сталося. Фактично нам заборонили виступати на шевченківському вечорі. Виходить, Тараса дехто боїться досі. Обивателі від революції.

22. VII. 1963

Мабуть, почалося мое згасання. Фізично я майже безпорадний, хоч морально ще не зовсім виснажений. Думаючи про смерть, не почувую ніякого страху. Можливо, це тому, що вона ще далеко? Дивна річ: я не хочу смерті, але й особливої жадібності до життя не маю. Десять років — для мене більше, ніж достатньо.

З іронією оглядаюся на пройдене: мені двадцять дев'ять скоро стукне, а що я зро-

бив, чи бодай почав, значне? Не життя, а низка дрібних клопотів, дрібних невдач, дрібних розчарувань і дрібних успіхів!

Ні, не так я мріяв жити, як живу. Щасливий той, хто хоче мало від життя — він ніколи не розчарується в ньому. Найпростіший і найкоротший шлях до так званого щастя — стати обивателем. Мозок, здатний породжувати мислі, не здатний зробити його власника щасливим.

3. IX. 1963

Літо, начинене фізичним і моральним безсиллям, — позаду. Осінь стала на поріг, і я з надією дивлюся в її ще прозорі очі. Убога, скупа осінь цього літа! Чого я дочекаюся від такої жебрачки? Вона ж вигодує навіть на шматку хліба.

Ціле літо я справді сидів на дикому острові. І якби не поїздка в Канів до «Жайворонка», то й згадати нічого було б. У Каневі я познайомився також з художницями А. Г. і Г. З. Особливо легко вирізалось взаєморозуміння між мною та А. Г.

Друзі мої припишкли, про них не чути й слова. Друковані органи стали ще бездарнішими і зухвалішими: «Літературна Україна» каструє мою статтю, «Україна» знущується над віршами. Кожний лакей робить, що йому заманеться. Як тут не світитися вдячністю, як не молитися щовечора й щоранку за тих,

що подарували нам таку вольготність. До цього можна ще додати, що в квітні були зняті мої вірші у «Зміні», зарізані (?) у «Жовтні», потім надійшли гарбузи з «Дніпра» і «Вітчизни».

Ай, ай, ай, весело! Всі ми під пресом.
Так воно треба задля прогресу.

5. IX. 1963

Вчора написав «Казку про Дурила». Написав одним подихом, хоч дещо було заготовлене раніше. Сьогодні казка ще подобається мені, жаль, що нікому її прочитати.

Тепер я став у Черкасах ще самотніший, бо немає і того колективу, що був у «Молоді Черкащани». Приятельські стежки між мною та Негодою і Оглоблином, можна сказати, позаростали буйним шпорішем. Одному з них я був потрібен, доки міг щось допомогти, другий виявився звичайнісіньким флюгером. Не сумніваюся, що він цькуватиме мене з таким же запалом, як раніше вихваляв. Та він це й сам продемонстрував з кількох трибун на різних нарадах.

Але — нам своє робить.

20. IX. 1963

Коли я говорю про «дикий острів» і свою самотність, то в цьому немає ніякісінької зневаги до людей. Те, що в Черкасах я майже не маю друзів, зовсім не означає, що я вва-

жаю всіх нікчемами, не гідними моєї уваги і т. д. (це закидає мені дружина). Просто не зустрів я серед них духовної рідні, а дружба, як відомо, не може триматися лише на раціо.

Недавно познайомився з Б. Г.

Здається, я став писати гірше, ніж рік тому. Зледачіли мозок і серце.

ДОДАТКИ:

Друзі

про Василя Симоненка

СИМОНЕНКОВІ

Знаєте, є така радість
І є таке дивне щастя:
Днини ясної ради
Соколом з неба впасти.

... Неба скуйовджене мево
Висне на сірих антенах,
Білим розпатланим левом
Львів стрепенувся у темені.

Замок поник головою,
Сивіють клени, мов люди,
Тужать над містом гобої
Довгим цвинтарним прелюдом.

... Там, де Дніпро кобзарює,
Там, де могили високі,
В сінях Онисі старої
Впав блискавицею сокіл.

Шлях у поета — довгий,
Шлях не легкий у поета:
Терни, Дантеси, вдови,
Сонце і... грань постаменту.

Є ще в поета радість,
Є ще в поета щастя —
Днини ясної ради
Соколом з неба впасти.

... Стало для нього потребою
Сонце роздати людям.
Падав з глибокого неба
З каплею сонця у грудях.

Падав дзвінким метеором,
Сонце спікало груди.
Є і поети хворі,
Аджеж поети — люди.

Аджеж поети люблять,
Аджеж поети вмирають.
Очі поетів голублять
Сильних синів у мріях.

Вміють поети радіти,
Люблять холодні вина,
Знають красу Афродіти,
Слухають Робертіно...

Є проте інша радість,
Є проте інше щастя —
Днини ясної ради
Соколом з неба впасти.

... Там, де Дніпро кобзарює,
Там, де могили високі,
В сінях Онисі старої
Впав блискавицею сокіл.

Є ж така дивна радість,
Є ж таке дивне щастя, —
Днини ясної ради
Соколом з неба впасти.

ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Чорний обвід круг портрета ліг,
Притрусив могилу білий сніг.

В Кобзаревім краю ще одна
Золота порвалася струна...

Жить би тобі ще десятки літ
І піснями чарувати світ, —
А тебе немає серед нас:
Блиснув метеором — і погас...

Полиняють траурні стрічки,
Облетять ялинові вінки,
Та лавровий твій вінок співця
Збережуть повік людські серця.

Легко і просто називати себе сином народу, важко і далеко не кожному випадає щастя бути достойним цього високого імени. Легко і просто говорити про свою любов до України, важко і не кожному вдається справді любити її.

Кожен, хто хоч трохи знав Василя Симоненка, знав його внутрішню, органічну відразу до красивих і показних, але безвідповідальних слів. І тільки той, хто знав це, може оцінити, що значили ці його слова про Україну, може зрозуміти, що в його готовості «проллятися крапелькою крові на її священне знамено» не було й грама пози й ефектації. Все своє коротке життя Василь Симоненко прожив з цією трепетною внутрішньою готовістю до подвигу.

Життєва доля Василя Симоненка склалася так, що й зараз, коли його вже немає серед нас, мабуть, далеко не всі знають, кого ми втратили. Більшість, і саме найкраща, з написаного ним, ще не опублікована. І той, хто знає Василя Симоненка тільки з преси, справжнього Симоненка не знає або знає його мізерно мало.

Людина безпощадної вимогливості до себе й до інших, Василь сміявся, читаючи хвалебні рецензії на свою першу збірку. Уже тоді він стояв на голови вище того, що було опубліковане. Уже тоді він створив такі ре-

чі, за які найвибагливіші слухачі влаштовували йому овації — так точно і глибоко передавав він думи і почуття своїх сучасників.

Василь Симоненко звійшов у нашу літературу разом з тим поколінням, яке ще зізнало згубну атмосферу сталінського свавілля, але вже гартувалося в боротьбі за ширші демократичні принципи, за краще життя свого народу. Він звійшов у літературу разом з тим поколінням, яке для нас уособлюється іменами Ліни Костенко й Івана Дзюби, Івана Драча й Миколи Вінграновського і багатьох-багатьох інших. Колись історик літератури, може, й не назвуть Василя Симоненка найталановитішим поетом свого покоління. Але ми знаємо, що серед нас не було і немає поета більшої громадської мужності, більшої рішучості, більшої безкомпромісності, ніж Василь Симоненко.

У багатьох із нас одразу після ХХ з'їзду було багато наївного, рожевощого оптимізму, телячого ентузіазму, багато було ілюзій, побудованих на піску; багатьом здавалося, що всі проблеми народного життя вирішуються одним махом, і нам нічого не лишається, як з високо піднятими прапорами урочисто марширувати до комунізму. Тільки згодом суворе життя спростувало ці дитячі фантазії, тільки згодом ми побачили, що всі наші успіхи даються нелегко, що для справжнього діла потрібне величезне напруження сил, що наш шлях не тільки не встелений трояндами, але й самого шляху влас-

не немає, його ще треба мостити, продираючись крізь хащі бюрократичного тупоумства одних, дешевого скепсису других і прикрої байдужості ще інших.

Серед усіх нас Василь Симоненко зрозумів це, може, найскоріше, усвідомив найглибше і виразив найпоследовніше. Ось чому в його поезії так мало барабанного бою і мажорних фанфар і так багато суворості і жорсткої правди. Ось чому, коли в космічний простір вирвалися наші Гагаріни й Поповичі, Василь захоплювався тими подвигами, але писав, що «в космос крешуть не ракети, але пружні цівки молока», надосенного колгоспницею, якій те молоко перепадає, може, й не часто. Він писав про те, як «у небо димом піднімались жіночі літа»; писав «Некролог кукурудзяному качанові, що згинув на заготпункті»; писав про дядька, що його відгодовані демагоги і брехуни зробили злодієм; він славив велич простої баби, мріючи,

Щоб подвиг її над землею
У бронзі дзвенів віки,
Щоб всі, ідучи повз неї, знімали й
Знімали в пошані шапки.

Цим своїм суворим реалізмом, громадською мужністю й категоричною безкомпромісністю Василь Симоненко справив велике враження на всіх, хто мав щастя його слухати, впливав на таланти, може, й сильніші за нього часто художньо, але не усталені

й не цілком зформовані суспільно, здатні йти на легковажні компроміси, на втрату віри, вагання і зриви. Ввійшовши в українську літературу, Василь Симоненко пристрасно прославив благородний запал своїх ровесників, юність, що

В поединки рвалася сміливо,
Глуздові часом наперекір,

та безумство хоробрих, яке міщанам здається абсурдним і нісенітницею, а насправді є і повинне бути нормою людського життя. І звертаючись до своїх друзів і однодумців, Василь говорив:

Хай ми посинієм од натуги,
Поступ не зупиним все одно;
Нові покоління — не папути,
Щоб товкти заучене давно!

Юність вчать — наука їй не шкодить,
Але рветься зойк у мене з уст:
Хай до неї й близько не підходить
Із своєю міркою Прокруст!

Цього зойку чутливої поетової душі, звичайно ж, Прокрусти не почули — на те вони й Прокрусти. Але він глибоко заправ у душі його однополчанам, будив у них високу громадську совість, безмежну відданість улюбленій справі, постійну готовість до подвигу.

Живе лиш той, хто не живе для себе,
Хто для других виборює життя. —

Таким був Василів девіз, і так прожив він сам. Навіть на смертнім одрі, навіть знаючи, що йому жити лічені хвилини, він найменше думав про себе, він думав про інших, і за кілька хвилин до смерти тремтячою рукою він написав глибоко трагічного листа до Президії Спілки письменників України. Він писав:

«Шановні товариші і старші друзі!

Звертаюся до Вас у трагічну хвилину свого життя. Можливо завтра мене вже не буде. Звісно, література перенесе цю майже безболісну для неї втрату. Але я не можу піти з життя, не подбавши про долю сім'ї, особливо матері. Мама моя працювала в колгоспі 27 років, але, не зважаючи на це, змушена вдовольнитися ролею „утриманки”. Перший день моєї смерти може стати першим днем її жебрацького животіння. Від усього серця прошу Вас не допустити того і, коли це можливе, виділити їй з коштів Літфонду бодай мінімальну суму, котра гарантувала б її від голодної смерти.

«Всі авторські права на мої писання належать моїй сім'ї: дружині Людмилі Павлівні, синові Олесеві та матері Щербань Ганні Федорівні.

12 грудня 1963 р.

В. Симоненко».

Ці рядки не можна читати спокійно. Я думаю, що якщо ми справді любили і любимо Василя, ми повинні зробити все, щоб задовольнити його останню волю. У пам'яті

всіх, хто знав Василя, він залишиться незвичайним життєлюбом і людиною залізної волі. Уже коли всі знали, що йому не встати з постелі, не писати віршів і не читати їх іншим, багато його друзів їздили до Черкас, щоб хоч чимось скрасити останні дні його життя і хоч чимось допомогти йому. Важко собі уявити, яке потрібне страшне напруження нервів, коли знаєш, що бачиш людину востаннє, чуєш її востаннє, але мусиш робити вигляд бадьорий, щоб навіть ненароком не видати лікарської таємниці і не отруїти останніх хвилин рокованого на смерть друга. Ми боялися, що нерви здадуть і ми завдамо йому мимовільної прикрости. Але наші побоювання виявилися даремними. І то не тому, що ми були такими мужніми і вольовими. Василь надзвичайно спрощував трагічну ситуацію; вже важко дихаючи, він примушував сміятися інших і жодним словом чи жестом не дав знати про свою приреченість, хоч вже знав про неї не гірше за інших. Про таких людей, як Василь, не хочеться говорити: «Вічна йому пам'ять!» Хочеться говорити про вічне життя його творів, його ідей, бо які б зміни не відбулися в нашому житті, ми знаємо, що його поезія житиме доти, доки житиме народ, для якого він писав, доки житиме справа, за яку він боровся. І я думаю, всі ми вважатимемо за високу честь і велике щастя прагнути бути схожими на нашого друга й товариша, робити те, що робив він, робити так, як робив він.

Радісно було думати, що десь там в Черкасах живе і інтенсивно працює Василь Симоненко. Ось приїде він у Київ з враженнями, а не за враженнями. Він завжди привезе несподіванку — нову казку (ніхто ж не сподівався, що він писатиме й казки), казку цікаву для дітей, але цікавішу для дорослих. Раптом виявиться, що він як сюрприз хотів видати збірку оповідань. Ніхто б не здивувався, коли б він привіз сценарій чи драму. І ясно, що вона була б глибоко змістовною, симоненківською, пройнятою гострою свіжістю степового вітру, заглибленою в незаймаєні напластування нашого життя. А коли навіть не привезе рукописів — знічев'я висипле трохи дотепів. Ось радіо щойно, в вагоні, повідомило сумну вістку — «Україна заборгувала перед вітчизною 5 млн яець». Радіо можна було б і не слухати, але Василь умів в словесних кучугурах знаходити цікаві дрібниці і одвертості, які ненавмисно розсипає нестримна лакейська догідливість. Його вухо ніяк не могло адаптуватись до цього вгодованого тону, до тих фальшивих мертво-скрушних чи мертво-радісних інтонацій.

Жив він у нашій благословенній провінції, де люди так невибагливі до слів, де так швидко закруглюються в колі найпримітивніших інтересів. Де найжвавіший засіб спілкування — дзвін чарок. Де так легко пото-

нути в тенетах злободенних дрібниць і заблукати між деревами, за якими не видно лісу.

Ось був, скажімо, чоловік як чоловік, закінчив аспірантуру, поїхав у Черкаси, в найжвавіший центр їх — педінститут, — і десь ділись борозни з мозку і навіть зморшки на обличчі. Натренувався жити і все заокруглилось: голова кругла, обличчя кругле, думки круглі, почуття круглі — ідеальний м'яч, який котиться без перешкод по асфальту кар'єри!..

Чому ці люди так мертвіють духовно, так тупіють і опускаються мовчки, навіть не повторюючи лермонтовської «Думи»:

Мы жадно бережем в груди остаток
чувства,
Зарытый скупостию клад.

За відсутністю духовного життя навколо згасає їх маленький вогник — мрія юнацтва, затягає непрохідне баговиння байдужості. Провінція — не тільки села і містечка, дрімотна провінція і в наших столичних вищих навчальних закладах, редакціях — скрізь, де панує пасивність і пристосовництво.

Василь був худючий і кострубатий. Його погляд навіть не зупинявся довго на круглих. Він вперто, насуплено дивився в корінь. Сам він, наче корінь, вийшов з землі, з органічною любов'ю до неї і свого селянського роду. Він добре знав, чим і як глибоко вона напоєна — і не забував про це ні на хвилину. Знав

не за чаркою, а з пером в руці і з смутком в очах.

У нас в літературі немало хвацьких хлопців, які віршують, наслідуючи Есеніна, свою любов до стріхи, навіть до волів. Це затишні, самовдоволені віршовані спогади замшлого обивателя, який не знає ціни оспіваних мозолів, але знає ціну свого комфорту. Він уявляє себе поетом, приставленим більшими начальниками для того, щоб співати. Потримайте трохи в руках рукописи, що надходять з околиць, і побачите, як старанно і сліпо вони наслідують столичних титулованих графоманів, навіть не спробувавши поглянути власним оком на життя. Василя не втішали спогади про ремігання волів. Коли він і вводив волів у поезію, то тільки в своєму контексті — стриманого гніву: «В волячих наших жилах козацька кров клекоче і гуде».*)

Симоненко — єдиний покищо поет, що викристалізувався в провінції і вніс свій струмінь в поезію — струмінь оголеної правди і негідкупоної чести.

Він знав народ в його побуті, як селянський син. Знав село по своїх заболочених чо-

*) Автор має на думці оці кінцеві рядки з поезії «Де зараз ви, кати мого народу?»:

Народ мій е! В його волячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде!

При тому він або цитує ще один, не відомий нам варіант твору, або, цитувавши з пам'яті, не дотримується оригіналу. — І. К.

ботах як працівник газети. Але він дивився на життя не як «представник», а як людина, як син дивиться на безпорадну матір.

Він піднявся до верхніх щаблів сучасної культури і умів бачити колгоспника на тлі космічного віку — весь діапазон крайностей життя і «парадоксів доби»:

Цілую руки, що крутили жорна
У переддень космічної доби.

Над цими словами не усміхнеться навіть випещений серед міських достатків блазень, що не любить села не то за високі ціни на базарі, не то за бідність і неосвіченість.

Глибоке розуміння Симоненком значення свого кореня, постійне відчуття сили, що йде від рідної землі, відчуття радості й гіркоти обов'язку перед рідним народом — все це було у нього таке елементарно сильне, як і слова:

Я без тебе нічого не значу,
Ніби птиця без крил.

Як це громадянське кредо Симоненка підноситься над тисячами дзвінких патріотичних декларацій!

В його простоті ви відчуваєте людину високої інтелектуальної культури — масштабний розум, який вмє відсівати дрібниці і оголювати суть. Його простота безоглядна і гостра, як його вірш «Злодій».

Пригадую — вечір в Черкаському педінституті. Виступ Василя був найцікавішим, найяскравішим, хоч виступав він разом з Миколою Вінграновським. Відчувалось, що його там любили, бо саме його ім'я викликало хвилю оплесків. Але хтось з тих, що не дуже заслухуються віршами, в силу вродженої або натренованої пильності зафіксував непевний звук і тут же, щоб налякати, послав записку: «Яку це Ви самостійну Україну маєте на увазі, коли пишете — „Хай мовчать Америки й Росії...“, „Маю я святе сивівське право з матір'ю побути насамоті“».

Василь спокійно і наче недбало прочитав цю записку і сказав:

«У мене Україна одна. Якщо автор запитання знає другу — хай скаже. Будемо вибирати». Ось його лаконічна і по-справжньому народна простота і мудрість.

З ним не можна було сперечатися — він не висловлював квапливих напівдумок, він про все подумав і там, де інші багато і неясно балакають, — мовчав. Вся наша втіха, що цей його стиль відбився в тому, що він залишив нам. Але залишив для нас він тільки свій початок сходження на верховину. У важкій боротьбі з собою, з атмосферою дрімотної байдужості і мертвого стандарту він вивівся на свій шлях і тільки почав ним йти.

Він тільки навчився всупереч всім вітрам відчувати радість боротьби і силу, яка переживається в людину від сили земного тяжіння:

Земле рідна! Мозок мій світліє
І душа ніжнішою стає,
Як твої сподіванки і мрії
У життя вливаються моє.

Він тільки навчився вичленовувати з пороку буденності великі проблеми життя — проблему збереження людської індивідуальності («Я») і нової думки («Суд») в світі категоричних стандартів, проблему красивої ходи і власної дороги серед камінних потвор, що

Роззявляли пащі, мов кратери,
І гукали: — Ми символ доби!
Хто не з нами — той проти всіх!

Він навчився і тим самим навчив нас. Він житиме невід'ємною часткою нас самих, як живий розум і совість, що не гасне.

Пригадую, коли несли труну Василя Симоненка, крізь голий пустир, де свавільно шугав пекучий вітер, раптом заблисло примарне холодне сонце. Його проміння наче зламалось в нагромадженні льодових гір і кинуло на землю тільки оранжовий прощальний відбиток.

Здавалось, що нагромадження прозових крижаних скель міцно ізольовує вогонь поетичного слова від серця читача. Частково — це зовнішні історичні нагромадження громадського індивідуалізму, частково — наші внутрішні нагромадження. Бо справді, порівня-

но миршавенький, кульгавий віршик модного поета доходить вмиль навіть до нашої провінції, і люди з серйозним виглядом шукають в ньому якогось глибшого змісту. А от дужий і глибинний голос Симоненка губиться в крижаних завалах і глохне в холодній пустелі.

А між тим Василь Симоненко абсолютно доступний за формою кожній грамотній людині і глибоко хвилюючий змістом. Він постійно говорить про те, що тривожить людей, про що й вони говорять, але — без тієї громадської висоти, ясности розуму і пристрасти слова.

Кожен його вірш нагадуватиме нам і тим, що будуть після нас, елементарні істини, без яких не можна змістовно жити —

Ти знаєш, що ти людина . . .

А все ж таки на Симоненкову простоту треба поглянути очима його самого. У нас часто простим називають лінивий загальник, заримований трюїзм, наперед зрозумілий навіть тому, хто не звик думати. З такою «простотою» Симоненко боровся ще в університеті, як бореться гострий молодий розум з фальшивою імітацією мислення. Якось він згадував одну студентську витівку проти ледачої простоти. Серед студентів виникла суперечка з приводу Блока. Проти Блока виступав студент-графоман, який не розумів «складної поезії». Василь поставив виклада-

чеві літератури на лекції таке питання: «Чи може бути поетом людина, яка не сприймає Блока?» Викладач сказав: «Мабуть, ні», а ледача простота не стільки засоромилась, скільки розсердилась.

Публікації в «Літературній газеті» перших віршів Драча і Вінграновського Симоненко сприйняв як подію у власному житті, як початок відродження поезії. Під час нової кампанії в галузі літератури можна було припустити, що Симоненка протиставлятимуть «формалістам». Сам він теж побоювався цього і саме тоді виступав так, що наглядачі над поезією воліли б вже краще чистий формалізм.

Взагалі вірш Симоненка тяжів до ускладнености, оскільки його думка шукала своєї форми і простору.

В білій стерильній тиші лікарні голос Василя заламувався, але погляд його ні разу не вертався назад, а продовжував прориватись до незвіданого. Здавалось, все життя зосередилось тільки в гарячому блиску болісно великих очей. «Поет мусить час до часу проривати кола, в яких опинився, — роздумує він вголос над згасанням одного знайомого поета. — Здається, був у нього талант, свіжість і навіть чесність думки, але закрутився в одному своєму колі і омертвів. Там про нього і забули. Поет мусить вириватись з цього кола на іншу орбіту . . . За ніч я сплював пачку сигарет — досі викашлюю . . .»

Дорогою ціною дався йому прорив. Але за свою коротку і вбогу юність він зумів на-
завжди утвердити свою неповторність. Свою
важку, але цілком усвідомлену дорогу до
правди. Про це ми розмовляли після одного
його виступу — чесно до зухвалости.

Це — життя. Наші прадіди запорожці ви-
мірювали його, не роздрібнюючи. Вони кла-
ли життя для життя, не дозуючи крові. Той,
хто виходить на поле чести, виносить все
життя.

То яке ж моральне право маємо ми гра-
тись в правду, гратись в слова, як паяц на
арені цирку грається в серйозність. Симонен-
ко гидував духовними карликами і паяцями.
Він просто йшов на повен зріст, він красиво
йшов, як його «перехожий» — і дивився пе-
ред себе мужніми очима мужицького сина.

Стежка його має чарівну силу випрямля-
ти горбаті душі.

КОМЕНТАРІ

Спадщина Василя Симоненка досі не зібрана й не впорядкована. Він друкував багато своїх творів у центральній і провінційній («Черкаська правда», «Молодь Черкащини») пресі, і багато з них лишаються тепер практично за межами досягаємості, бо в збірки «Тиша і прім» (Київ, Державне видавництво художньої літератури, 1962), «Земне тяжіння» (Київ, вид. «Молодь», 1964) і «Поезії» (Київ, в-во «Молодь», 1966) увійшла лише частина їх. Окремо ще вийшли книжки для дітей «Цар Плаксий та Лоскотон» (Київ, Дитвидав, 1964) і «Подорож в країну Навпаки» (1964). Проза (новелі), також розкидана по журналах, була видана окремою книжкою під назвою «Вино з троянд» (в-во «Камінь», Львів, 1965), хоч також не знати, наскільки це видання повне. Ще більш неясна доля недрукованої спадщини поета. Трудно встановити, яка кількість недрукованих творів Симоненка розійшлася по руках, і так само ж трудно було б їх зібрати. Правдоподібно частина їх потрапила до рук Спілки письменників України і може залишитися назавжди невідомою. Заяви про те, що твори Симоненка «збираються» й «упорядковуються» для публікації (див. передмову, стор. 15), треба брати з великим застереженням: щось зфальшують (як видно з збірки «Земне тяжіння») і видадуть, щось постараються остаточно заховати. Те, що потрапило за кордон і надруковане в цій книжці, безумовно становить лише якусь частину (і невідомо — яку) з Симоненкових творів, заборонених в УРСР.

■

Назва книжки — «Берег чекань» вимагає окремого wyjaснення. За кордоном поширилися чутки, що Симоненко ще в 1962 чи 1963 році підготував до друку збірку поезій під такою назвою, але її радянські видавництва відкинули. Так при-

близно зформульоване це і в нашому журналі «Сучасність» (ч. 1, 1965, стор. 3). Там сказано: «... друга збірка „Берег чекань“, що була підготована до друку 1963 року, не побачила світу, — вона в рукописах почала жити і ходити між людьми (особливо між молоддю) по всій Україні...» Якщо поза всяким сумнівом правильне останнє: що ці поезії пішли по руках і стали відомі по всій Україні та й за її межами, то ледве чи правильно було б називати «готовою до друку» збірку, у якій були такі речі, як «Курдському братові», «Брама», «Валяда про зайшлого чоловіка», «Злодій» та ін., про друк яких не можна було й мріяти. Сам Симоненко це найкраще знав і напевно не думав вдаватися ні до якого видавництва з пропозицією друку таких речей.

Правильніше, мабуть, буде говорити про, сказати б, вимріяну поетом збірку, до якої він відкладав усе те, що під сучасну пору не можна було друкувати, і з ним треба було чекати на слушну годину, яка бозна коли прийде. Чекування ймовірно навело поета на вибір саме такої назви. (Між іншим, в інтимно-ліричній поезії «Через душі, мов через вокзали...» є рядок, пов'язаний з назвою книжки: «І стою на березі чекування...»).

Як видно з вищесказаного, трудно щось говорити про те, наскільки така збірка могла бути готовою до друку. Лишаючися в сфері припущень, можна думати далі, що з відкладуваного щось менш «неблагонадійне» Симоненко давав до друку в поточній пресі, дещо давав читати своїм друзям. Таким способом ці твори пішли по руках і дійшли за кордон.

Наша збірка, що містить, крім уперше публікованих за кордоном творів, ще й вибір з іншого, головне з збірок «Тиша і грім» та «Земне тяжіння», зовсім не тотожна з тією, яку Симоненко укладав під назвою «Берег чекань». З цієї останньої в нас є лише якась частина, але ми вважали доцільним лишитися при цій назві, оскільки це якоюсь мірою відповідало б бажанню покійного поета — бачити

під цією назвою все найкраще з написаного ним. Друге видання доповнене із збірки «Поезії» (1966) і збіркою новель «Вино з троянд».

Вибір. При укладанні збірки упорядник керувався передусім засадою, що немає потреби містити в ній повністю все досі надруковане. Тим, хто знає радянське літературне життя, відоме поняття т. зв. поезій-«льокомотивів», тобто декларативних, політично «витриманих», у яких славлять партію і правильно відмінюють ім'я Леніна. Графоман звичайно тільки на таких «льокомотивах» і ганяє по магістралях радянської поезії. Але й поет з хистом мусить вдаватися до них, щоб на причепі проматнути й справжній поетичний вантаж на сторінки друкованих органів. Хоч відносно небагато, але є «льокомотиви» і в Симоненка. Так у збірці «Тиша і грім» є такий вірш:

Де я не буду, що робить не стану,
Куди на цьому світі не заб'юся,
Одній людині, одному титану
Завжди і скрізь від серця поклонюся.

З другої строфи читач, очевидно, має дізнатися, що цією людиною є — Ленін. Хай назвуть це «пересмикування», але передруковувати такі речі було б безглуздо, бо вони вимушені режимним тиском, і сам поет, який так багато написав проти «вождів» і «диктаторів», якби жив, всією душею протестував би проти того, щоб у його збірку, яка виходить на свободі, містилися такий непотріб.

З другого боку, ми вважали доцільним до залявних творів Симоненка додати ще й достатньо великий вибір з публікованих там збірок, щоб читач мав уявлення про його поетичний дорібок у цілому.

«Тиша і грім». Тримаючись такого принципу, з цієї збірки ми вибрали близько 20 творів. Наскільки вони зазнали змін при остаточному редагуванні у видавництві без волі автора, важко сказати, бо з усіх сімнадцятьох ми диспонуємо для порівняння тільки авторськими оригіналами двох поезій: «Піч» і «Ой майнули білі коні». Остання поезія надрукована без змін. У першій є дві, зрештою, не істотні поправки: в оригіналі третій рядок другої строфи звучить так:

І чекають слухняно черги

Відповідний рядок у збірці:

І чекають покiрно черги

Перший рядок четвертої строфи в оригіналі:

Біга тітка із хати в сіни

У збірці:

Біга тітка із кухні в сіни

Це ніяк не означає, що й усі інші друковані в цій збірці поезії лишилися більш-менш в авторській редакції, бож відомо, що редактори видавництва мають обов'язок пильно підчищати прийняті до друку твори, не питаючись згоди автора. На це є свідчення в щоденнику Симоненка: «Друковані органи стали ще бездарнішими й зухвалішими: „Літературна Україна” каструє мою статтю, „Україна” знущається над віршами. Кожен лакей робить, що йому заманеться».

«Земне тяжіння». Що цензори пильно працювали над підчищуванням Симоненкових творів, це видно з цієї посмертної збірки. До всіх поезій з неї, надрукованих у нашому виборі, ми маємо аж десять авторських оригіналів, на підставі яких вдалося встановити, що рівно половина з цієї десятки перекручені й зфальшовані, так що вони набрали протилежного авторському задумові звучання. З уваги на те, що вони вимагають докладнішого коментування й співставлення, ми винесли їх в окремий розділ: «Поезії, спотворені радянською цензурою».

Решта п'ять, що при перевірці виявилися надрукованими без змін супроти оригіналу, наступні: «Лебеді материнства», «Ти знаєш, що ти — людина», «Де зараз ви, кати мого народу», «Перехожий» (вперше друковано в «Літературній Україні» від 28 лютого 1963 з присвятою Ліні Костенко. У збірці присвята випущена, нема її й у нашому оригіналі), «Там, у степу, схрестилися дороги».

Щодо всіх останніх, на які нема оригіналів, важко щось певне сказати, як і про першу збірку, хоч у багатьох випадках є підстави підозрівати певні перекручення. Для прикладу наведемо повністю такий вірш:

О земле з переораним чолом,
З губами, пересохлими від сміху!
Тебе вінчали з кривдою і злом,
Байстрятам шматували на угіху.

Вкраїнонько, гуде твоє багаття,
Убогість корчиться і дотліває в нім.
Кричиш ти мені в мозок, мов прокляття
І зайдам, і запроданцям твоїм.

Любове грізна! Світла моя муко!
Комуністична радосте моя!
Бери мене! У материнські руки
Бери мое маленьке гнівне Я!

Візьми всього! І мозок мій, і вроду,
І мрій дитинних плеса голубі.
Для мене найсвятіша нагорода —
Потрібним будь, красо моя, тобі.

Уся поезія — вияв чистої любові до батьківщини, і коли поет говорить, що її «байстрятам шмалували на утіху», картає «зайд» і своїх «запроданців», то ясно, що він говорить не абстрактно, а конкретно про сучасну йому дійсність (до речі, про «зайд» і «запроданців» сказано в теперішньому часі). І проти кого «гнівне Я» на початку шістдесятих років? Ясно, що це гостро антирежимна поезія. І щоб її надрукувати, щось змінили в другому рядку третьої строфи (див. підкреслення) на «комуністична» (явно недоречне, чуже слово), чим збили вістря, замаскували справжнє спрямування поезії, відвівши його в інший бік. Звичайно це тільки припущення, але воно не позбавлене підстав, як це побачить читач на разуче подібних прикладах далі.

■

Поезії, спотворені радянською цензурою. П'ять з них з більшими чи меншими додатками, скороченнями й змінами, як сказано, були вміщені в збірці «Земне тяжіння». Мета всіх змін спільна: перекрутити зміст так, щоб або зовсім вилучити чи нейтралізувати викриття сучасного режиму на Україні, або відвести ці викриття на іншу адресу.

«Гранітні облески, як медузи...» В оригіналі ця поезія без назви. У збірці їй дали назву «Пророцтво 17 року», явно пришити штучно, щоб кинене з савонаролівською пристрасною обвинувачення совєтчини переадресувати на царат. Зміст твору однаке зовсім сучасний, і немає ніякої логіки

в тому, щоб поет у шістдесятих роках чомусь «про-рокував» те, що вже сталося в 1917 році. Тому, для більшої «переконливості», до кінцевих рядків оригіналу

І загойдають дерева на вітті
Апостолів злочинства і облуд —

ще підтримували два рядки в дусі гасел сімнадцятого року:

І встане правда і любов на світі,
І на сторожі правди стане труд.

Навіть мало вправна в поезії людина помітить, що ці останні два рядки Симоненкові не належать. У кількох примірниках оригіналу, які ми дістали з різних джерел, цих двох рядків, ясна річ, немає.

«Дума про щастя» у збірці супроти оригіналу має кілька змін. Не істотною з них є така: 28—29 рядки оригіналу (див. як у нас)

Щастя хлюпає
срібною хвилею,

змінено на

Хлюпа щастя
дзвінкою хвилею,

Далі вже йде істотно. Чотири рядки (41—44), в яких поет іронізує з фальшивого патосу газетчиків, що прославляють «щасливе життя», викинено зовсім. Ось вони:

Це ж яка показна ситуація:
гарна мати і проє дітей,
це ж чудова яка ілюстрація
для підтвердження наших ідей.

Зроблено ще одну зовсім «маленьку» зміну, всього лише одного слова, в якому міститься авторська пунта. Симоненко закінчує вірш такими рядками:

щоб поменше
такого щастя
на радянській землі було.

Редактори змінили ці рядки так:

щоб поменше
важкого щастя
на радянській землі було.

Кажучи «такого», Симоненко виступає обличчелем самої системи, яка «таким» щастям обдаровує громадян, а після підчищення він виглядає вірним советчиком, обмежуючись лише усуненням отріхів, які зовсім не заперечують досконалості т. зв. «соціалістичного суспільства».

«Одинока матір». Твір дещо завуальований двозначністю: він безумовно сприймається як обвинувачення советчини з її терором і розстрілами. Однак, якби авторові закинули таке, він міг би виправдуватися тим, що мав на увазі кого іншого, наприклад, недавніх окупантів України — німців (між іншим, аналогічна двозначність є й у вірші «Де зараз ви, кати мого народу», див. стор. 102). Це й дало підстави редакторам надрукувати обидва ці вірші. Але якщо останній опубліковано без змін, «Одинока матір» зазнала змін. Дві з них не істотні, і ми негуємо їх тільки на те, щоб звернути увагу на перекручення тексту. 20—21 рядки оригіналу звучать так:

Хоч наречений твій
Ще й не зустрів тебе.

У редакції збірки «Земне тяжіння» відповідно —

Ще й не знайшов тебе.

27 рядок, на відміну від оригіналу («Безглуздо реготали солов'ї»), у збірці подано в такій редакції: «Сказано глузували солов'ї».

Натомість уже істотну поправку зроблено в останньому рядку. Вірш закінчується рядками:

І подвиг твій,
Облечений ганьбою,
Благословив розстріляний народ.

Редактори в останньому рядку викинули слово «розстріляний», від чого він відразу втратив політичне звучання.

«Може так і треба неодмінно». У збірці «Земне тяжіння» ця поезія надрукована без цілої першої строфи. Читачеві відразу впадає в око, що твір починається з середини, чого не можна було замаскувати. Причина усунення першої строфи ясна. Словами —

Може так і треба неодмінно,
Як робить давно вже звикли ми:
Падати слухняно на коліна
Перед геніальними людьми —

поет зовсім точно конкретизує, що так «звикли ми», тобто йшлося йому про схиляння перед Марксом, Леніном, Сталіном. При викиненні цієї строфи конкретизація втрачається і мова переходить нібито на схиляння перед геніями взагалі.

«Задивляюсь у твої зіниці». Ця поезія, що в творчості Симоненка має бути поставлена, мабуть, на першому місці, бо в ній висловлене кредо поета, потерпіла від цензорів найбільше. Передусім з вісьмох строф у збірці надруковано тільки оці чотири (1, 2, 4 і 8):

Задивляюсь у твої зіниці,
Голубі й тривожні, ніби рані.

Крещуть з них червоні блискавиці
Револуцій, бунтів і повстань.

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо, горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік.

Одійдіте, недрути лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побуть на самоті.

Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи — все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє червоне знамено.

Підкреслено зміни, пороблені в цих чотирьох строфах. Останній рядок другої (за цим порядком) строфи в оригіналі звучить (як у нас, див. стор. 146). «З тебе чудуватися повік». У третій строфі в останньому рядку «на самоті» просто технічна помилка (прислівник — на самоті). Але останній рядок четвертої строфи, в якому, замість «На твоє свяченне знамено», сказано «На твоє червоне знамено», — це безсоромна фальшивка, яка коментарів не потребує. Якщо тепер читач порівняє ці чотири строфи з повним текстом, як надруковано в нас, у вісьмох строфах, він без труда побачить, чому ці строфи викинуто. Немисленним здавалося б їм саме «зужвальство» поета, який жадає, щоб «мовчали Америки й Росії», коли він говорить з Україною.

«Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок». Це єдина з поезій у цьому розділі, що ні в одну з перших збірок не увійшла. Вона була друкована в журналі «Зміна» (ч. 8, 1964). Надрукована щойно у збірці «Поезії» (1966). Супроти тек-

сту нашого оригіналу публікований відрізняється тим, що в ньому викинена ціла третя строфа:

Коли б я міг забуть убоге рідне поле,
За шмат цієї землі мені б усе дали...
До того ж і стерня ніколи ніг не коле
Тим, хто взува холуйські постолі.

Тут, видима річ, поет засуджує національне зрадництво і запроданство. І «холуйських постолів» цензори не могли витримати, мусіли їх викинути.

■
Поезії, заборонені в УРСР. Усе, віднесене до цього розділу, в радянських виданнях не було друковане. Крім уміщених тут поезій, у першому виданні було ще дві: «Я» і «Самотність». Пізніше, видно, з них заборону зняли, і вони були надруковані в збірці «Поезії» (1966), у циклі «Листи з дороги». Зважаючи на це, ми вилучили їх з заборонених. Читач знайде їх у названому циклі. «Хор старійшин з поеми „Фікція”» за кордоном уперше надрукований у газеті «Українське слово» (від 25 лютого 1965), наш оригінал походить з машинописної збірки, що містить разом 26 Симоненкових творів. Поезії «Злодій», «Некролог кукурудзяному качанкові», «Врама», «Баллада про зайшлого чоловіка», «Курдському братові» і «Суд» вперше були надруковані в «Сучасності» (ч. 1, 1965).

■
«Окрайці думок». Так назвав свій щоденник сам Симоненко. В УРСР ніде друкований не був, хоч Спілка письменників України після публікації його в «Сучасності» (ч. 1, 1965) в статтях М. Негоди «Еверест підлости» («Радянська Україна» від 5 квітня 1965) і В. Козаченка та П. Панча «Тобі, народо» («Літературна Україна» від 27 квітня 1965)

«Де зараз ви, кати мого народу»	102
Покара	103
«Гей, нові Колюмби, Магеллани»	104
Перехожий	105
«Минуле не вернуть»	107
Головешка	108
«Як не крути»	110
Осітній дисонанс	111
Завірюха	112
З вікна	113
«Найогидніші очі порожні»	114
Чую	115
«Там, у степу, схрестилися дороги»	116
«Земле рідна!»	117
«Люди — прекрасні»	118
Лев у клітці	119
До папуг	120
«Торжествують»	121
Пересторога славолюбцеві	122
«Люди часто живуть після смерти»	123
«Благословенна щедрість!»	124
До суєсловів	125
«Впало сонце в вечірню куряву»	126
Поет і природа	128
«Через душі, мов через вокзали»	129
«Чорні від страждання мої ночі»	130
Чадра	131

Листи з дороги

«І знову сам воюю проти себе»	135
«Я юности не знав»	136
«Не лицемірити, не чванитись пихато»	137
Я	138
Догматики	139
«Стільки в тебе очей»	140

«Все було»	142
Самотність	143
«У маленьких очах відбивається світ»	144
Маленькі сонця	145
Про поезію	146
«Може ти зі мною надто строга»	147
«У душі моїй»	148
«Як хороше радіти без причини»	149
Переспів з народної	150
«Зимовий вечір»	151
«Осітній вечір морозом дикав»	152
Одурена	153
«Заграє смерть іржавою трубою»	154

Казки

Цар Плаксій та Лоскотон	157
Подорож в країну Навпаки	165

Із поезій, спотворених радянською цензурою

«Гранітні обеліски, як медузи»	175
Дума про щастя	177
Одинока матір	180
«Може так і треба неодмінно»	182
«Задивляюсь у твої зіниці»	184
«Є тисячі доріг»	186

Поезії, заборонені в УРСР

Злодій	189
Некролог кукурудзяному качанові	191
Брама	193
Баяда про зайшого чоловіка	194
Курдському братові	196

Суд	197
«Понеси мене на крилах, радосте моя»	198
«Я тікаю від себе, від муки»	199
Хор старійшин з поеми «Фікція»	200
Український лев	202
Вино з троянд	
Вино з троянд	205
Кукурікали півні на рудниках	210
Чорна підкова	214
Він заважав їй спати	216
Весілля Опанаса Крокви	220
Дума про діда	223
Неймовірне інтерв'ю	228
Посмішки нікого не ображають	231
Сирій пакет	235
Психологічний поєдинок	238
Білі привиди	241
Бенкет на току	246
Наївне дівчисько	251
Щоденник	257
Додатки:	
Друзі про В. Симоненка	
Симоненкові	273
Лам'яті Василя Симоненка	275
Рік неспокійного сонця	276
Передмова до машинописної збірки	
В. Симоненка	278
Симоненко — ідея	284
Коментарі	295

не заперечила, навпаки, визнала, що такої щоденник існує.

■

Додатки. Три вірші, присвячені Симоненкові, що надруковані в цьому розділі, походять із згаданої вище машинописної збірки поезій В. Симоненка. Всі вони підписані авторами, бо в них і нема ніякого політично «неблагонадійного» змісту. Ми однак не називаємо імен авторів, бо вони могли б мати прикrostі вже за саму згадку їх в нашій збірці.

Стаття без назви, що починається словами «Легко і просто називати себе сином народу...», вміщена як передмова до цієї збірки без підпису автора.

Друга стаття — «Симоненко — ідея» дійшла до нас через залізну завісу у машинописному виготовленні кілька місяців після того, як ми оголосили видання цієї збірки.

■

Усі вперше нами друковані твори, можна майже з певністю твердити, відповідають первісним авторським оригіналам, бо ми мали змогу перевірити списки їх, одержані з різних джерел, і між ними ніяких розходжень не було. Можливі деякі відмінності хіба в пунктуації.

Ми з свого боку не вносили жодних змін, за винятком деякого пристосування до правопису 1929 року (заміна, де потрібно, г на і, відсутнє в сучасному радянському правописі; наприклад, «брати», замість «братів», та ін.).

ЗМІСТ

До другого видання	5
Іван Кошелівець: У хороший Шевченків слід ступаючи	7
Із збірки «Тиша і грім»	
Жорна	63
Баба Онися	65
Піч	66
Дід умер	68
Шум полів	70
Леся Українка	71
Косар	72
«Ми думаєм про вас»	74
«Юність в інших завше загадкова»	75
Грудочка землі	76
Гнівні сонети	77
1. Погода	
2. Без назви	
Пильному	79
Лист читачів поету	80
Лист	81
Тиша і грім	82
«Ой майнули білі коні»	89
Із збірки «Земне тяжіння»	
«Світ який — мереживо казкове»	93
Лебеді материнства	94
«Скільки б не судилося страждати»	96
«Ти знаєш, що ти — людина»	97
«Я чую у ночі осінні»	98
Україні	100
Монархи	101